Universiteit Leiden
The Netherlands

Bankier van de wereld, bouwer van Europa : Johan Willem Beyen 1897-1976

Weenink, W.H.

Citation
Weenink, W. H. (2005, October 12). *Bankier van de wereld, bouwer van Europa : Johan Willem Beyen 1897-1976*. Prometheus. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/4404

Version:	Not Applicable (or Unknown)
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/4404

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 407

~VI~

Nergens thuis
1956-1976

1 WACHTKAMER DUITSLAND

GRENSGESCHIL

Zolang het ambassadeurschap in Parijs niet was geregeld, moest er een post voor Beyen worden gevonden die spoorde met zijn belangstelling en recht deed aan zijn positie als voormalig minister van Buitenlandse Zaken. De regering stelde hem in de herfst van 1956 kandidaat voor het voorzitterschap van de commissie die de oprichting moest voorbereiden van het Internationale Atoom Bureau van de Verenigde Naties (IAEA). Het zou een baan zijn voor een maand of acht, die paste bij Beyens status en het ambassadeurschap niet in de weg stond. Maar tot woede van het departement van Buitenlandse Zaken bleken de Verenigde Staten Beyen op de zeplek niet te willen, wat zijn kandidatuur de grond in boorde. Washington verzette zich niet alleen tegen Beyen als Nederlander, die slecht zou liggen in de Sovjet-Unie en Aziatische landen. De Amerikanen meenden ook dat hij niet de juiste kwalificaties bezat, zonder evenwel aan te geven waar het probleem zat. Nederland bleef niet anders over dan Beyen als kandidaat terug te trekken.[1]

Na deze teleurstelling van den minister van Buitenlandse Zaken Luns en zijn staatssecretaris, de PvdA'er E.H. van der Beugel, het regeringscommissariaat voor Duitse aangelegenheden geschikt voor Beyen. De kandidaat had er zelf ook oren naar, wat niet verwonderlijk was. Het ging om meer dan een gelegenheidsfunctie ter overbrugging van een lastige periode. De regeringscommissarismoest met Duitsland onderhandelen over de gevoelige openstaande problemen tussen Nederland en de Bondsrepubliek, die de verhouding tussen beide economisch zo op elkaar aangewezen landen verstoorden.

Nederland had na de oorlog bij de Amerikaanse en Britse bezettingsmachten een forse eisenpakket jegens Duitsland ingediend ter compensatie van de geleden schade en het veroorzaakte leed. Den Haag wilde aanvankelijk niet alleen een forse gebiedsannexatie, maar had ook pikante economische verlangens, zoals langdurig beheer over Duitse kolen- en kalimijnen. Washington en Londen wilden van dergelijke economische aanspraken niets weten. Inwilliging van de eisen zou Duitsland verzwakken, en dat was in het opkomende conflict tussen Oost en West niet welkom. Slechts kleine

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 408

grenscorrecties konden in overweging worden genomen. Zo zat er voor de Nederlandse regering niets anders op dan een toontje lager te zingen. Ze nam uiteindelijk begin 1949 genoegen met een voorlopige gebiedsuitbreiding van slechts 69 vierkante kilometer (voornamelijk de gebieden rondom Elten en Tudderen). Niemand was tevreden. Maar Den Haag hoopte het nieuw verworven Duitse territorium te kunnen uitruilen tegen concessies in een kwestie waarover bei de landen al lange tijd – gesproken werd van zeshonderd jaar[2] – met elkaar overhoop lagen: de grensafbaking in het Eems-Dollard-gebied.[3]

Beyen betrad als onderhandelaar dit toneel nadat de regering – ook onder zijn verantwoordelijkheid – lange tijd Duitse initiatieven voor een regeling van de openstaande kwesties had afgewezen, omdat ze Nederland op voorhand te weinig boden. Maar eind 1956/begin 1957 achtte het kabinet-Drees IV het moment gekomen in te gaan op een aanbod van de Duitse minister van Buitenlandse Zaken, H. von Brentano, om besprekingen te beginnen. De tijd drong, en dat was niet in het voordeel van Nederland. De Bondsrepubliek was inmiddels een bondgenoot en partner in Europa geworden, waarmee landen als België en Denemarken al schikkingen hadden bereikt. De regering in Bonn drong op basis daarvan niet ten onrechte aan het nog openstaande probleem met Nederland te regelen.[4]

Juist Beyen moet als net afgetreden minister van Buitenlandse Zaken hebben beseft dat Nederland niet zo sterk stond als in Den Haag wel werd gedacht. "Je stärker sich der Ost-West-Konflikt [...] entwickelte und je weiter dann nach 1949 das Denken in den Kategorien einer europäischen Politik ausgriff, desto schwächer wurde die niederländische Position", zo werd later geanalyseerd.[5]

Bovendien dreigde in de herfst van 1957 een regeringswisseling in Bonn, die minder gunstig voor de Nederlandse positie zou kunnen uitpakken. De sociaal-democraten oriënteerden zich minder op het westen dan de regerende christen-democraten onder Adenauer en van hen zouden daarom minder concessies te verwachten zijn.[6]

Beyen had goede papieren om met de Duitsers in het krijt te treden en genoegdoening voor Nederland te krijgen. Hij kende er persoonlijk de politici die voor het buitenlandse beleid en voor de verhouding met Nederland verantwoordelijk waren. Als minister had hij eraan bijgedragen dat West-Duitsland na de Tweede Wereldoorlog zijn lot aan de ontwikkeling van de rest van Europa had vastgeklonken. Dat was gebeurd door de opneming, met Beyens overtuigde steun, van de Bondsrepubliek in de West-Europese Unie (WEU) en het Atlantisch bondgenootschap, waarmee de Duitse herbewapening mogelijk was gemaakt.

Maar Beyen had de Duitse verankering in Europa vooral bevorderd door de aanzet te geven tot de vorming van de Europese Economische Gemeenschap met Duitsland als volwaardig prominent lid. Hij was sinds de jaren dertig vertrouwd met het land, hij kwam er graag, hij waardeerde de Duitse cultuur en sprak de taal voortreffelijk.

Hij had een helder beeld van de Bondsrepubliek en het Duitse vraagstuk. De mi-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 409

nisterraad had in 1953 een nota van Beyen goedgekeurd, waarin hij klare taal had gesproken over de voor Duitsland belangrijkste territoriale kwestie: de afbakening van de oostgrens in een vredesverdrag. Een vergelijk daarover met de Sovjet-Unie zou volgens hem alleen tot stand kunnen komen via "het herstel van een verenigd Duitsland, binnen 'redelijke' grenzen op basis der feitelijke machtsverhoudingen, c.q. met een mogelijkheid van latere, vreedzame herziening der grenzen" en via "incorporatie van dit Duitsland in de Westerse (Europees-Atlantische) Gemeenschap, voorzover die bestaat of in wording is". Kern van de zaak was voor Beyen dat bij een eventueel vredesverdrag "de Atlantische en Europese samenwerking (dus met inbegrip van West-Duitsland)" in geen geval kon den worden opgeofferd "aan een 'ontspanning' gepaard met 'hereniging' van Duitsland". Gezien de hiermee strijdige politiek van Moskou, dat naar een neutraal Duitsland streefde, kon 'hereniging' volgens hem "voor het Westen als geheel voorlopig nog geen doel op zichzelf zijn". Desnoods zou de Duitse eenheid "naar het tweede plan moeten worden verschoven, zolang de Russen niet bereid zijn daartoe mede te werken op acceptabele voorwaarden".[7] Hij wist, kortom, hoe gevoelig grenzen lagen, hoe belangrijk machtsverhoudingen daarbij waren, en dat het productiever kon zijn aan pragmatisch beleid de voorkeur te geven boven een op idealisme gestoelde politiek.

Beyen kende als bewindsman de problematiek van de Nederlands-Duitse grenskwesties (hoewel die als zodanig op grond van de werkverdeling op Buitenlandse Zaken tot het werkterrein behoorden van zijn collega zonder portefeuille Luns), en hij had zich in uitlatingen ferm en onbuigzaam getoond tegenover Duitsland. Toen bijvoorbeeld de ministerraad op 10 mei 1954 sprak over de anti-Duitse reacties die het massale bezoek van Duitse toeristen had opgeroepen en die op hun beurt annulering van Duitse orders tot gevolg had den gehad, bezigde Beyen harde taal. Nederlandse excuses waren niet nodig; van Duitse zijde moest men niet vergeten wat Duitsers tijdens de oorlog in Nederland hadden aangericht, meende hij. Economische pressie van Duitsland kwam naar zijn mening vaker voor.[8]

Verder had Beyen zich begin maart 1956, tijdens een gesprek dat hij en Luns met Von Brentano in Den Haag hadden, krachtig opgesteld, met name in de Eems-Dollard-kwestie. Beyen had onverbloemd aangegeven dat Nederland, en zeker het parlement, voor het ongedaan maken van de grenscorrecties juist dáár iets terug wilde hebben.[9]

DE JUISTE MAN?

Maar was hij wel de geschiktekandidaat om regeringscommissaris voor Duitse aangelegenheden te worden en voor Nederland een gunstig onderhandelingsresultaat te behalen?

De inhoud van de opdracht moet hem niet direct hebben aangesproken. Anders dan bijvoorbeeld de vroegere ministers E.N. van Kleffens (Buitenlandse Zaken) en J. van den Broek (Financiën)[10] was Beyen er nooit voorstander van geweest Duitsland

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 410

na de oorlog het vel over de oren te halen. Dat was door de geallieerden na de Eerste Wereldoorlog gedaan, met als resultaat dat de kiem werd gelegd voor de Tweede, zo meende hij in navolging van Keynes. Vanuit dat gezichtspunt bestond er voor Beyen eigenlijk maar één noodzaak: de frictie tussen Nederland en Duitsland zo snel mogelijk de wereld uithelpen. Dit was in het belang van Nederland als buur en een van de grootste handelspartners van Duitsland, het was in het belang van Duitsland en het was in het belang van de Europese eenwording. Hij zag in Europa op korte termijn een gemeenschappelijke markt ontstaan, zonder handelsbelemmerende binnengrenzen. Hoewel het statelijke territorialiteitsbeginsel natuurlijk van kracht bleef, leek het in zo'n situatie minder noodzakelijk op het scherp van de snede grensproblemen met buurlanden uit te vechten. Het stevig aanpakken van Duitsland om voor Nederland zoveel mogelijk in de wacht te slepen, zoals kabinet en Kamer voor ogen stond, paste hier niet in.

Wilde Nederland bij dit verlopende internationale tij alsnog het maximale halen uit de teruggave van de geannexeerde Duitse gebieden (een voor Nederland voordelige grensafbakening in het gebied van de Eems en Dollard), dan was een vastberaden, krachtige onderhandelaar nodig, die de Duitsers juridisch en wat historische kennis betreft partij kon geven. Maar Beyen stond juist bekend als buigzaam onderhandelaar en zeker niet als een die zich sterk maakte voor details; voor hem telde de grote lijn. De afwikkeling van de openstaande kwesties tussen Nederland en Duitsland zoals die de regering in Den Haag voor ogen stond, was echter in niet geringe mate een zaak van detailkennis.

Het valt op dat juist Luns Beyen deze taak toevertrouwde. Tijdens hun gezamenlijke ministerschap had Luns nog al eens getwijfeld aan Beyens standvastigheid, zeker ook in de grenskwestie met Duitsland. Dat was terecht. Zo had Beyen tijdens zijn ministerschap tegen de industrieel F.H. Fentener van Vlissingen gezegd dat hij de Nederlands-Duitse problemen die hij op zijn departement had aangetroffen behoedzaam uit de weg wilde ruimen om kabinet en parlement niet in de gordijnen te jagen. In de gecompliceerde kwestie van de grensafbakening in het Eems-Dollard-gebied moesten beide partijen zich volgens Beyen op een compromis richten. [11]

Luns had kunnen vermoeden dat de op ontplooiing van economie en handel gerichte Beyen het star vasthouden aan de hem bekende Nederlandse eisen tegenover de Bondsrepubliek even zinloos en contraproductief zou vinden als het zich tegen beter weten in vastklampen aan zelfbeschikking voor Nieuw-Guinea.[12] In het parlement verdedigde Luns de kandidatuur van Beyen echter met volle overtuiging. Diens financiële deskundigheid en diplomatieke vaardigheden zouden zeer van pas komen. En, belangrijker nog, omdat de problemen met Duitsland voor het grootste deel op politiek vlak lagen, zou de grote autoriteit van Beyen van bijzondere waarde zijn.[13]

Ondanks Beyens bewezen kwaliteiten moesten Luns en Van der Beugel zich in het kabinet flink inzetten om Beyen op die post te krijgen, want de benoeming was verre van een routinekwestie. Zo vond Drees het maar niets. Van der Beugel noteerde half

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 411

februari 1957 in zijn dagboek: "De oude heer was heel fel tegen. Zijn ressentiment tegen Beyen is enorm." De verse staatssecretaris, die naaste medewerker van Beyen was geweest, vreesde dat het niet zou lukken.[14] De bedenkingen van de premier hadden niet in de laatste plaats te maken met diens twijfel over de wijze waarop zijn vroegere minister van Buitenlandse Zaken plachte te onderhandelen – een bedenking die ook van invloed was geweest op zijn besluit Beyen niet voor zijn nieuwe kabinet te behouden. Drees had zich er te vaak aan gestoord dat Beyen zich bij onderhandelingen over de Europese eenwording niet hield aan de afspraken die in de ministerraad waren gemaakt en dat hij de marge in het mandaat op de verkeerde manier gebruikte.[15]

Uiteindelijk zet te Drees zich over zijn bezwaar heen en kwam de benoeming op 4 maart 1957 met elf tegen drie door het kabinet.[16] De ministers konden zich ook vinden in Luns' voorstel Beyen voor deze opdracht de persoonlijke titel van ambassadeur te geven, waar de kandidaat zelf ongetwijfeld aan hechtte.[17] Maar deze laatste eerbetuiging ging koningin Juliana te ver; ze keurde slechts de benoeming goed. Procedurele versierselen werden Beyen niet gegund.

Beyen toonde zich weinig erkentelijk voor de inspanningen van Luns. Toen Luns en Van der Beugel hem een week later het goede nieuws konden melden, kwam er geen woord van dank over zijn lippen. In plaats daarvan was hij slechts "geobsedeerd door het feit, dat de Koningin hem voorals nog de persoonlijke titel van ambassadeur liever niet wil zien toegekend", tekende een geïrriteerde Van der Beugel in zijn dagboek op. "Het Narcissus-complex van de zeeman overschaduwt zijn overigens grote capaciteiten, en als de binding met vader er niet zou zijn, zou ik rondweg de pest aan hem hebben."[18]

Beyen was op zijn beurt zo teleurgesteld in Van der Beugels handelwijze, dat er een verwijdering ontstond. Beyen vond dat Van der Beugel als staatssecretaris niet bij dit onderhoud aanwezig had moeten zijn, of zich in elk geval buiten het gesprek had moeten houden. Vermoedelijk zag hij het als een zaak tussen hem zelf en Luns. "Ik heb je inmenging als een gebrek aan sensibiliteit gezien, dat me van menig ander wellicht niet, maar van jou wel verbaasd heeft", aldus Beyen meer dan twee jaar later in een brief aan Van der Beugel.[19] Het meningsverschil deed Beyen pijn, niet alleen wegens de vriendschap met Van der Beugels vader, maar ook om "het zeer persoonlijk en menselijk karakter van het contact" dat hij met Van der Beugel jr. op Buitenlandse Zaken had gehad.

CHARMANT BEGIN OP DE HOGE VELUWE

Beyen begon zijn Duitse opdracht voortvarend en charmant. Hij nodigde direct na zijn benoeming de Duitse onderhandelingsleider professor E. Kaufmann uit naar zijn tijdelijke, maar hoogst representatieve onderkomen in het jachthuis Sint Hubertus op de Hoge Veluwe. Al op 18 maart 1957, een maandagmiddag, maakten ze daar met elkaar kennis en stelden ze een programma voor de besprekingen op. Zij besloten te beginnen met het kraken van de hardste noot: het Eems-Dollardvraagstuk. De rest van

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 412

de dag en de avond bracht Kaufmann, die een gezaghebbend juridisch adviseur (*Rechtsberater*) was op het West-Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken, in formeel met Beyen en zijn vrouw door. De Duitse gast overnachtte er ook, en vanzelfsprekend ontbrak een gezamenlijk bezoek aan het Museum Kröller-Müller niet. Begin april toog Beyen in gezelschap van zijn vrouw voor de eerste besprekingen naar Bonn, wat resulteerde in een nieuwe uitnodiging aan Kaufmann, indien mogelijk met zijn vrouw, voor een verblijf op de Hoge Veluwe.[20]

De verwachting aan Nederlandse kant dat Kaufmann wegens het feit dat hij in de oorlog als jood in Nederland ondergedoken had gezeten, een soepele tegenspeler zou zijn, werd niet bewaarheid. Ook liet hij zich niet overdonderen door Beyens status als oud-minister. De juridisch expert van het Auswärtige Amt, die de zaak tot in de puntjes kende en de materie juridisch volledig beheerste, was in Beyens ogen stroef en belerend. Die houding stond volgens Beyen voortvarend overleg en spoedig resultaat in de weg. Daarom gaf hij eind juli in zijn eerste verslag voor de ministerraad al aan "geen heil" meer te zien in verdere besprekingen "met Kaufmann alleen".[21]

Het was niet verwonderlijk dat deze impasse al zo snel ontstond. Beide delegatieleiders konden van het begin af aan eigenlijk geen kant op en legden vooral verklaringen af die verder overleg in feite zinloos maakten. Dat hield verband met de onwrikbare politieke posities die de regeringen hadden ingenomen. Daar kwam van Nederlandse kant nog bij dat de al jarenlang verwachte besprekingen op Buitenlandse Zaken "onvoldoende" waren voorbereid.[22] Dat was aan Duitse kant wel anders: Kaufmann bleek zelfs over documenten te beschikken waarvan Buitenlandse Zaken het bestaan niet kende.[23] Ten slotte deed zich nog de verlammende combinatie voor van een volstrekt afwijzend standpunt van de direct betrokken Duitse deelstaat Nedersaksen, die in het geheel niet over het verloop van de grens in het Eems-Dollardgebied wilde praten, en het feit dat er in september verkiezingen in de Bondsrepubliek zouden plaatshebben. Het is daarom niet verbazingwekkend dat de "eigenlijke onderhandelingen" pas in november 1957 begonnen.[24]

Al tijdens de eerste gespreksronde, die Beyen en Kaufmann in april in Bonn hielden, kenschetste Beyen – conform het standpunt van het kabinet – de problematiek van de Eems-Dollard als "prealabel", als een kwestie die geregeld moest worden voordat andere knelpunten aan de orde konden komen. Het was de Nederlandse regering er vóór alles om te doen een bevredigende regeling te vinden voor het verloop van de onderlinge grens in dat gebied. Voortgang op de andere punten van het overleg hing daarvan af.[25]

Een maand later was Beyen tijdens overleg met Kaufmann in Den Haag nog explicieter. Zoals hij ook als minister in maart 1956 tegenover Von Brentano had gedaan, stelde hij dat er pas over andere grenskwesties, zoals de grenscorrecties bij Elten en Tudderen, kon worden gesproken als er een bevredigende oplossing voor het grensgeschil in Eems en Dollard was gevonden. Dat was in Nederlandse ogen de toetssteen voor normalere betrekkingen. Daarentegen liet Kaufmann weten dat de door Neder-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 413

land begeerde grensafbakening in dat gebied, die wat de Eemsmonding betreft in het midden van de belangrijkste vaargeul – het Oost-Friese Gaatje – zou moeten liggen, voor de Duitse kant onaanvaardbaar was, omdat dan bijna het hele Eemsgebied aan de Duitse soevereiniteit zou worden onttrokken terwijl het om de monding van een Duitse rivier ging. Het was volgens Kaufmann vóór alles een juridische kwestie, en daarin paste het niet "eenvoudig weg te kapituleren". Grensafspraken waren volgens hem bovendien niet nodig, omdat de meeste vraagstukken in het gebied onafhankelijk van de grensafbakening konden worden geregeld.[26]

Beyen was niet overtuigd. Als een regeling zonder grensvaststelling mogelijk was – en dat wilde hij op zichzelf wel aannemen – dan kon er toch geen bezwaar tegen bestaan dat er wel een grens werd vastgesteld, repliceerde hij. Tegelijkertijd liet hij weten dat het hier voor Nederland in hoofdzaak om een politieke zaak ging en dat de Nederlandse regering niet met een akkoord in het parlement kon verschijnen zonder dat dit een aanvaardbare grensregeling in Eems en Dollard bevatte. Kaufmann stond verder op het standpunt dat de eerder uitgevoerde grenscorrecties (onder meer Elten en Tudderen) geen territoriale wijzigingen waren en dat de betrokken gebieden slechts voorlopig onder Nederlands bestuur waren geplaatst, terwijl Beyen erop wees dat de Nederlandse regering deze opvatting onmogelijk kon accepteren.[27]

Op het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken ervoer men Beyen, in tegenstelling tot het beeld dat in Nederland van hem als een toegevend persoon bestond, als een geduchte tegenstander, door wiens harde houding het door de regering in Bonn zo gewenste akkoord langer uitbleef dan men had gehoopt.[28] Beyen onderhandelde "ausserordentlich hart und zäh", merkte Kaufmann eind juli 1957 op. Er was volgens de Duitse hoofdonderhandelaar geen andere keus dan hier dezelfde hardheid en taaiheid tegenover te stellen.[29] In dit opzicht was de stand één tegen één. Verrassend is wel dat Kaufmann tegelijkertijd repte van "das sehr freundliche persönliche Verhältnis" tussen hem en Beyen, en dat hij aan Nederlandse kant bereidheid tot compromissen bespeurde.[30]

GEZAMENLIJK REGIME

Dat laatste bleek zeker tijdens het overleg dat Beyen eind augustus 1957 in Bonn voerde en dat bedoeld was om de lucht op te klaren. In een gesprek met oud-collega Von Brentano bleek Beyen er voorstander van de grensafbakening voorlopig ter zijde te schuiven, zoals Kaufmann eerder had voorgesteld, en eerst na te gaan of beide landen het over een 'gemeenschappelijk regime' voor Eems en Dollard eens zouden kunnen worden. Het was een praktische aanpak, die Beyen eigen was. Beter geen grens, dan een slechte grens, had Beyen al tegen Kaufmann opgemerkt. Zijn Duitse gesprekspartners, en zeker Kaufmann, waren tot Beyens teleurstelling niet meteen enthousiast deze nieuwe weg ingeslagen. Dat hield vermoedelijk verband met de verkiezingen die spoedig daarop in Duitsland zouden plaatshebben en waar ze dit dossier het liefst buiten wilden houden. Maar met name Kaufmann vreesde dat het idee van een gemeen-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 414

schappelijk beheer van het gebied zou uitlopen op Nederlandse inmenging in Duitse aangelegenheden en het daaruit voortvloeiende verlies aan soevereiniteit.[31]

Hervatting van de onderhandelingen leverde daarom nog niet direct de verwachte doorbraken op, en Kaufmann werd geen gemakkelijker gesprekspartner. Half september noemde Beyen zijn West-Duitse tegenspeler "autoritair" en "agressief", en achtte hij zich niet het "meest geschikte klankbord voor dit timbre". Hij had "met zijn vriendelijkste glimlach" Kaufmann toegevoegd dat deze "blijkbaar heel lang professor moest zijn geweest", omdat hij een toon aansloeg alsof Beyen "een van zijn leerlingen was die een fout in zijn schriftelijk werk had gemaakt". Hieruit bleek, zo meende Beyen, dat het aan de persoonlijke chemie tussenbeiden nogal schortte, wat de onderhandelingen geen goed deed.[32]

Het werd, blijkens Beyens verslagen, niet beter. Kaufmann "heeft nu eenmaal gelijk, heeft altijd gelijk gehad, heeft altijd verstandige voorstellen gedaan en wee degene, die zijn voorstellen niet aanvaardt of zijn instructies niet opvolgt: het zal hem slecht vergaan, maar dat heeft hij alleen aan zichzelf te wijten", aldus Beyen in zijn rapportage van eind oktober.[33]

Beyens woede kan ook verband houden met de bres die Kaufmann op 30 september in de Nederlandse stelling had geschoten. Na hardnekkig doorvragen kreeg de Duitse onderhandelaar van Beyen voor het eerst een onduubelzinnig antwoord dat de Nederlandse regering niet meer vasthield aan haar tot dan toe fel verdedigde standpunt over het gewenste grensverloop in de Eemsmonding. Dat was wat de Duitse kant wilde horen en dat in Bonn hoop deed ontstaan op een succesvolle afloop.[34]

Beyens aantijgingen werden hoe dan ook door het kabinet in Den Haag gezien als signaal hoe halsstarrig de tegenpartij was, hoe hopeloos het overleg daardoor verliep en dat Beyens onderhandelingsinstructie mogelijk te weinig ruimte bood om een doorbraak te forceren. Er werd op hoog niveau actie ondernomen. Tijdens een ontmoeting van Van der Beugel in oktober met zijn West-Duitse collega W. Hallstein in Bonn merkte de Nederlandse bewindsman op dat Kaufmann onderhandelde "op de manier waarop een Duitse nationalist in het jaar 1928 onderhandelde" en dat Den Haag dit niet vond passen "in de sfeer van vandaag". Dat gebeurde nadat Hallstein "scherpe kritiek" op Beyen had laten horen,[35] omdat deze zich niet had uitgeput in het constructief zoeken naar oplossingen. Hallstein had zich niets aangetrokken van het advies van Kaufmann, die zijn staatssecretaris "dringend" had afgeraden zich in verwijtende zin over Beyen uit te laten. Het zou immers op hemzelf – en op Duitsland – kunnen terugslaan.[36]

PRAGMATISME

Kort nadat Van der Beugel en Hallstein samen hadden vastgesteld dat het behalen van resultaat werd geremd door de persoonlijkheden van de onderhandelaars en dat er derhalve veel voor te zeggen was Beyens aanstaande benoeming als ambassadeur in Parijs in januari 1958 aan te grijpen om de leiding van de teams te wijzigen[37], ontstond

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 415

er beweging aan het onderhandelingsfront. Kaufmann berichtte Beyen dat hij akkoord ging met diens pragmatische aanpak zoals die eerder was besproken tijdens de ontmoeting van Beyen met Von Brentano. En toen Kaufmann eind oktober opnieuw een bezoek aan Beyen op de Hoge Veluwe bracht, bleek het ijs echt gebroken. Het overleg had in een zo goede sfeer plaats dat van Nederlandse zijde werd gesproken van een "goodwill-missie". Zakelijkheid had de overhand bij de Duitser, die bij de tot dan toe gevoerde besprekingen van tijd tot tijd zijn zelfbeheersing had verloren (waarmee hij in Beyen, wiens sporadische, maar hevige woedeaanvallen berucht waren, een interessante tegenpool had). Kaufmann bood zodanig uitzicht op openingen dat Beyen met vertrouwen de nieuwe ronde van besprekingen aanging.[38]

Kaufmann maakte tijdens nader overleg in Den Haag en Bonn duidelijk een regime in het Eems-Dollard gebied te kunnen aanvaarden dat de belangen van Duitsland en Nederland helder omschreef en dat voorzag in de oplossing van problemen in goed overleg. Hij introduceerde als onderdeel van zo'n regeling de vorming van "stroombouwgebieden", gebieden waar Duitsland en Nederland exclusief zorg voor droegen en waar ze waterstaatswerken uitvoerden zonder dat een politieke (staats)grens was vastgesteld.[39]

Dit deed Beyen, die in zijn verslag van eind augustus al had aangegeven dat Nederland op dit punt ruimte moest bieden[40], tot de conclusie komen dat in zo'n situatie de grensbepaling – hoe noodzakelijk die in zijn ogen ook bleef[41] – minder dringend was geworden, en dat een akkoord haalbaar zou moeten zijn. Hij was er zelfs optimistischvan geworden en zag nu een goed einde van de onderhandelingen gloren[42], hoe lastig de afbakening van de stroombouwgebieden ook zou zijn.[43] Ook van Duitse kant meende men in de Eems-Dollard-kwestie op de goede weg te zijn.[44]

CONCESSIE

Deze manoeuvres van Beyen hielden wel een essentiële concessie in: hij liet zo immers impliciet de harde eis vallen van grensafbakening op Nederlandse voorwaarden. Dat bleef in het kabinet niet onopgemerkt. Beyens opstelling werd betreurd door de ministers J. Algera (Verkeer en Waterstaat) en H.B.J. Witte (Wederopbouw en Volkshuisvesting). Ze verweten Beyen, die begin januari 1958 tekst en uitleg gaf in de ministerraad, onder meer dat hij te veel had ingeleverd en te veel begrip voor de Duitse positie had getoond. Beyen meende echter dat Nederland de zeeweg kon kiezen omdat een goede regeling perspectief kon bieden. Over de loop van de politieke grens kon men volgens hem de formulering 'agree to disagree' gebruiken, zodat die kwestie formeel open bleef. Zou men willen vasthouden aan de eis van grensvaststelling, dan zou er geen verdrag komen en zou de onbevredigende situatie gehandhaafd blijven, redeneerde hij pragmatisch. In dat geval zou er niets zijn geregeld, en dit was voor Nederland, en in het bijzonder voor de toekomst van Delfzijl, ongunstig. Door verzanding van de eertijds belangrijkste vaargeul, de vlak onder de Nederlandse kust lopende Bocht van Watum, was men voor de toegang tot die haven afhankelijk gewor-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 416

den van het Friese Gaatje, de toegang naar Emden, en dus van de Duitsers. Zonder medewerking van Duitsland zou men geen grote waterstaatswerken kunnen ondernemen om Delfzijl op andere wijze een betere toegang tot de zee te verschaffen. Minister-president Drees koos Beyens zijde: bij een aanvaardbare begrenzing van de stroombouwgebieden en bij een bevredigend wederzijds regime moest men overeenstemming met West-Duitsland niet laten breken op het ontbreken van de vaststelling van de politieke grens.[45]

De ministerraad gaf twee weken later zijn goedkeuring aan Beyens koers. Men realiseerde zich dat die duidelijk was gaan afwijken van het oorspronkelijke mandaat. Maar het kabinet zwichtte voor Beyens argumentatie dat alleen zo de impasse kon worden doorbroken en dat het ook in het belang van Nederland was tot werkzame verhoudingen in het betwiste gebied te komen. Die wijze van opereren leek Beyens handelsmerk te zijn. In Europese zaken was het tijdens zijn ministerschap niet anders gegaan, en ook toen zorgde de ze voorgesputter en verzet in het kabinet. Zoals van de voorzichtige premier verwacht mocht worden, teken de Drees nog waarschuwend aan dat men van Nederlandse zijde niet te gemakkelijk moest zijn. Het zat de premier niet lekker dat de Duitse delegatieleider er klaarblijkelijk van uitging "dat alleen Nederland concessies moet doen". (Algera had eerder gesproken van grenzeloos veeleisende Duitsers.) Luns zei eraan te blijven hechten dat de grens op de door Nederland aangegeven wijze zou worden bepaald. Als Duitsland daartoe niet bereid zou zijn, dan moesten de zaken nog maar eens bekeken worden.[46] Maar stoppen met onderhandelen en de zaak voorleggen aan het Internationaal Hof van Justitie durfde het kabinet kennelijk niet aan.

Dat hij er in het kabinet van werd beschuldigd te toegeeflijk te zijn geweest, stak Beyen. Die indruk kon volgens hem alleen maar ontstaan "omdat wij, als onderhandelingstactiek, uit zijn gegaan van bepaalde eisen, waarvan vaststond dat zij voor de Duitsers onacceptabel waren. Daardoor hebben wij bereikt, dat wij voor de status-quo een regime krijgen, dat m.i. voor Delfzijl zeer bevredigend is, terwijl wij op het ogenblik practisch volkomen afhankelijk zijn van het bon vouloir der Duitsers", schreef hij eind januari 1958 aan Luns.[47]

Zo gingen de onderhandelingen onder een broos gesternte een nieuwe fase in. Beyen had de tijd niet meer om met Kaufmann een voor Nederland aanvaardbaar compromis over de Eems-Dollard-kwestie uit te werken. En hij maakte zich er bij het scheiden van de markt niet gemakkelijk van af om toch maar een akkoord op zijn naam te kunnen schrijven. Beide partijen konden het onder andere niet eens worden over het vastleggen van de grenzen van de eerder genoemde stroombouwgebieden, waarbij opnieuw de vasthoudende opstelling van de Duitse onderhandelingsleider Kaufmann opviel.[48]

GEEN OPVOLGER

Beyen kreeg in januari 1958 het zo begeerde ambassadeurschap in Parijs, en Luns

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 417

en hij waren het erover eens dat die nieuwe "occupatie" niet verder moest worden met het regeringscommissariaat. Beyen, die geen zin meer had in een nieuwe moeizame onderhandelingsronde met Kaufmann, wilde er daarom "zo gauw mogelijk van af".[49] Dat kwam Luns goed uit. De ze speelde al een tijdje met de gedachte geen opvolger voor Beyen als regeringscommissaris te benoemen, maar de kwestie van de zogeheten Generalbereinigung met West-Duitsland op ministerieel niveau te brengen. Dat betekende dat ook Kaufmann zou worden uitgeschakeld.[50]

Gekgenoeg, gezien zijn eerdere forse kritiek op zijn Duitse tegenspeler, vond Beyen dit laatste geen goede gedachte. "Hoe moeilijk Kaufmann ook kan zijn [...] het ware onjuist aan te nemen, dat hij slechts obstructie voert. [...] Hij is een lastig, scherp onderhandelaar, maar hij is niet onhandelbaar of onredelijk en hij doet wel degelijk op vele punten zeer zijn best een oplossing te bereiken, wat gezien de obstructie in Neder-Sachsen niet altijd gemakkelijk voor hem is. Ik vind het bepaald onverstandig te trachten hem te elimineren", schreef hij uit zijn nieuwe standplaats Parijs in een persoonlijke brief aan Luns.[51]

Deze stoorde zich daar niet aan. Luns nam zelf het heft in handen, en vond dat hij het nu allereerst met zijn ambtgenoot Von Brentano eens moest zien te worden. Beyen werd derhalve niet opgevolgd, en Kaufmann zou, mede als gevolg van Nederlandse druk, in september 1958 als delegatieleider het veld ruimen.[52]

Dat Beyen ondanks alles op Kaufmann gesteld was geraakt, blijkt uit de persoonlijke afscheidsbrief. Niet alleen bewaarde Beyen aangename herinneringen aan Kaufmann als onderhandelaar, het was voor hem een grote vreugde geweest met Kaufmann samente werken, en dan vooral "von rein menschlichen Gesichtspunkte". Door de inspanningen van beiden was de situatie "sehr weitgehend geklärt", schreef Beyen, en daarmee was "eine fruchtbare Unterhaltung unserer Auftraggeber erleichtert".[53]

De onderhandelingen liepen met het vertrek van Beyen echter grote vertraging op, dit tot ongerustheid van vooral de Duitse regering. Een persoonlijke interventie van bondskanselier Adenauer bij Drees had eind maart 1958 echter geen effect. Luns liet Von Brentano kort daarop weten de resultaten die tot dan toe waren geboekt teleurstellend te vinden en hij gaf aan geen haast te zullen maken.[54] De toon van Nederlandse kant was harder geworden.[55]

Het zou tot de zomer duren voordat het overleg tussen Nederland en Duitsland over de Generalbereinigung werd hervat[56], en er zouden nog vele maanden verstrijken voordat in het voorjaar van 1960 een overeenkomst kon worden gesloten. Voor Eems en Dollard werd toen een regeling afgesproken die in grote lijnen overeenkomt met wat Beyen en Kaufmann eind 1957 voor ogen had den gehad. Over de grenskwestie voor dit gebied bleef men het, zoals Beyen had verwacht, oneens. Ook Luns kon hier niet door de Duitse linies breken. Hij ging er in besprekingen met collega Von Brentano zelfs mee akkoord dat het vraagstuk van de politieke grens van de agenda werd afgevoerd. Bei de partijen accepteerden het meningsverschil, gebruikmakend van de door Beyen eerder bepleite uitdrukking 'agree to disagree'.[57]

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 418

BEHARTIGER VAN BERNHARDS BELANGEN

Ook een andere missie kon Beyen tijdens zijn periode als regeringscommissaris voor Duitse aangelegenheden niet afmaken, en deze betrof een nog delicatere aangelegenheid. Prins Bernhard meende aanspraak te kunnen maken op een groot geldbedrag uit Duitsland, van onderandere de West-Duitse regering en het 'land' Noordrijn-Westfalen, wegens gederfde inkomsten uit de vooroorlogse periode. Dat hield verband met de revolutie die zich in 1918 in Duitsland had voltrokken en die tot gevolg had gehad dat de vorsten in de deelstaten hun macht verloren, met alle rechten, plichten en privileges die daarbij hadden gehoord. Iets dergelijks was in Bernhards deelstaat Lippe gebeurd. Het vorstenhuis van zijn familie had zijn positie opgegeven en zou daarvoor financieel tegemoet worden gekomen. Een in 1919 bereikte regeling bleek later toch niet naar genoegen van de familie te zijn geweest, waarna rechtszaken in 1936 en 1938 aanspraken van de prins bevestigden voorzover die de jaren 1919-1938 betroffen. Ook in de oorlogsbogen de Duitse rechtbanken zich over de hoogte van de claim van de prins. Na de oorlog eiste Bernhard 1,4 miljoen D-mark van de West-Duitse regering voor achterstallige betalingen en de definitieve afkoop van de macht in het 'land' Lippe – dat later deel werd van Noordrijn-Westfalen.[58]

De prins besprak de kwestie begin 1952 met de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, Stikker, die er "onopvallend" naspeuringen naar liet doen en een vertrouwelijke interventie bij Adenauer overwoog. Eind november 1953 confronteerde Bernhard zelf "in sehr ausführlicher und unverblümter Form" bondskanselier Adenauer en de Duitse ambassadeur Mühlenfeld met zijn vermogensaanspraken tijdens een diner dat de koningin ter gelegenheid van een conferentie van ministers van Buitenlandse Zaken van de Europese 'Zes' hield.[59] Hoewel de regering in Bonn meende dat de prins juridisch niet sterk stond, wildemen hem toch tegemoetkomen. De kanselier, die toen ook minister van Buitenlandse Zaken was, meende dat een regeling via het Auswärtige Amt het beste perspectief bood, en wel in het geheel van een financiële regeling die in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog nog met Nederland moest worden bereikt. Maar tot een oplossing in deze particuliere kwestie kwam het lange tijd niet, onderandere wegens onvoldoende waarborgen voor absolute geheimhouding waar Bernhard op stond.[60]

Beyen was door de prins intussen op de hoogte gesteld van diens contacten met Adenauer over de aanspraken, maar hij bevond zich als minister van Buitenlandse Zaken in een lastig parket. Dat bleek toen hij begin 1954 de zaak aanroerde bij Mühlenfeld. Hij vroeg de ambassadeur om raad hoe in deze aangelegenheid verder te exerceren, en hij toonde belangstelling voor de weg die de kanselier had gewezen. Maar tegelijkertijd onderstreepte Beyen dat hij zich niet met de zekwestie kon bezighouden zolang de basis en de hoogte van Bernhards aanspraken niet vaststonden.[61]

Toen Beyen voorjaar 1957 regeringscommissaris voor Duitse aangelegenheden werd, hadde prins in hem een vertrouwde zaakwaarnemer.[62] En Beyen was ongetwijfeld blij dat hij zo, nu het hof hem na de Hofmans-affaire in quarantaine had geplaatst,

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 419

een extra en zeer vertrouwelijk lijntje met zijn vriend de prins had. Beyen was zich bewust van het consigne dat deze zaak niet in de publiciteit moest komen en dat een regeling niet in de Nederlandse en Duitse parlementen aan de orde zou moeten komen. In die zin besprak hij de kwestie met Kaufmann. De ze wilde zich er het liefst verre van houden[63], en schoof haar daarom direct door naar Von Brentano. Beyen meende zelf dat hij persoonlijk dit punt pas in het eindstadium van de onderhandelingen over de *Generalbereinigung* met Von Brentano of kanselier Adenauer zou moeten bespreken.[64]

Zover kwam het door Beyens Parijse benoeming echter niet. En omdat hij deze gevoelige kwestie steeds onder zich had gehouden, moest het onderhandelingsteam van Buitenlandse Zaken in 1959 bij de afwikkeling van deze zaak weer van voren af aan beginnen. Een verzoek van het kennelijk onkundige departement in het voorjaar van 1959 aan Beyen om nadere informatie kon deze slechts ten dele beantwoorden. Exacte gegevens had hij niet meer. De stukken over de claims van de prins had hij inmiddels teruggegeven.

Voor Bernhard had de zaak een gunstig einde. De West-Duitse regering bleek, zoals Adenauer eerder al had aangegeven, bereid samen met de algemene regeling met Nederland, maar niet in het kader daarvan, het geschil met de prins uit de wereld te helpen. De prins kon een bedrag van 1 miljoen D-mark tegemoet zien, met alle waarborgen van geheimhouding die hij had gewenst. Het bedrag werd 'verstopt' in het bedrag van 280 miljoen D-mark dat Duitsland op grond van het verdrag over de Generalbereinigung van 1960 aan Nederland zou betalen.[65]

2 AMBASSADEUR BIJ DE GAULLE — EUROPA OP AFSTAND

PARIJS WAS EEN MIS WAARD

Beyens inspanningen als regeringscommissaris voor Duitse aangelegenheden waren – ondanks de gevoeligheid van de materie en ondanks het belang van normalere verhoudingen tussen Nederland en zijn grote buur – niet meer dan een passende tussenoplossing in afwachting van zijn benoeming tot ambassadeur in Parijs, een van de belangrijke posten in de Nederlandse diplomatie. De koningin moest hier in de loop van 1957 haar goedkeuring aan geven, maar zij weigerde lange tijd haar handtekening te zetten. Een regeringscommissariaat had er kennelijk in haar ogen voor Beyen nog net af gekund, maar hij was volgens de vorstin in de affaire-Hofmans te onbehoorlijk tegen haar tekeergegaan om in Parijs als haar vertegenwoordiger te mogen optreden. Hoezeer Drees en Luns (die zich aan Beyen verplicht voelde) zich ook inspanden, en hoe relatief gunstig het oordeel van haar commissie van drie over hem ook was uitgevallen, de oude grieven bleven Juliana's opstelling tegenover Beyen bepalen. Vooral zijn uitbarsting tegen over haar op 13 juni 1956 bleef ze hem aanrekenen. Dit gesprek was door Beyen zo emotioneel gevoerd als haar nog nooit was overkomen, en bovendien wreef ze hem aan dat hij voor zijn manier van optreden en voor de dingen die hij had gezegd, nooit zijn excuus had aangeboden, zo vertelde ze Drees in september 1957.[66]

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 420

De minister-president besefte na dit gesprek dat – zeker nu een beslissing niet veel langer op zich kon laten wachten – ook van Beyens kant actie gewenst was. Drees raadde Beyen daarom aan in een brief aan de koningin zijn excuses aan te bieden over zijn gedrag op die dertiende juni, ook al had Beyen het gevoel in zijn gelijk te staan.[67]

Beyen gaf hier gevolg aan – hij moest wel, wilde hij ooit nog het begeerde Parijse ambassadeurschap in de wacht slepen. In overleg met de prins kwam hij tot een tekst waarin hij diep voor de koningin door het stof kroop. Hij vroeg haar "eerbiedig vergiffenis" voor wat haar in zijn "houding en uitlatingen" tijdens het gesprek van 13 juni had "gegriefd of mishaagd". Als verklaring voor "de sterke emotie, die mij bij dat onderhoud heeft beheerst" voerde hij aan dat "het mij plotseling ontnemen van U.M.'s vertrouwen, dat ik zo vele jaren mocht genieten, mij een zware psychische schok toebracht".[68]

Of het nu deze slaafse aanhankelijkheidsbetuiging was, of dat het kwam door het dreigement van Luns dat er een constitutionele kwestie zou ontstaan als ze bleef weigeren haar goedkeuring aan Beyens benoeming te geven[69], Juliana liet zich ten slotte vermurwen, en ging akkoord. Parijs was Beyen, tot afschuw van sommigen in zijn omgeving, een mis waard.

Van der Beugel vond het "[e]en oneervolle wijze van optreden" van Beyen dat hij zo "door de pomp" was gegaan en berouw toonde voor "fouten die hij naar onze en naar zijn mening bepaald niet heeft gemaakt". De excuusbrief bestempelde Beyen volgens Van der Beugel "in de ogen van de Koningin, van Drees en van ons tot een zwakke figuur [...] die bereid is iedere morele knieval te maken om de Ambassade in Parijs te verkrijgen".[70] Ook Drees meende dat Beyen niet zo diep had hoeven buigen. Beyen had zijn leedwezen kunnen uitspreken, of zelfs de verontschuldiging kunnen aanbieden over het feit dat hij de koningin persoonlijk had gekwetst, maar vergiffenis uitspreken was volgens de minister-president heel wat anders.[71]

Beyen dacht er anders over. Aan Marie Anne Tellegen, de directeur van het Kabinet van de Koningin, die steeds aan zijn zijde had gestaan, stuurde hij als "toepasselijk citaat" een gedeelte uit William Shakespeares *Koopman van Venetië*:

The quality of mercy is not strain'd.
It droppeth as the gentle rain from heaven
Upon the place beneath. It is twice blest:
It blesseth him that gives and him that takes.
'Tis mightiest in the mightiest: it becomes
The throned monarch better than his crown;
His sceptre shows the force of temporal power,
The attribute to awe and majesty,
Wherein doth sit the dread and fear of kings;
But mercy is above this sceptred sway, –
It is enthroned in the hearts of kings,

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 421

It is an attribute to God himself;
And earthly power doth then show likest God's
When mercy seasons justice.[72]

FRANCOFIELE INSLAG

Waarom had Beyen zijn zinnen zo gezet op het ambassadeurschap? Niet om de invloed die hij als diplomaat zou kunnen uitoefenen. Een bon-mot in zijn memoires, hoe raillerend ook, liet geen misverstand bestaan over het feit dat weinig directe actie meer van hem werd verwacht: "Een oud-Minister van Buitenlandse Zaken, die Ambassadeur is geworden, voelt zich een beetje als een oud geworden tenniskampioen, die een agentuur in sportartikelen heeft gekregen: hij mag ze nog aanbevelen, maar hij krijgt geen kans meer om er wedstrijden mee te spelen."[73]

Hij wist uit eigen ervaring hoe de directe contacten tussen ministers van Buitenlandse Zaken en het multilaterale overleg, zeker in Europa, een deel van het vroeger zo belangrijke politieke werk bij de ambassadeurs had weggehaald. Maar deze teruggang in prestige leek hem niet te deren. Volgens hem moest een goede ambassadeur, "aujourd'hui comme hier", vooral "un philosophe contemplatif" zijn, "qui regarde les événements et les hommes avec indulgence"[74], kortom: een waarnemer met inlevingsvermogen, en die rol kostte hem geen moeite.

Beyens verlangen Nederland in Frankrijk te vertegenwoordigen kwam voort uit zijn francofiele inslag, zoals hij die vijf jaar eerder als minister had getoond door in een toespraak Frankrijk te kenschetsen als onmisbaar centrum van Latijnse inspiratie voor de Nederlandse cultuur.[75] Dit tot verbijstering van de historicus P. Geyl, die meende dat Beyen in zijn rede "een caricatuur van de Nederlandse beschavingsgeschiedenis" had opgedist.[76]

Beyens najagen van het ambassadeurschap was zeker ook niet los te zien van de vurige wens in een stad als Parijs te wonen. Volgens hem brengen enige jaren in Parijs "iets wat misschien geen andere stad, zelfs Rome niet, kan geven".[77] Dat gold zeker in de jaren vijftig van de vorige eeuw, toen Parijs als het centrum werd beschouwd "van alles wat interessant en nieuw was: van film, toneel, muziek en beeldende kunst, maar ook van filosofie, theologie en andere wetenschappen, evenzeer als van chansons, cabarets, mode, gastronomie en dergelijke".[78]

Wellicht om geheel op het Franse savoir-vivre voorbereid te zijn, had Beyen zich in november 1957 op een plechtige bijeenkomst in het stadhuis van Maastricht tot ereridder laten slaan van het gastronomische gezelschap Chaîne des Rôtisseurs – een gebeurtenis die vanzelfsprekend gevolgd werd door een copieus diner.[79]

Dat het ambassadeurschap niet alleen een leven als God in Frankrijk zou zijn, wist Beyen natuurlijk wel. En niemand kende de beter dan hij als oud-minister van Buitenlandse Zaken de turbulenties van de Vierde Republiek. Maar dat zijn Parijse tijd zo'n vliegende en politiek geladen start zou krijgen als hij meemaakte, waarbij het geloof in het goede van Frankrijk zwaar op de proef werd gesteld, zal de nieuwbakken

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 422

diplomaat niet hebben vermoed. Hoewel, diplomaat? Dat was hij natuurlijk niet echt. Beyen was weliswaar gepolijst, beschaafd, op de hoogte van de mores in het diplomatieke milieu, cultureel onderlegd, ontwikkeld, maar tegelijkertijd te non-conformistisch en te openhartig om zich de diplomatieke codes geheel eigen te maken.

Toen een medewerker in 1961 een codebericht aan het departement voor hem schreef over de ontmoeting tussen de Franse president Charles de Gaulle en diens Amerikaanse ambtgenoot John F. Kennedy en gewag maakte van een "openhartige en nuttige gedachtewisseling", schreef Beyen niet zonder ironie over die ingebakken formule in de kantlijn: "Is er wel eens zo'n bespreking die niet openhartig en nuttig is?"[80]

AMBASSADE EN FRANKRIJK OP Z'N KOP – AANTREDEN DE GAULLE

De eerste maanden in Parijs moeten Beyen en zijn vrouw hebben doen denken aan hun start in Washington in 1946. Net als toen was er nog geen woonruimte te beschikbaar, en net als toen betekende dat een maandenlang verblijf in een hotel. Het leek niet op de glorieuze intocht van een oud-minister. De situatie had in dit geval niets te maken met een overspannen huizenmarkt, zoals in Washington, maar met noodzakelijk groot onderhoud aan de statige ambassade annex residentie van de ambassadeur aan de Rue de Grenelle.

Dit stadspaleis, dat de gezant en vroegere minister van Buitenlandse Zaken jhr. J. Loudon, na de Eerste Wereldoorlog had aangekocht en laten restaureren[81], was zeer representatief. Het bezat allure, was omgeven door een grote tuin en werd door een hoge muur van de buitenwereld afgeschermd.[82]

Hier te wonen zal voor Beyen een van de aantrekkelijke kanten van zijn ambassadeurschap zijn geweest. Hij kon zich op de zeplek weer ten volle manifesteren als de man van de wereld die hij was en voor wie Nederland te beperkt was. Maar het kostte nog enige tijd voordat dit verlangen volledig in vervulling ging. Eind mei 1958, ruim vier maanden na zijn komst naar Parijs, schreef Beyen aan Bernhard: "We zijn helaas nog altijd niet in de Ambassade, omdat men enige verrotte balken heeft ontdekt, waarvan de reparatie de hele zomer zal duren."[83]

Beyen had echter niet de tijd om zich daar in dat voorjaar erg druk over te maken, want in Frankrijk zelf kondigde zich een ingrijpende politieke verbouwing aan. Deze ging gepaard met het aantreden van Charles de Gaulle als regeringsleider, die de instabiele Vierde Republiek opzijschoof en daarvoor in de plaats het presidentiële staatssysteem van de Vijfde Republiek oprichtte. Het begin van Beyens ambassadeurschap viel daardoor samen met het begin van een nieuw tijdperk in Frankrijk en met "het meest dramatische jaar uit de Franse geschiedenis na de Tweede Wereldoorlog".[84] Was er een dynamischer aanvang op zijn nieuwe post denkbaar? Gelukkig had Beyen in vorige functies al laten blijken dat een bliksemstart wel bij hem paste.

Het stelde wel zijn streven op de proef als ambassadeur op deze grote post "een eigen leven" te kunnen leiden – de supervisie hebben, maar "de winkel niet zelf te drijven". Bij dit eigen leven hoorden de eigen contacten, en die moesten op het hoogste ni-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 423

Beyen laat zich in 1957 tot ereridder slaan van de Chaîne des Rôtisseurs.

veau zijn en zich zo wijd mogelijk uitstrekken. Dat was in zijn ogen, ondanks de vele vormen van internationaal overleg, een niet te onderschatten taak van de ambassadeur gebleven.[85] Als oud-minister en als cultuurkenner meende hij hier geknipt voor te zijn.

Het kwam Beyen daarom goed uit dat 'de winkel', waarmee hij de ambassade vergeleek, werd bestierd door bekwaam personeel, dat er vaak al jaren dienstdeed. Dit gaf hem de ruimte die hij wenste. De ambassade in Parijs was met 21 medewerkers qua bezetting een van de grootste Nederlandse vertegenwoordigingen in het buitenland.[86] Beyens rechterhand was J.A.G. baron de Vos van Steenwijk. Deze had in de praktijk de dagelijkse leiding en was ook gevolmachtigd minister. De belangrijke financieel-economische afdeling stond onder leiding van handelsraad M.J. Keyzer, die vanaf het begin van de jaren vijftig aan de ambassade was verbonden en er op zijn terrein een zo gezaghebbende positie had verworven dat men van zijn "keizerrijk" sprak.[87] Beyen liet veel aan hen over, zoals het lezen van dossiers, dat sowieso nooit aan hem als man van de grote lijn en was besteed. Veel plezier beleefde Beyen aan het Institut Néerlandais, het aan de ambassade verbonden Nederlandse cultureel centrum in Parijs, en aan zijn directeur, S. de Gorter, tevens ambassadeur ad voor pers- en culturele zaken.[88] De nieuwe ambassadeur leek te kunnen vertrouwen op zijn 'apparaat'. Dat kwam goed uit in de tijden van diepe crisis die spoedig aanbraken.

Frankrijk stond namelijk aan de vooravond van een politieke omwenteling. Na de

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:35 Pagina 424

nederlaag in Indo-China in 1954 werd het Franse koloniale imperium nu dichter bij huis bedreigd. In Algerije was een onafhankelijkheidsoorlog uitgebroken, waartegen de zich snel opvolgende regeringen van de Vierde Republiek geen verweer hadden. Dit staatsbestel was er simpelweg niet op gebouwd om problemen van deze aard aan te pakken.[89] Een oplossing van het conflict was extra gecompliceerd omdat Algerije door de Fransen als onlosmakelijk deel van Frankrijk werd beschouwd en omdat zich in Algerije honderdduizenden Fransen hadden gevestigd die dat meer dan wie ook in hun vaandel droegen.

Beyen voelde aan den lijve de opwinding van die roerige tweede helft van mei 1958, die volgde op de staatsgreep van militairen en 'colons' (Franse Algerijnen) in Algerije van 13 mei. Zijn dagelijkse rapporten zijn tekenend voor de verwarrende situatie. Beyen zag in die dagen nog niet direct generaal De Gaulle het heft in handen nemen. Op 14 mei verwachtte hij geen staatsgreep in Frankrijk zelf en achtte hij het ook "weinig waarschijnlijk" dat De Gaulle "langs parlementaire weg" aan de macht zou komen. Een dag later wees hij op een mogelijke samenbundeling van links, inclusief de communisten, om de republiek te verdedigen. Maar geleidelijk brak in zijn berichten het besef door dat een beroep op De Gaulle de enige mogelijkheid was om een burgeroorlog te voorkomen.[90]

Hoe geladen de Franse binnenlandse toestand was, blijkt uit de aanvraag voor politiek asiel (voor het geval het tot vervolging van linkse politici zou komen) die Guy Mollet, leider van de Franse socialisten en oud-premier, in een periode van snel oplopende politieke onrust tot de ambassade had gericht. Beyen bracht op 27 mei staatssecretaris Van der Beugel er telefonisch van op de hoogte. "Het is ver gekomen", tekende Van der Beugel aan in zijn dagboek. Na overleg met Drees en Luns werd asiel toegestaan, al verwachtte Van der Beugel niet dat Mollet er gebruik van zou maken – terecht, naar later bleek.[91] Diezelfde dag meldde Beyen aan Bernhard: "Intussen staat hier alles op zijn kop. […] D'ici quelques jours zal het verwarde beeld wel wat duidelijker worden, hoe is nog niet te zeggen. Wat de gevolgen voor de rest van de westelijke wereld zullen zijn, is een benauwend probleem. De Parijzenaars doen, naar buiten, comme si de rien n'était. Ik hoop van harte dat de zaken zo zullen gaan dat we je spoedig weer in Parijs zullen zien."[92]

Beyen zag met gemengde gevoelens aan hoe na nog enkele dagen van toenemende chaos – ook Corsica was intussen in opstand gekomen – een meerderheid van de Nationale Vergadering op 30 mei De Gaulle het premierschap aanbood, dat deze op 1 juni aanvaardde. Al had de Assemblée zich formeel in alle vrijheid uitgesproken, ze had anderzijds haar beslissing toch genomen "onder de dwang van de omstandigheden, in het bijzonder uit vrees voor een burgeroorlog", vond Beyen. De Gaulle was volgens hem dan ook niet tot de macht geroepen door de wens van de volksvertegenwoordiging, "doch door haar onmacht de republiek op andere wijze te redden", en hij besloot zijn conclusie met een Frans citaat: "Incapable de vivre décemment la Quatrième République est morte sans grandeur."[93] Vanaf dat moment zouden Charles

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 425

Beyen (links) overhandigt zijn geloofsbrieven aan de Franse president Coty.

de Gaulle, zijn allure en zijn politiek het ritme van Beyens ambassadeurschap bepalen.

OVERPEINZINGEN OP QUATORZE JUILLET

De agenda van De Gaulle was tweeledig: staatkundige hervormingen doorvoeren in Frankrijk en een uitweg vinden uit de Algerijnse impasse. Met volmachten bekleed werkte De Gaulle zijn ideeën uit. Dat leverde een nieuwe grondwet op, die de invloed van het parlement beknotte en een presidentieel stelsel in het leven riep. De Gaulle zelf werd in januari 1959 de eerste president van de zo gevormde Vijfde Republiek

Hoe Beyen het begin van het tijdperk-De Gaulle ervoer en welke consequenties het nieuwe bewind en zijn politiek vol gens hem had den voor de rest van Europa, komt treffend naar voren in de persoonlijke en uitvoerige beschouwingen die hij jaarlijks ter gelegenheid van de Franse nationale feestdag op 14 juli schreef. De eerste keer zette de toon. De militaire parade van 14 juli 1958 op de Champs Elysées, "naar men zegt, de meest indrukwekkende parade sedert de bevrijding", riep bij hem als genodigde "een gevoel van groot onbehagen" op. Dat kwam door het in zijn ogen onwezenlijke en paradoxale schouwspel: de prominent aanwezige, tot voor kort opstandige generaals Salan en Massu van de defileren de troepen die in Algerije streden, en de groetende president Coty en generaal De Gaulle. Dit laatste hoge duo kreeg een zeer matige recensie: "een vriendelijke verm oei de man in rok, wuivend met zijn hoge hoed, en

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 426

een vermoeide militair – de enige zonder decoraties – symboliserend het einde van een regime en de overgang tot een ander."[94]

Met nauwelijks onderdrukte weerzin sloeg Beyen de paraderende parachutisten gade: "de 'para's' met hun steenrode baretten en camouflagepakken (die er uit zien alsof ze met een beige overall in de erwtensoep zijn gevallen) – de nieuwste 'pretorianen'." Bitter stelde hij vast dat deze elitesoldaten "er een levensbeschouwing op na houden, die in niets verschilt van Hitler's keurtroepen, met inbegrip van de sexuele aspecten daarvan en de sadistische 'overtones' die daarbij behoren, zo mogelijk met een nog duidelijker sprekend infantilisme. De burger, de politicus, de journalist, de intellectueel, dat is de vijand, alles verschijningsvormen van de communist". Wat dat betreft was Frankrijk aan een ramp ontsnapt, en niet alleen Frankrijk: "Zonder De Gaulle zouden hun leiders of zij, die zich daartoe zouden hebben uitgeroepen, Frankrijk hebben geregeerd en Europa in doodsgevaar hebben gebracht. Ze weten slechts van de oorlog in Indo-China en Algiers (die ze ook niet winnen kunnen), aanbidden het fysieke geweld en hadden het gaarne gebruikt tegen de enige vijand, die ze overwinnen kunnen, voor het enige doel, dat ze voor ogen staat: het verwijderen van het bestaan de democratische regime." Dat zoiets in Frankrijk had kunnen gebeuren met een wat intelligentie en cultuur betreft "hoogstaand volk", in een land "waar de geschiedenis der Westelijke beschaving overal haar schoonste monumenten heeft, een land dat de gevaren der tyrannie, komend van binnen of van buiten, heeft gekend en overwonnen – dat in zo'n land een groep als de militaire fascisten de macht in handen had kunnen nemen zonder strijd of verzet van regering of bevolking, dat is verbijsterend".[95] De Gaulle was, kortom, nog het minste kwaad.

De koers die de generaal uitzette, kwam op Beyen niet verontrustend over. Wel stelde hij vast dat De Gaulle "manoeuvreert met illusies, waar een buitenlander moeilijk aan gelooven kan". Kan men, zo vroeg Beyen zich af, "een in vrijheid levend federaal Frankrijk stichten op grond van het beginsel van gelijkheid en broederschap"; zal dat de niet-Europeaan bevredigen en zullen de Algerijnse Europeanen het aanvaarden? Het waren de vragen waar het de komende jaren om zou draaien, en scherp signaleerde de nieuwe ambassadeur dat De Gaulle diegenen "appaiseert" die om hem rieepen, "met (voorlopig) uiterlijke eer", maar "die hij niet geven wil wat zij wensen". "Hoe lang kan hij dat met succes volhouden?" Het nieuwe Frankrijk, en vooral zijn democratisch gehalte, baarden Beyen zorgen.[96]

De militaire attaché van de ambassade, de in Franse militaire kringen goed ingevoerde reserveoverste J.D.R. Modderkolk, dacht er anders over. De extreemrechts denkende militair meende dat De Gaulle zich liet opslorpen door het oude systeem en dat een "brutale actie" nodig was om deze vicieuze cirkel te doorbreken. Deze rapportage stoorde Beyen zo dat hij het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag liet weten dat Modderkolk, die overigens geen verantwoording aan hem hoefde af te leggen, niet objectief was. Het zou volgens hem in de toekomst mogelijk verstandig zijn als de militaire attaché geen eigen meningen meer zou versturen.[97]

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 427

Een jaar later oordeelde Beyen ter gelegenheid van Quatorze Juillet dat de situatie "geleidelijk minder labiel" was geworden. De Gaulle had "een soort monarchaal bewind ingevoerd, dat geen dictatuur en zeker geen politiestaat is". Maar er waren gebeurtenissen met politieke tegenstanders die volgens Beyen herinnerden "aan wat in de dertiger jaren, al voor het aan de macht komen der nazi's, in Duitsland gebeurde", en ook het "vrijwillig conformisme van kranten en politieke organisaties" wees volgens hem op democratische manco's. Bovendien berustte het politieke evenwicht nog steeds op één man, de generaal, die nog steeds "een eenling" is. Het zou echter niet meer "door een handjevol avontuurlijke generaals en intriganten overhoop gegooid kunnen worden, maar het zou ook nog niet, zonder strubbelingen, in een nieuw evenwicht overgaan, en de gevaren voor ernstige politieke strijd zouden nog groot zijn".[98]

Het internationale aanzien van Frankrijk was met het aan de macht komen van De Gaulle onmiskenbaar verbeterd. De 'zieke man' van Europa, die het land onder de Vierde Republiek was, mocht dan nog wel niet helemaal gezond zijn geworden, "het heeft een wil". En daar kon niet aan voorbij worden gegaan; "We hebben te veel ervaring met 'zwakke landen die plotseling een wil krijgen', om over het hoofd te zien, dat restanten van zwakheid een land niet beletten, een belangrijke rol te spelen". Met andere woorden, in de internationale politiek kon men maar beter rekening houden met De Gaulle.[99]

RAADSELACHTIGE GENERAAL

De derde Quatorze Juillet (1960) – waarop De Gaulle er in Beyens ogen minder als een oude man uitzag dan twee jaar tevoren, maar "zoals tegenwoordig altijd, rustig, tevreden en zelfbewust" – maakte Beyen nog weer iets optimistischer over Frankrijks toekomst. Dat kwam ongetwijfeld door de wijze waarop de generaal begin dat jaar een nieuwe militaire opstand in Algerije had bedwongen en de discipline in het leger had hersteld. Nog steeds was De Gaulle "uniek". En een stelsel van politieke partijen "die een wezenlijk democratisch parlement vormen" was er nog steeds niet. "Toch is het niet meer zo, dat als de Generaal voor het einde van de Algerijnse oorlog wegvalt, er geen andere keus zou zijn, dan tussen fascistische dictatuur en burgeroorlog. Er bestaat thans weer een derde mogelijkheid." Het Franse volk zou de fascistische dictatuur, het angstbeeld bij Beyen, volgens hem niet zo maar slikken. Hij signaleerde "onmiskenbaar consolidatie in de positie van Frankrijk, op ieder gebied". Die consolidatie kwam weliswaar tot stand "rond één sterfelijke figuur", maar ze zou naar zijn mening niet geheel verdwijnen als de generaal zou wegvallen. "Allicht tendele, maar niet helemaal en minder en minder hoe langer zij de tijd heeft zich voort te zetten."[100]

Het valt op hoe Beyen, met anderen[101], bij zijn beoordeling van de Vijfde Republiek gebeurtenissen in de jaren dertig als referentiepunt hanteerde en hoe consequent hij de vitaliteit van Frankrijk afmat aan wat er zou gebeuren als De Gaulle, op welke wijze dan ook, van het toneel zou verdwijnen. Ook op 14 juli 1961 concentreerde zich op dat laatste zijn zorg. Het was een merkwaardige Quatorze Juillet in Beyens waar-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 428

neming. De verschillen met 1958 waren enorm, wat niet losstond van de ernstige rebellie van drie maanden geleden: "Salan ter dood veroordeeld wegens hoogverraad, Massuontslagen wegens insubordinatie, 'Algérie Française' een leus van opstandige kolonels, van gefrustreerde 'commando's', van in hun bestaan bedreigde colons, en een weemoedige droom van oudere conservatieve Fransen. En daar staat als alleenheerser over dit zgn. democratische land die raadselachtige man; aan het bewind gebracht door hen, die meenden, dat hij de leus tot een werkelijkheid zou maken, is hij nu bereid aan ieder Algerije, met of zonder band met Frankrijk, zijn onafhankelijkheid te geven." Er was in drie jaar dan ook heel wat ten goede gebeurd: "Illusies zijn verloren, en wat meer zegt, het verlies der illusies is grotendeels verwerkt. Er heerst welvaart en relatief grote rust. Frankrijks stem telt mede in het internationaal concert." Maar het gemis aan "nieuw politiek leven" sinds 1958 bleef voor Beyen een benauwende kwestie. "Wie De Gaulle zou opvolgen, als hij normaal wegvalt is een vraag, die niemand kan beantwoorden. Wat er gebeurt, indien hij door een coup d'état zou verdwijnen, is niet te zeggen", zo besloot hij op inmiddels vertrouwde wijze.[102]

De laatste keer dat Beyen Frankrijk de maat nam, was ook zijn lustrum. Het extra uitvoerige verslag van 14 juli 1962 bevatte bekende elementen, met weer als brandend punt de kwestie van wat er in de tijd na De Gaulle zou moeten gebeuren. Beyens eindoordeel was extra hard: "Het land is niet langer een parlementaire democratie. Het parlement heeft in feite geen enkele macht. [...] De enige macht is De Gaulle. Wie er zichtegen verzet verdwijnt in de vergetelheid." Hij schreef de ze situatie toe aan een "blind spot" van de generaal op dit punt. De Gaulle begreep niet, anders dan bijvoorbeeld Churchill, waar dat verantwoording afleggen in een parlement goed voor was. In Frankrijk was dat geen doodzonde, want, zo stelde Beyen vast, "het Franse volk [is] eigenlijk niet democratisch, zoals b.v. de Hollanders, de Zwitsers en de Engelsen, die het in zich hebben om mee te regeren". De Fransen waren in zijn ogen monarchistisch of revolutionair. "Maar als de Vaderfiguur goed bevalt en niet te veel kost, laten ze het graag aan hem over."[103] Het was een hard oordeel over het Franse volk na vijf jaar verblijf in Parijs.

De Gaulle was voor Beyen intussen "een raadsel" gebleven, "een moeilijk te begrijpen, nog moeilijker te analyseren figuur". De generaal speelde volgens Beyen "steeds een spel" (wat hem, zelf een speler, tot De Gaulle moet hebben aangetrokken). En omdat De Gaulle zich zo min mogelijk uitte en zich niet in de kaarten liet kijken, kon hij beter een spel spelen "dan menig staatsman die iedere week publiek moet maken wat hij van plan is en wat hij denkt". Zijn grote kracht was dat hij het gevoel had "een hogere missie te vervullen", zijn grote morele zwakte "zijn mensenverachting, zijn 'orgueil' [hoogmoed]".[104]

PRAGMATISME IN ALGERIJNSE KWESTIE

Met voldoening beschreef Beyen in 1962 in zijn laatste Quatorze-Juillet-verslag de déconfiture van de parachutisten, die hij op 14 juli 1958 nog zo beducht observeerde:

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 429

"In 1958 waren zij de 'vedettes' in hun camouflage-uniformen, met hun eigen mars en hun eigen langzame marstempo. In 1959 waren ze een niet heel belangrijk onderdeel van de legerdemonstratie. In 1960 speelden zij hun eigen mars muziek niet meer. In 1961 droegen ze geen camouflage-uniformen, maar wel hun gekleurde baretten. In 1962: zelfs geen gekleurde baretten."[105]

Het laatste was een duidelijk teken dat de Algerijnse kwestie was opgelost, en wel in de zin die Beyen van het begin af aan onvermijdelijk had geacht: door Frans-Algerije op te geven. "Het is thans niet meer de vraag, enerzijds of het Frankrijk mogelijk zal zijn de fictie te handhaven 'que l'Algérie est la France', dan wel anderzijds of het noodzakelijk zal zijn op zijn minst een 'droit à la autodétermination' of 'à l'indépendance' te erkennen. Het is veel eer de vraag of de uiteindelijke zelfstandigheid van Algerije verkregen zal worden dankzij Frankrijk dan wel ondanks Frankrijk", schreef hij op 13 mei 1958, nog voor het aantreden van De Gaulle.[106] Uiteindelijk was Algerije dankzij De Gaulle begin juli 1962 onafhankelijk geworden, net zoals – en dat wist Beyen maar al te goed – ook Nederland de onafhankelijkheid van Indonesië niet militair had kunnen tegenhouden.

Toch was Beyen zich er tijdens zijn ambtsperiode in Parijs zeer van bewust dat openlijke kritiek als diplomaat op het intensbeleefde Franse streven om Algerije Frans te houden, niet effectief was. Hij leek zo de betekenis van zijn analyse te relativeren. "Het doet niet ter zake of men dit al of niet onzinnig vindt, voor Frankrijk is het de hoogste wijsheid. Het is niet het enige land, dat zulke idiosyncrasieën [eigenaardigheden] heeft, maar Frankrijk behoort tot de landen waar een dergelijke idiosyncrasie moet worden geaccepteerd, wil men bevriend blijven", aldus zijn pragmatische manier van redeneren, die mogelijk in zijn nieuwe functie effectief was.[107] Hij volgde de situatie echter op de voet, daartoe in staat gesteld door de actieve Nederlandse consul-generaal in Algiers, D. de Roo van Alderwerelt. Deze ontving daarvoor herhaaldelijk Beyens waardering.[108]

Ook in de Algerijnse kwestie richtte Beyens aandacht zich vooral op De Gaulle, en hij onderschreef met nadruk de mening dat alleen de generaal een oplossing voor dit drama kon vinden. Al zou den velen erom moeten glimlachen, de huidige president was de enige "die zijn wil zou kunnen opleggen" en bevolking en leger een oplossing laten aanvaarden die geen tweede opstand van de Algerijnse bevolking ten gevolge zou hebben. Daarvoor zullen vele Franse concessies nodig zijn, "en De Gaulle is mijns inziens de enige die dit kan verwezenlijken".[109] Later in 1959 zou De Gaulle het recht van alle ingezetenen van Algerije op zelfbeschikking erkennen, wat een basis gaf voor overleg met het Algerijnse verzet.

De ellende die de oorlog in Algerije met zich meebracht, liet Beyen niet onbesproken. Uitgebreid maakte hij melding van mensonteren de toestanden die volgens een Frans rapport heersten in zogeheten hergroeperingskampen, waar meer dan een miljoen Algerijnen waren ondergebracht. De gezamenlijke oproep voor hulp van de hoogste vertegenwoordigers van de rooms-katholieke en protestantse kerken in Frankrijk,

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 430

kardinaal Maurice Feltin en dominee Marc Boegner, raakte hem diep.[110]

Toen De Gaulle begin juli 1962 de Algerijnse onafhankelijkheid erkende nadat hij in 1960 en 1961 twee rebellieën tegen zijn bewind had overleefd en twee referenda over de toekomst van Algerije had gewonnen, ging Frankrijk "de nauwe deur" door waar het volgens Beyen doorheen moest om een betere toekomst te betreden.[111] Maar het Algerijnse drama was daarmee niet afgesloten, concludeerde hij na de aanslag op de generaal van augustus 1962.[112]

MEER BEGRIP VOOR DE GAULLES EUROPA DAN LUNS

Het aantreden van De Gaulle, de vestiging van diens autoritaire bewind en de Algerijnse kwestie hadden het ambassadeurschap in Parijs als uitkijkpost meer gewicht gegeven. Beyens werk werd daardoor interessanter. Hij bevond zich in de frontlinie waar niet alleen gestreden werd voor de toekomst van Frankrijk, maar ook voor die van Europa. Frankrijk was geen pariastaat geworden, die geïsoleerd moest worden. Al overtrad de generaal de democratische regels zoals Nederland die hoog in zijn vaandel had staan, hij behoedde in de ogen van Beyen en van Den Haag zijn land voor ernstiger toestanden. Daar kwam bij dat De Gaulle Nederland een warm hart toedroeg; sterker nog: het leek of de Lage Landen bij de zee bij hem een streepje voor hadden.[113]

Dat bleek bijvoorbeeld uit de uitnodiging die minister van Buitenlandse Zaken Luns kort na het aantreden van De Gaulle kreeg om in Parijs besprekingen te voeren. Het onderhoud had op 30 juni 1958 in aanwezigheid van Beyen plaats. Waar het initiatief van de generaal aan te danken was, was onduidelijk, maar Beyen meldde wel dat het bezoek bij zijn collega's "begrijpelijkerwijs [...] een zekere jalousie" opriep.[114]

Ook Beyen zelf deelde in de aandacht van de generaal. Hij opende op zaterdag 4 april 1959 "tot zijn aangename verrassing"[115] de rij van lunches die De Gaulle met ambassadeurs hield, al kon dat volgens Beyen ook aan het alfabet liggen. Verder had het echtpaar Beyen het voorrecht op 16 maart 1963 met het echtpaar De Gaulle naar Nederland te vliegen. Het Franse staatshoofd en zijn vrouw zouden die dag koningin Juliana en prins Bernhard op Huis ten Bosch bezoeken. Bovendien zou De Gaulle met Luns spreken. Wegens het ingezette vliegtuig – in Beyens herinnering "een oude 'karos' die vrij veel tijd voor de reis nodig had" – was er ruim gelegenheid om met De Gaulle van gedachten te wisselen. Daarbij ging het, zoals steeds in gesprekken van de generaal met ambassadeurs, om inhoudelijke kwesties, en werden platitudes geschuwd.[116]

Met bijzondere belangstelling volgde Beyen de verrichtingen van De Gaulle op het gebied waar hij als Nederlands minister van Buitenlandse Zaken zelf zijn stempel had gezet: de Europese integratie. En het was juist hier dat zich diepgaande meningsverschillen tussen Frankrijk en Nederland openbaarden. De generaal uitte in 1960 ernstige kritiek op de manier waarop de Europese samenwerking in de Verdragen van Rome was geregeld. Zijn fundamenteelste bezwaar lag op het terrein dat voor Beyen een van de belangrijkste punten was geweest: het – nog beperkte – supranationale ka-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 431

rakter van de Europese Gemeenschappen, waarbij de bevoegdheid tot beslissingen op bepaalde terreinen aan een uitvoerend internationaal lichaam was overgedragen. De Gaulle achtte deze 'boven-nationale' wijze van besluitvorming strijdig met het belang van de afzonderlijke staten en zeker met dat van het nieuwe Frankrijk. Hij wilde de Franse soevereiniteit daar niet aan opofferen, het paste niet in zijn denken over glorie en roeping van de Franse natie. Hij vond de macht van de Europese Commissie, het 'dagelijkse bestuur' van de Europese Gemeenschappen, veel te groot. En zeker de door hem voorziene uitbreiding van de Europese samenwerking tot buitenlandse politiek en defensie, moest op intergouvernementele manier gebeuren. Daarnaast liet De Gaulle blijken zeer gereserveerd te staan tegen opneming van Groot-Brittannië in de Europese samenwerking, omdat hij van mening was dat de Britten niet bij Europa wilden behoren. Ten slotte meende de generaal dat de toekomst voor Europa lag in een positie tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie in, met alle consequenties van dien voor het Atlantische bondgenootschap.[117]

In een uitvoerige geheime brief aan Luns met "enige persoonlijke gedachten" noemde Beyen de kritiek van De Gaulle op de supranationale structuur van de Gemeenschappen "ten dele onjuist en grotendeels irrelevant". Beyen hanteerde een tegenovergestelde redenering. Als de uitvoerende Europese organen in gebreke bleven, kwam dat volgens Beyen vooral doordat regeringen weigerden macht af te staan. Een verenigd Europa waar de besluitvorming op intergouvernementele manier plaatshad, zou volgens hem op punten waar nationale belangen tegenstellingen of ideologische geschillen de kop opsteken, helemaal geen besluit kunnen nemen. Daar kwam nog bij dat de democratische controle op wat op intergouvernementele wijze in comités van ministers werd geregeld, praktisch ontbrak, terwijl bij supranationale besluitvorming zekere waarborgen voor democratisch toezicht waren geschapen. Natuurlijk, zo onderstreepte Beyen, was dit niet meer dan een begin, maar wel "een begin van nauwe en duurzame politieke samenwerking, waaruit een enge politieke samenwerking op veel breder gebied, m.a.w. een confederatie of federatie, kan groeien". Om wat er bereikt was niet te laten verwaaien, moesten de bestaande Europese Gemeenschappen naar zijn mening daarom gevrijwaard blijven van een nieuwe intergouvernementele "topstructuur" zoals De Gaulle die wenste.[118]

Tot zover liep Beyen in de pas met het Nederlandse standpunt. Toch zag hij meer dan Luns ook de zin in van De Gaulle's Europese initiatief. Beyen erkende namelijk wel de behoefte aan een 'topstructuur' die tot dan toe onoplosbare Europese problemen moest regelen "door ze in het politieke vlak te brengen". Hij kon zich naast de bestaande raad van ministers van Buitenlandse Zaken een jaarlijkse bijeenkomst van regeringsleiders voorstellen – een Europese Raad in de dop. In deze opzet zou een klein permanent secretariaat passen. Of dit binnen of buiten de Brusselse structuur geregeld zou moeten worden, was onduidelijk. Essentieel was – en daarmee verschilde Beyen diametraal met De Gaulle en vertolkte hij volledig het Nederlandse standpunt – dat de Britten hier van de partij moesten zijn.[119]

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 432

Aan de Fransen zou als voorwaarde moeten worden gesteld dat ze hun probleem binnen de NAVO eerst uit de weg ruimden. Anders bleef er een onopgelost geschil tussen de Europese partners hangen.[120] De Gaulle vocht de dominantie van de Verenigde Staten binnen de Westerse wereld aan en eiste een gelijkwaardige Europese rol binnen het bondgenootschap, onder andere met zijn plan voor een Amerikaans-Brits-Frans directoraat. Hij kreeg de andere Europese landen daarin echter niet mee. Ook volgden de andere West-Europese NAVO-landen De Gaulle niet in zijn politiek een onafhankelijker Europese positie tussen Oost en West in te nemen.

Beyen onderschatte het probleem met Londen en Parijs niet. "Het is onwaarschijnlijk, dat de Fransen de voorwaarde aanvaarden, het is niet erg waarschijnlijk dat de Britten 'hoerah' zullen roepen." Maar hij meende dat zijn gedachte "hand en voet" had. En het was volgens hem "misschien beter haar naar voren te brengen, dan op alles neen te zeggen, met hoe goede argumenten ook".[121]

Luns zou Beyen hier op de allereerste Europese top van begin 1961 niet in volgen. De minister was bang dat een nieuwe politieke organisatie de toch al grote spanningen in Europa zou doen toenemen en dat een richting zou worden ingeslagen waarop geen terugkeer meer mogelijk zou zijn.[122]

Ook daarna stelde Beyen zich pragmatisch op tegenover de steeds concreter worden de Franse ideeën, zeker toen hij de kansen zag stijgen voor het opnemen van Groot-Brittannië in de voorgestelde Europese politieke samenwerking. Vanuit dat perspectief meende hij eind oktober 1961 dat Nederland geen "[p]rincipieel verzet tegen de voorgestelde Union Politique" hoefde te maken. Hij geloofde niet "a priori" dat de bestaande economische samenwerking van de Europese Zes "het enig denkbare kader oplevert voor een politieke samenwerking in de meer eigenlijke zin des woords, d.w.z. een samenwerking op het gebied van buitenlandse politiek en defensie". Een verder verenigd Europa, met meer landen en werkterreinen, zou in zijn visie ook een betere basis vormen voor Atlantische samenwerking dan de verwarring die op dat moment tussen Europese landen heerste. Maar de wijze waarop Frankrijk zijn plannen vorm wilde geven, beviel Beyen allerminst. Zo vond hij de door Parijs voorgestane instelling van een 'Europese Politieke Commissie', bestaande uit ambtenaren die aan hun nationale ministers verantwoordelijk zouden zijn, zonder meer verwerpelijk en een terugkeer naar "nationale archaïsmes". "Caricaturaal, om niet te zeggen 'monstrueux'", was zijn oordeel. Zo zou men de hele vooruitgang die met de schepping van de Europese Gemeenschappen was gemaakt, "met één slag weer overboord gooien".[123] Daar was zijn eigen creatie hem te dierbaar voor. Beyens liefde voor Frankrijk en zijn respect voor De Gaulle wogen hier niet tegen op.

Ondanks de ze uitgebreide rapportages wist Beyen heel goed dat hij als ambassadeur slechts een beperkte invloed op het beleid kon hebben. Toch lukte het soms Den Haag voor een misstap te behoeden. Toen in 1961 het wantrouwen daar jegens de Franse bedoelingen met 'Europa' zo groot was dat men weigerde op een aanbod van Parijs in te gaan om zich samen sterk te maken voor een gemeenschappelijke land-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 433

bouwpolitiek, wist Beyen duidelijk te maken dat Frankrijk in dit geval geen bijbedoelingen had. Het maakte de weg vrij voor jarenlange samenwerking op een terrein waar beide landen grote belangen hadden.[124]

Hoe 'onbetekenend' zijn diplomatenbestaan kon zijn, illustreerde Beyen in de zomer van 1960 in een vrolijke brief aan de toen ernstig zieke Bernhard. Hij beschreef hoe op de ambassade onder leiding van Luns een bijeenkomst van vertegenwoordigers van OEEC-landen plaatshad: "Ik had in die vergadering geen andere taak dan te zorgen, dat niemand met een leeg glas zat en mijn als butler onherkenbaar vermomde bode te dirigeren, wiens schoenen zo kraakten dat hij maar op zijn tenen liep. Het is een hele brave, aardige boerenzoon, maar ik had het gevoel dat ik een gedresseerde beer had geëngageerd."[125]

De ambassade had voor de dienstverlenende sector, in Beyens ogen althans, wonderlijk personeel in huis. Toen eerder dat jaar een inkomend telefoongesprek van Bernhard hem niet had bereikt, weet Beyen dat aan de bode die de telefoon bediende. Ook van hem had hij een weinig vleiende omschrijving voorhanden: "We beschikten toen voor de avond en nacht over een zielig soort spijtoptant, die als 'village idiot' tevens oudste bewoner van een Javaanse kampong geen slecht figuur zou hebben gemaakt."[126]

BEZOEKEN VAN PRINS, PRINSESSEN EN PREMIER

Het echtpaar Beyen had in de opgeknapte ambassade een heerlijke plek om zich terug te trekken en gasten te ontvangen. Ze hadden het op rijkskosten nieuw laten inrichten, en bezoekers waren onder de indruk van het resultaat. Bernhard schreef na een "ongelofelijk gezellige en interessante lunch" bij Beyen van alle kanten opmerkingen gehoord te hebben over de smaakvolle inrichting van de ambassade en over "de verbeteringen in vergelijking met vroeger".[127]

Maar hoe mooi de entourage ook was, de recepties ter residentie waren echter nogal karig voorzien van eten en drinken. "Je moest vroeg komen, anders was de champagne op", zo werd er wel over gesproken. Het was niet de "grand style" van zijn voorganger Van Boetzelaer, die boven op zijn representatietoelage jaarlijks zelf nog tienduizenden guldens bijpaste. Dat gebeurde niet bij Beyen, die wat ontvangsten betrof als nogal "krenterig" bekendstond. Ook zijn diners waren niet uitbundig en de gasten gingen in het algemeen op tijd naar huis. Het ambassadepersoneel vroeg zich daarom wel eens af of Beyen echt geen geld had, of dat hij alleen maar zuinig was.[128]

De prins was voor Beyen natuurlijk de meest welkome gast, en er kon geen verjaardagsbrief aan de prins worden geschreven of hij werd erop gewezen dat de ambassade voor hem openstond. Gelukkig was de prins nogal vaak in Parijs, maar dat wilde niet zeggen dat hij dan steeds op de ambassade langs kwam. Bernhard had zijn eigen besognes en kwam er vooral voor zijn Franse maîtresse, die in 1967 een dochter van hem baarde.[129] Er zijn geen aanwijzingen dat Beyen hiervan op de hoogte was.

Beyen betreurde dat ze "elkaar niet meer, zoals vroeger [in de ministeriële ambts-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 434

woning] op Plein 1813, van tijd tot tijd eens rustiger zien". Hij leed eronder dat de band sinds zijn ambassadeurschap wat losser was geworden. "Ik ben altijd bang de zeer waardevolle dingen in het leven te verwateren of te verwaarlozen", en de vriendschap met Bernhard was voor hem "iets bijzonder waardevols". "Ik heb maar weinig mensen waarmede ik een dergelijk vriendschappelijk contact heb, en ik kan niet aannemen, dat jij er veel hebt."[130] Bernhard vergat zijn vriend niet en zorgde voor attenties, bijvoorbeeld door tegen het eind van 1961 zelfgeschoten fazanten te laten bezorgen.[131]

Een vast punt in de briefwisseling uit die periode is dat Beyen zich met regelmaat zorgen maakte over de gezondheid van de prins. Bernhard eiste volgens hem te veel van zichzelf door een overmaat van bezigheden, en was daardoor in zijn ogen vaak rusteloos.[132] Beyen maakte van nabij mee hoe de prins longontsteking kreeg in de loop van de Bilderberg-bijeenkomst die eind mei 1960 in het Zwitserse Bürgenstock werd gehouden. Het was Beyens eerste Bilderberg-ervaring, waar hij zich erg op had verheugd. De sfeer deed hem – zeker toen Bernhard de besprekingen nog voorzat – denken aan de inspirerende manier waarop de prins tijdens de oorlog de lunches in het Claridge's Hotel leidde en hoe Bernhard daar een "vonk" deed overspringen. "Ik heb altijd geweten, dat je iets heel bijzonders tot stand gebracht hebt", schreef hij de zieke prins na afloop.[133] De prins knapte weer op en herwon zijn veerkracht tot vreugde van zijn vriend. Toen Beyen in november 1962 Bernhard tijdens een van hun korte contacten "young and dashing" trof, was dat voor hem "een genoegen dat te constateren".[134]

Veelvuldige ontmoetingen met prinses Armgard, op wie de Beyens zeer gesteld waren, en contacten met andere leden van Bernhards familie, onder wie diens broer Aschwin, compenseerden wellicht de verminderde frequentie van de gesprekken met de prins zelf. Dat gold beslist voor de bezoeken van de prinsessen Beatrix en Irene aan Parijs, die het echtpaar Beyen veel plezier bezorgden. De prinsessen verbleven dan in Beyens ambtswoning of in de logeergelegenheid van het Institut Néerlandais en ook wel in het Nederlandse paviljoen van de Cité Universitaire. Het ligt voor de hand dat Beyen door de vriendschap met de prins en de innige band met Armgard een rol als vertrouweling vervulde. Waarschijnlijk wist hij al in een vroeg stadium van Irenes romancemet de Spaanse prins Carlos Hugo de Bourbon de Parme, die door Armgard gestimuleerd zou zijn en waarvoor Parijs als ontmoetingspunt heeft gediend.[135]

Beyen ging graag met zijn gasten naar het theater. Al vroeg hij zich wel eens af of hij daar bijvoorbeeld Irene en haar vriendinnen een plezier mee deed.[136] Maar bij een andere bezoeker, premier J. de Quay, trof hij er de juiste snaar mee. De ambassadeur en de minister-president presteerden het om nog tijdens de persconferentie die Lunsna de voor Nederland zo bewogen Europese topconferentie van februari 1961 hield, te ontsnappen naar een toneelvoorstelling. "Beckett, zeer goed", recenseerde De Quay in zijn dagboek. De dag daarop maakten ze een lange wandeling langs de Seine.[137] Ze konden het goed met elkaar vinden.

Over Gretel had de Brabantse KVP-premier zo zijn eigen gedachten. "Mevrouw

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 435

Beijen, mondain", had hij in december 1959 genoteerd na een diner met Beyen aan de Rue de Grenelle.[138]

Beyen ontving in 1959 Drees na diens aftreden op de ambassade en arrangeerde voor de oud-premier een gesprek met De Gaulle. Drees was dankbaar dat hij deze historische figuur kon ontmoeten. Drees en zijn vrouw To logeerden bij de Beyens. Van blijvende ergernis bij Drees over Beyens houding als minister of over diens knieval voor Juliana was geen sprake. Brieven die de echtparen Beyen en Drees elkaar later stuurden, wijzen op een hartelijke relatie. Drees was zelfs bereid na een "vrijmoedige reactie" van Beyens vrouw in de herdruk van zijn boek *Zestig jaar levenservaring* in 1963 aandacht te schenken aan Beyen, die in de eerste druk ontbrak. Het betrof een passage waarin Beyens initiatief voor de Europese Economische Gemeenschap waarderend werd vermeld en een alinea over het door Beyen geregelde bezoek aan De Gaulle. "Ook Wim is er bijzonder door getroffen", schreef Gretel aan Drees.[139]

NAAR MENSEN KIJKEN

Het ambassadeursleven was voor de Beyens "eigenlijk nooit vervelend".[140] Het "plezierigste van m'n tegenwoordig bestaan [is] dat ik niets anders te doen heb dan naar mensen te kijken", zei Beyen half schertsend tegen over Bibeb, die hem voorjaar 1961 voor *Vrij Nederland* interviewde. Niet dat dit een onbelangrijke bezigheid was, want voor hem draaide alles om zijn "interesse in mensen". "Dat is het boeiende, al die mensen waar je mee te maken krijgt, hun ijdelheden, angsten, ambities." En dan was Parijs tot zijn vreugde ook nog een "feminiene" stad, een stad "die de erotiek stimuleert", zoals hij het noemde. Daarvoor zorgde niet in de laatste plaats de Franse vrouw, "een geweldig goed produkt".[141]

Die laatste kwalificatie betekende niet dat Beyen weer op het veroveringspad was geraakt. Als hij één vrouw echt waarnam, dan was het Gretel: "Mijn God, het is bij ons een geweldigeroman", vertrouwde hij Bibeb tijdens zijn ambassadeurschap toe. "De romance is nu 25 jaar, we zijn een heel uniek *couple*, een heel ouderwets geval. Mijn loszinnigheid op dit gebied is verdwenen. Er is voor mij maar één vrouw." Zijn betrokkenheid op haar was meer dan innig. "Ik ga altijd met haar mee als ze jurken en hoeden koopt. U zou lachen als u mij daar bezig zag. Ik weet direct of een jurk goed is. Ze koopt bij Gres en Balenciaga, maar het best [...] werd ze gekleed door Fath. En daar was 't zo prima afgewerkt. Ik weet 't. Ik ben haar *femme de chambre*. Ik weet waar de *zips* en de drukknoopjes zitten."[142]

En wat hem als diplomaat in Parijs erg aansprak: "Je hebt altijd een excuus om ergens niet naar toe te gaan als je er geen zin in hebt, omdat er altijd wel iets anders is, waar je verondersteld wordt wel naar toe te gaan. Maar als je bv. merkt dat de binnenstad verlicht is, en je vraagt aan de Chef de Protocol, waar dat voor is, dan zegt hij met schrik: 'O hemel, er is toch geen staatshoofd op bezoek die ik over het hoofd heb gezien?'"[143]

Wel miste Beyen het dragen van grote verantwoordelijkheid, zoals hij dat tijdens

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 436

zijn ministerschap had gedaan. "Belangrijke beslissingen neem ik niet meer. Maar ik heb mezelf altijd geleerd, alles wat ik doe zo goed mogelijk te doen. Dat is *l'esprit d'artiste*, die behoedt je voor de eerzucht." Misschien dat hij daarom in Parijs weer celloles nam. "Ik wil iets bereiken wat ik nooit bereik."[144] Zijn leraar maakte hem dat op bijzondere wijze duidelijk. Beyen wist dat "het weer heel erg mis was wanneer mijn celloleraar soms 'votre excellence' tegen mij zei".[145]

Dat neemt niet weg dat hij muzikaal een hoog niveau had bereikt. Beyen speelde op een muziekavond in het Institut Néerlandais een trio van Beethoven met onder anderen de pianist Daniel Wayenberg. Het was een avond waarvoor behalve de Parijse uitgaanswereld ook muziekcritici waren uitgenodigd. Ze waren enthousiast.[146]

Wayenberg was zeer onder de indruk van Beyens spel. "Hij deed het voortreffelijk, en vielhelemaal niet uit de toon. Hij hoefde tijdens het spel volstrekt niet te worden opgevangen." Ze vonden het zo'n plezier met elkaar te spelen, dat het contact na Beyens pensionering werd voortgezet. Van tijd tot tijd verscheen Wayenberg in het huis van de Beyens aan de Ridderlaan in Wassenaar om een middag te musiceren.[147]

Op zijn interviewster had Beyen als man grote indruk gemaakt. Bibeb was zo "gefascineerd" geraakt door de persoon Beyen en zijn charme, dat hij haar van de vele mensen die ze had geïnterviewd, nog na vele jaren bijzonder scherp was bijgebleven. Maar Beyen was omgekeerd – zoals veel van haar gesprekspartners – door Bibeb verleid tot verregaande vertrouwelijke uitspraken. Hij was niet op zijn hoede geweest, en dat zou hem opbreken.[148]

INCIDENTEN

Volgens Beyen bestond er een interessante overeenkomst tussen een cellist en een diplomaat: "Normaal hoor je niets van ze – je hoort alleen van ze als ze een fout maken."[149] Zo'n fout maakte hij in het vraaggesprek in *Vrij Nederland* met Bibeb, waaruit hierboven is geciteerd. Lunsvoelde zich erdoor aangevallen. Van drie passages in het artikel in dit "links radicaal weekblad" moest de minister aannemen dat ze "niet juist zijn weergegeven dan wel verzonnen". Hij was allereerst gevallen over het antwoord dat Beyen gaf op een vraag over Nieuw-Guinea: "Nee, laat ik daar ook niet op ingaan. Je hebt nu eenmaal van die nationale taboes. Ik ben terecht niet vrij, als je dat wilt zijn, moet je geen ambassadeur worden." Verder had Luns aanstoot genomen aan Beyens reactie op een opmerking over de mislukte Europese onderhandelingen van regeringsleiders begin 1961 in Parijs: "'Break my heart for I must hold my tongue', zegt Hamlet." Beide uitlatingen behelsden volgens Luns "scherpe kritiek op het regeringsstandpunt" over bei de kwesties. Ten slotte kon de bewindsman de opgeteken de karakterisering van Beyen van het typische Nederlandse onderhandelingsgedrag niet accepteren: "Starheid, angst om beduveld te worden, geen gevoel voor de geste, vreselijk. Men vindt 't prachtig als we flink doen. Flink en glashard. Maar niets is gemakkelijker dan onderhandelingen te laten mislukken."[150] Luns voelde zich ongetwijfeld aangesproken, en dan vooral waar het Nieuw-Guinea en Europa betrof.

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 437

Beyen haastte zich om de fout bij *Vrij Nederland* te leggen. De tekst zou zonder zijn toestemming zijn gepubliceerd – wat waar was: Beyen was beloofd dat hij het artikel vóór publicatie zou kunnen lezen[151]. Verder zou het vraaggesprek passages bevatten die zijn standpunten onjuist weergaven. Hij stuurde in overleg met Luns een brief voor plaatsing in het volgende nummer van het weekblad, waarin hij liet weten in het interview geen scherpe kritiek op het regeringsstandpunt inzake Nieuw-Guinea en Europese eenwording te hebben geuit. Beyen nam ook een suggestie van Luns over door te onderstrepen dat hij als een van "Haar Majesteits ambassadeurs", net als "overigens ieder diplomatiek ambtenaar", "geen publiek oordeel in welke zin ook" kon geven over het door de regering gevoerde buitenlands beleid.[152]

Al nam hij inhoudelijk weinig terug, het was natuurlijk een laffe manoeuvre, en Beyen was zich daarvan bewust. Maar een andere uitweg was er niet. In een brief aan Bernhard verzuchtte hij: "Het interview! War ich aber blöd! Mijn enige, niet heel waterdicht excuus, is dat zo duidelijk was afgesproken dat ik de tekst ter goedkeuring zou krijgen. Heel veel onhandiger kon het inderdaad niet."[153] Hij had gewoon zijn mond weer eens voorbijgepraat. Maar hij had eindelijk zijn standpunt over het gevoelige overgebleven koloniale conflict, hoe omfloerst ook, eens naar buiten gebracht.

In die tijd was prins Berhard, buiten het kabinet-De Quay om, bezig met een eigen plan ter beëindiging van de crisis om Nieuw-Guinea. Onderdeel daarvan was een snel vertrek van Nederland uit dit gebied.[154] En Paul Rijkens, die zowel met Beyen als met de prins op vertrouwelijke voet stond, spandezich met andere vertegenwoordigers van het bedrijfsleven in om de gespannen betrekkingen tussen Nederland en Indonesië te verbeteren en een uitweg uit het conflict over Nieuw-Guinea te vinden.

In hoeverre Beyen over deze initiatieven in vertrouwen was genomen, is niet bekend. Het ligt echter, gezien zijn nauwe banden met Bernhard en Rijkens, voor de hand dat hij ervan heeft geweten. Wel was Beyen al lang, ook als minister, niet ingenomen met het door Luns gevoerde beleid op dit punt. Dat was overigens regeringsbeleid, waar ook Beyen aan was gebonden. In een brief aan de Indonesische president Soekarno schreef de journalist M. van Blankenstein kort na Beyens aantreden als minister in de herfst van 1952 dat zijn "oude vriend" Beyen in gesprekken met hem in de kwestie Nieuw-Guinea net zo dacht als Rijkens en hijzelf, dat wil zeggen dat de minister in zijn hart voor overdracht van de soevereiniteit was. Maar Beyen kon zich hier "niet roeren" omdat het kabinet op een ander standpunt was gestoeld en omdat Drees zeker ook deze zaak strak in de hand had.[155] Daar kwam bij dat dit terrein in eerste instantie bij minister zonder portefeuille Luns was ondergebracht.

Beyen noemde later in zijn memoires de Nieuw-Guineapolitiek van de Nederlandse regering als belangrijkste reden waarom hij een nieuwe periode als minister van Buitenlandse Zaken niet zou hebben aanvaard als zo'n verzoek aan de orde zou zijn geweest.[156] En toen Rijkens in de herfst van 1961 zich als gevolg van een publicitaire rel rondom zijn activiteiten op dit terrein gedwongen voelde zijn functies in de organisaties van de door Bernhard geleide Bilderberg-conferenties en de Fondation

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 438

Europé enne de la Culture op te geven, schreef Beyen hem op ambassadepapier een persoonlijke brief. Hij was "erg geschokt" en verontrust. " Het is niet zonder zorg in mijn hart dat ik dit zie gebeuren", besloot hij.[157]

Ook met staatssecretaris Van der Beugel had Beyen gedurende zijn ambassadeurschap een aanvaring. Maar die kwam voort uit de spanning die hun onderlinge verhouding kenmerkte sinds Beyens benoeming als regeringscommissaris voor Duitse aangelegenheden begin 1957, waar Van der Beugel zich volgens Beyen te veel op de voorgrond had geplaatst.

Toen Van der Beugel in de herfst van 1958 een aantal malen voor Europees overleg in Parijs was, zag hij al vroeg aankomen dat het contact met Beyen mis zou lopen. Een notitie over een "prettig gesprek" tijdens een lunch met Beyen, werd in Van der Beugels dagboek gevolgd door de aantekening "er zit onweer in de lucht". Dat barstte een paar dagen later los toen de staatssecretaris het bericht kreeg dat de ambassadeur geen mogelijkheid zag voor hem een persconferentie ter ambassade te regelen. Van der Beugel was des duivels, zeker omdat hij de indruk kreeg dat Beyen hem veeleisend vond, terwijl hijzelf niet de indruk had de ambassade te zeer te belasten. Hij deed dan ook per omgaande schriftelijk beklag bij Beyen. Tijdens een lunch de dag daarop maakte Van der Beugel aan Beyen duidelijk dat "dit de druppel was, die de emmer deed overlopen". En hij maakte duidelijk "dat er een emmer was die onze persoonlijke verhoudingen betrof'". Normaal zou hij hier niet over hebben gesproken, maar nu het zijn "zakelijke werkzaamheden" raakte, kon het niet anders. Beyen was verbluft, bond in en bood aan de kwestie op een geschikt moment uit te spreken. "Hij heeft het nu begrepen", tekende Van der Beugel op.[158]

Een curieus incident dat Beyen als ambassadeur hoog liet oplopen, deed zich voor in zijn relatie met de Frans-Nederlandse Kamer van Koophandel in Parijs, waaraan hij uit zijn ministers tijd warme herinneringen had bewaard. De kwestie hield verband met oude rechten en op zijn strepen staan. Beyen was in 1959 uitgenodigd het jaarlijkse déjeuner van de Kamer als erevoorzitter te presideren. Toen aan die positie een jaar later werd getornd door de nieuwe voorzitter van de Kamer, J.J. Haver Droeze, accepteerde Beyen dit niet. Óf hij zat de lunchbijeenkomst voor met alle parafernalia, óf hij stelde geen prijs op een uitnodiging. De voorzitter ging mokkend akkoord, maar haalde toch een streek uit door zonder dat Beyen het wist, deelnemers te mobiliseren om de spreker van die middag, de Franse staatssecretaris van Handel J. Fontanet, hard aan te vallen. Dat gebeurde zo fel dat Beyen het onheus vond, wat hem extra woedend maakte op Haver Droeze. Beyen meende dat deze topman van Philips France, die hij privé "een van de laatste proleten van Philips" noemde[159], het voorzitterschap van de Kamer niet waard was. Hij ging zelfs zo ver dat hij zich in Den Haag en bij de Philipstop in Eindhoven sterk maakte voor het aftreden van Haver Droeze, zeker toen deze in 1961 opnieuw Beyens erevoorzitterschap ter discussie stelde. Het duurde niet lang of Haver Droeze stond weer in het gelid. Hij betuigde Beyen in 1961 zijn erkentelijkheid voor de "allercharmantste wijze" waarop deze dat jaar zijn medewerking had ver-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 439

leend aan de jaarlijkse festiviteit van de Kamer, wat Beyen met "veel genoegen" aanvaardde.[160] Ook Beyen schuwde soms diplomatieke strijkages niet.

BEKRONING

Het waren oneffenheden op een overigens voorbeeldig afgelegd diplomatiek parcours, dat tot Beyens genoegen een jaar langer duurde dan de officiële termijn. Op Koninginnedag 1963, toen hij bijna 66 jaar was, nam Beyen afscheid van de Nederlandse kolonie in Parijs.

Kort daarvoor hadden generaal De Gaulle en zijn vrouw het slot van Beyens ambassadeurschap bijzondere glans gegeven door hem en Gretel eind april 1963 een afscheidsdéjeuner aan te bieden in het Elysée. In zijn toespraak bracht het Franse staatshoofd, aldus meldde Beyen aan Luns, "bijzondere hulde aan Hare Majesteit de Koningin en de traditionele kwaliteiten van het Nederlandse volk, welke Frankrijk door de eeuwen heen op hun waarde heeft leren schatten".[161] Maar ook de ambassadeur zelf werd niet vergeten. De Gaulle uitte zijn respect voor de vertrekkende Beyen door hem een portret van zichzelf te schenken met "een buitengewoon hoofse opdracht".[162]

Beyen verliet Parijs met een dankbaar hart. Hoewel hij het ministerschap als "een van de meest aangename en vruchtbare periodes" van zijn leven beschouwde, was het ambassadeurschap, "deze laatste etappe van mijn werkend bestaan, hoewel niet de meest actieve of de meest verantwoordelijke", in Beyens ogen toch "zeker een bekroning" van zijn leven".[163]

3 LATE BEKERING

VERBAZING

Beyens Parijse periode had ingrijpende gevolgen voor zijn persoonlijke leven. De niet gedoopte en niet bij een kerkgenootschap aangesloten of ingeschreven protestant Beyen[164], die zich nooit kerkelijk had getoond, werd er rooms-katholiek. Had hij dat voorvoeld, toen hij meer dan vijf jaar eerder Parijs de stad noemde waar het geestelijke op vanzelfsprekende, maar voor een noorderling wonderlijke wijze het zakelijke kan overschaduwen?[165] Voor de mensen die hem meenden te kennen, kwam zijn bekering als een verrassing.

De verbazing die na het bekend worden van Beyens bekering in zijn omgeving heerste, is begrijpelijk. Als hij zich tot dan toe over religie had uitgelaten, dan was het meestal op een weliswaar geïnteresseerde, maar vooral afstandelijke en weinig betrokken wijze.

Hij zei tijdens zijn presidentschap van de Bank voor Internationale Betalingen in de jaren dertig tegen Per Jacobsson, toen zijn belangrijkste economische adviseur: "Religion is a help against inferiority complex; it gives people a 'beautiful soul' and says that it is the most important thing – more important than gifts, success, etc.,

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 440

while one can know if a man is gifted, successful, etc., one can never know if he has a beautiful soul."[166]

Kennelijk liet religie Beyen niet onverschillig. Hij zou later schrijven "altijd een gelovig christen" te zijn geweest, waarbij hij zijn geloof "aanvankelijk" baseerde op een door zijn remonstrantse moeder gegeven kinderbijbel. Daar bleef het lange tijd bij, want op het Utrechts Stedelijk Gymnasium leek in de tijd dat Beyen er op zat (1908-1914) iedere aandacht voor godsdienst taboe: het katholicisme werd geheel genegeerd en het protestantisme werd vermeld "slechts voor zover onvermijdelijk". Het bezorgde hem naar eigen zeggen "een grote gaping in zijn geestelijke opvoeding".[167]

Wel bracht hij zelf levensbeschouwing ter sprake in het letterkundig gezelschap 'Mentor', waar hij in zijn gymnasiumtijd lid van was. Daar hield hij voorjaar 1913 een lezing over twee levensrichtingen: "Memento mori" en "Gedenke zu leben", die uitliep op een discussie over godsdienst.[168] Interesse op dit terrein was er dus wel. En zijn vriendschap met de sociaal bewogen predikant J. Eijkman in de jaren dertig gaf aan dat Beyen de invloed van religie op het reilen en zeilen van de samenleving waardeerde.

ADVIEZEN VOOR JULIANA

Dat bleek ook in november 1951, toen hij de jezuïet A.M. Kuylaars bij koningin Juliana had aangeprezen als auteur over arbeidsvraagstukken. "Pater Kuylaars is kennelijk een exponent van de sociaal getinte katholieke arbeidspolitiek. Hoe weinig katholiek ik ook ben, ik heb voor zijn standpunt groote sympathie en acht het streven naar de oplossing van het probleem der arbeidsvreugde van vitale beteekenis voor de toekomst onzer maatschappij", schreef Beyen in een brief aan Bernhard met het verzoek de suggestie aan de koningin over te brengen. Juliana deelde Beyens belangstelling voor sociale vraagstukken. Tijdens Beyens bezoek in 1944 aan Cape Cod bij Boston, waar Juliana toen voor een strandvakantie verbleef, hadden ze het uitgebreid gehad over het probleem van de arbeidsvreugde. Beyen kon putten uit de ervaring die in de fabrieken van Unilever was opgedaan. Toen hij de koningin in 1950 bezocht, trof het Beyen dat Juliana op dat gesprek terugkwam. En hij concludeerde dat het onderwerp haar bijzondere belangstelling had. Vandaar de tip met als aanleiding een hem toegestuurd recent boek van pater Kuylaars over sociale ondernemingspolitiek en het belang van betere arbeidsomstandigheden voor ongeschoolde werknemers.[169]

Voor jaar 1952 had hij, weer via Bernhard, Juliana opnieuw gewezen op een roomskatholieke denker: de populaire en telegenieke hulpbisschop van New York en latere aartsbisschop Fulton J. Sheen. Het Amerikaanse weekblad *Time* had aan monseigneur Sheen een coverstory gewijd. Beyen voelde dat zijn suggestie merkwaardig kon overkomen: "Sheen is zeker een zeer interessante figuur in het Amerikaanse leven, maar ik hoop, dat de Koningin niet den indruk zal krijgen, dat ik altijd met een of andere Katholieke priester kom aanzetten. Hoe zeer die mij ook interesseeren (en dat doen ze zeker) ik geloof niet, dat ze verdienen dat een niet-katholiek propaganda voor ze

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 441

maakt. Ze hebben hulp van buiten trouwens niet nodig. Ondanks alles, wat ik over het katholicisme lees, blijf ik overigens een overtuigd, hoewel onkerkse, Protestant."[170] Ook theologen van deze laatste richting volgde hij, zeker als ze iets te zeggen hadden over de relatie tussen mens en samenleving.[171]

Hoe dicht hij in het denken over dit onderwerp bij de opvattingen van Juliana stond, blijkt uit zijn reactie op de bevlogen redevoeringen die de koningin in de lente van 1952 in Amerika had gehouden. "Als denkende menschen" hadden die hem bijzonder getroffen.[172] Het "lezen en tobben over philosofische en theologische problemen" was steeds sowieso een geliefd tijdverdrijf van Beyen.[173] En de aanschaf van de *Rembrandt Bijbel* in oktober 1952 zou ook een vingerwijzing kunnen zijn.[174] Dat geldt eveneens zijn belangstelling voor koptische handschriften, die hij in 1955 als minister kenbaar maakte. Opnieuw deelde hij hier gevoelens van Juliana.[175]

In het licht van zijn latere bekering kan bovendien het gesprek worden geplaatst dat tijdens Beyens bezoek aan Milaan in de lente van 1956 met aartsbisschop Giovanni Battista Montini op het programma stond. Deze zou in 1963 Johannes XXIII opvolgen als paus Paulus VI.[176] Beyen kan een goede neus voor de rooms-katholieke clerus niet worden ontzegd.

CHRISTELIJKE BEGINSELEN

Een andere teken van de ernst van Beyens denken over godsdienst, en met name over de christelijke religie, waren opmerkingen tijdens zijn eerste Kamer- optreden, in december 1952. In de voorbereidende Memorie van Antwoord hadden Beyen en Luns geschreven dat "[d]e Westelijke wereld kan voortbestaan noch bloeien bij verzaking van de Christelijke beginselen, die de grondslag harer beschaving zijn".[177] En dat onder een rooms-rood kabinet! Beyen gaf in het debat duidelijk aan dat hij deze woorden volledig voor zijn rekening nam en dat ze niet alleen afkomstig waren van zijn rooms-katholieke collega's, zoals sommige Kamerleden suggereerden. Hij wilde dit wel nader verklaren ook! Een ieder voor wie het begrip 'Westerse beschaving' een levend iets is, moest volgens hem beseffen "dat die beschaving gegrondvest is op de Christelijke beginselen".[178] Een verwijzing naar de Verlichting, die men bij Beyen zou verwachten, ontbrak.

Daar bleef het voor hem niet bij. Beyen zei nadrukkelijk in te stemmen met wat het rooms-katholieke Kamerlid mejuffrouw M.A.M. Klompé had gezegd over de mens als kind van God en over de eenzaamheid die zich van de mens meester maakt als deze zichals soort op een voetstuk plaatst, maar tegelijkertijd de drang voelt in de massa op te gaan, omdat hij innerlijk is uitgehold. "Ik geloof", verklaarde Beyen tegenover de Kamer, "dat dit inderdaad de kern van het wereldvraagstuk is, en de innerlijke grond voor de geestelijke verwarring der twintiger en dertiger jaren, de diepe oorzaak daardoor van de Tweede Wereldoorlog." De hoop dat deze oorlog de Westerse beschaving zou veiligstellen en een overwinning zou inhouden voor de christelijke beginselen, was volgens hem evenwel op een "bittere ontgoocheling" uitgelopen. De

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 442

wereld was intussen "gespleten door hetzelfde conflict, maar dieper gespleten en met klaarder tegenstellingen".[179]

Beyens ontboezeming wekte verbazing. Het christelijk-historische Kamerlid J.J.R. Schmal schreef kort daarop in *De Telegraaf* dat de christelijke beginselen veel minder een duidig waren dan Beyen naar voren had gebracht. Bovendien, voegde hij er ruiterlijk aan toe, had de minister "vele achtenswaardige landgenoten" die zich niet christen maar humanist noemen, onrecht gedaan.[180] En volgens de schrijver van het parlementaire overzicht in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* (vermoedelijk A. Stempels, die militant humanist was) was het langdurige verblijf buitenslands van Beyen en Luns er de oorzaak van dat ze zich in dit wespennest hadden gestoken, waarbij nog bedacht moest worden dat het kabinet met zijn gereformeerde, hervormde, rooms-katholieke en humanistische leden een "toon beeld van geloofsverdeeldheid" was en onder leiding stond van een humanistische minister-president.[181] Voor Beyen waren de christelijke beginselen geen wespennest, maar de conclusie van een jarenlang denkproces. Dat het christendom in Nederland in hokjes was opgedeeld, was hem een zorg.

Een klein jaar later zou hij over typisch Westerse voortbrengselen op een verwante, maar heel eigen impressionistische manier schrijven: "Klanken en woorden, kleuren en vormen, gedachten en dromen, die het thema der feitelijkheden opnemen en uitbeelden; de taal als leven de werkelijkheid, die eerbied en toewijding verlangt van wie haar als drager zijner gedachten wil gebruiken en die zich als een raspaard (of een Italiaans muziekinstrument) verzet tegen 'wie haar geweld aandoet'; de beeldenrijkdom, voor alles van de Bijbel, maar ook van de dichter en schrijver uit het verleden; zijn zij niet, met wat aan godsdienstige en zedelijke levenshouding thuis werd ontvangen, de rijkdommen die wij allen medenemen uit de steden en scholen onzer kinderjaren? Zijn zij niet, wat wij bedoelen als wij over Westelijke cultuur spreken?"[182]

MET VOLLE OVERTUIGING

Ondanks Beyens kennelijk grote belangstelling voor de christelijke beginselen in het algemeen, en voor het rooms-katholiekeden ken in het bijzonder, sloeg de religieuze vonk in Amerika, en daarna in Nederland, niet zodanig over dat hij van geïnteresseerde buitenstaander ingewijde werd. Dit gebeurde wel in het Franse intellectuele klimaat, maar daarin voelde hij zich van oudsher ook meer thuis.

Vaak is geopperd dat die bekering zich onder invloed van Gretel, zijn katholieke tweede echtgenote, had voltrokken en dat Beyens lidmaatschap van de rooms-katholieke kerk meer vorm dan inhoud was. Maar na raadpleging van verschillende bronnen kan slechts worden geconcludeerd dat de stap uit hemzelf voortkwam, wel overwogen was en dat het nieuw aangenomen geloof weliswaar niet met regelmatig bezoek van kerkdiensten werd onderhouden, maar toch zeker doorleefd en doordacht was.

Het is niet onmogelijk dat Beyen een inleidende stap wel op aandringen van Gretel heeft gezet: hun rooms-katholiek kerkelijk huwelijk in september 1955.[183] Dit impliceerde voor de toen nog protestantse Beyen dat hij beloofde de levensovertuiging van

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 443

zijn katholieke partner te respecteren en even tuele kinderen katholiek op te voeden. Omdat Gretel en hij samen geen kinderen hadden, zal die verplichting niet zwaar hebben gewogen. Het pikante was echter dat deze kerkelijke huwelijkssluiting – tien jaar na hun burgerlijk huwelijk in 1945 – plaatshad tijdens Beyens ministerschap en in een periode dat premier Drees een rooms-katholiek gedomineerd Europa vreesde. In zekere zin vormde Beyen daar in Drees' ogen als niet-katholiek een beschermingswal tegen. Beyen beschouwde de plechtigheid in Den Haag als een strikte privézaak en gaf er geen ruchtbaarheid aan. De pauselijke nuntius in Den Haag, monseigneur Giobbe, met wie Beyen een goede band had, was erbij betrokken.[184] Het kabinet hoorde er niet van. Ook zijn kinderen werden van tevoren niet ingelicht. Ze waren niet bij de zeer besloten ceremonie aanwezig[185] en toonden zich ontstemd toen ze ervan vernamen.[186]

ONDER FRANSE KATHOLIEKE INTELLECTUELEN

Twee mensen hebben Beyen in Frankrijk op zijn verdere weg naar het rooms-katholicisme begeleid: de pastoor van de Église Saint-Germain-des-Prés, Emile Berrar, die later *archiprêtre* ('aartspriester') in de Notre-Dame zou worden, en vooral Jean Guitton, filosoof, schrijver, lid van de Académie Française, hoogleraar aan de Sorbonne en vooraanstaand katholiek. Berrar doopte Beyen op 29 oktober 1962 in de Église Saint Germain-des-Prés met Guitton als getuige.[187] Met beiden was hij bevriend en ze oefenden een grote invloed op hem uit. Berrar en Guitton waren intellectuelen zoals men die bij uitstek in Frankrijk aantreft – betrokken en belezen. Beyen voelde zich als bewonderaar van de Franse cultuur en als zoeker naar de zin van zijn handelingen[188] met hen verwant.

Hij stond daarin niet alleen. Zijn vriendin Marie Anne Tellegen, gelovig rooms-katholiek, was even eens onder de indruk van de Franse katholieke denkers. Zij was op de hoogte van de denkbeelden van Guitton.[189] Het is niet onmogelijk dat zij Beyen met hem in contact heeft gebracht.

Daar kwam bij dat juist in de periode dat Beyen ambassadeur in Parijs was, er in Frankrijk onder katholieke intellectuelen, zoals ook elders in Europa, een levendig debat was losgebarsten over de positie van de kerk in de moderne tijd. Hij werd nu zelf een intellectuele katholiek, en niet voor de vorm. Waarschijnlijk was Beyen zelfs als het erop aankwam, katholieker dan zijn vrouw.[190] En dat zijn beleving van de rooms-katholieke godsdienst niet alleen het gedachtegoed omvatte, maar ook het instituut kerk, zou kunnen worden afgeleid uit een opmerking in zijn autobiografie van 1968. Hij noemt Frankrijk daar "een begrip, een levend begrip, zoals de Moederkerk een levend begrip voor de katholieken is".[191] J.W. Beyen was intussen een van hen.

Anders dan velen in zijn omgeving meenden, was het zoeken van een religieus tehuis door Beyen met volle overtuiging gebeurd. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de veranderde toon die sindsdien in de correspondentie met prins Bernhard doorklonk. Toen Beyen in het voorjaar van 1964 in Marokko (waar hij een missie van de Wereldbank leidde) berichten bereikten over het aanvankelijk niet doorgaan van de verloving van

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 444

prinses Irene met Carlos Hugo de Bourbon de Parme, betuigde hij Bernhard vanuit Marakesh zijn medeleven. "Onze gedachten [die van Gretel en hem – WHW] waren voortdurend bij Prinses Irene, waar we beiden zo veel van houden, en bij haar ouders die zo groot verdriet beleefden […], en dat op een moment in hun leven, dat zo groot geluk had moeten brengen." Beyen besloot zijn brief met: "Onze bede tot God, en ons vertrouwen, is dat dit geluk nog zal opbloeien. Wat er aan in de weg staat lijkt, van ons verre gezichtspunt, zo overwinbaar."[192] Die laatste richting zou het kort daarop ook uitgaan.

In de correspondentie met Bernhard etaleerde Beyen in toenemende mate zijn religieuze gevoelens, zeker in de eerste jaren na zijn bekering. De "traditionele nieuwjaarsbrief" aan Bernhard van 1 januari 1967 besloot voor het eerst met de woorden: "God zegene jou en wie je lief zijn."[193] Twee jaar later voegde Beyen aan zijn nieuwjaarswens en die van Gretel voor "allen, groot en klein" een bede toe: "Moge Gods zegen op U rusten."[194]

In de brief aan Bernhard waarin Beyen begin 1970 "de Koningin en jezelf" bedankte voor de nieuwjaarswensen een foto waarop vijf nog zeer jonge kleinkinderen van het koninklijk paar stonden, beleed hij wel heel expliciet zijn godsdienstige overtuiging. Hij stelde dat voor hem persoonlijk drie jaar de "amusantste leeftijd" van kinderen was en motiveerde dat als volgt: "Er is niets dat ons zo aan de goedheid Gods doet geloven als dat eerste ontwaken van het menselijke zelfbewustzijn – met alle potsierlijkheid die het heeft."[195]

En aan het slot van een excuusbrief voor het niet kunnen bijwonen van de receptie in het Paleis op de Dam ter gelegenheid van Juliana's vijfentwintigjarig regeringsjubileum in september 1973, zond Beyen zijn "innigste wensen […] voor God's zegen op het hele koninklijke gezin".[196]

De hartelijke verhouding die Beyen in de jaren vijftig en zestig met prinses Armgard onderhield, komt door zijn bekering in een bijzonder daglicht te staan. Bernhards moeder was na de oorlog zelf tot het rooms-katholieke geloof overgegaan, en het kan niet anders of dit moet tussen haar en Beyen een gespreksonderwerp zijn geweest. Armgard moet er vol van zijn geweest. Ze bezocht, samen met Bernhard, in september 1955 paus Pius XII.[197]

Het serieuze van Beyens godsdienstige overtuiging was ook elders opgevallen. Zo had ex-minister J.R.M. van den Brink – zelf rooms-katholiek – uit gesprekken met Beyen, in de tijd dat beiden hoge functies bij de Amro Bank bekleedden, de indruk overgehouden dat het geloof Beyen ernst was, "echt wel iets wat speelde". Maar Beyen ging er niet krampachtig mee om, getuige het feit dat Van den Brink zich jaren daarna nog herinnerde hoe Beyen er ook vrolijk grappen over kon maken.[198] Maar Beyen zou Beyen niet meer zijn, als hij dit zou hebben nagelaten.

MENSELIJK TEKORT

De door Beyen bewonderde Amerikaanse bisschop Sheen noemde drie redenen

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 445

waarom mensen zich tot de kerk wenden: in een morele crisis, dat wil zeggen bij zondebesef; bij een geestelijke of intellectuele crisis, dat wil zeggen bij een groeiend gevoel van onbehagen over het eigen dagelijkse bestaan; of in een fysieke crisis, zoals ziekte of een ongeluk.[199]

Op Beyen lijkt geen van deze situaties voor de volle honderd procent van toepassing. Toch kan een combinatie van de drie redenen, samen met de 'zoekende' Beyen, wel eens een verklaring voor zijn bekering bieden.

Anders dan verwacht zou kunnen worden van de spotzuchtige "hedonist" Beyen, die "neigde naar het narcistische"[200] en die gemakkelijk in de omgang was, kende zijn directe omgeving hem ook als iemand die gebukt ging onder het gevoel tekort te schieten, te falen in de relaties met anderen. Dat gold in het bijzonder jegens hen die niet intelligent genoeg naar zijn zin waren en met wie hij daarom geen geduld had. Ook al liet hij aan de buitenkant de indruk in stand dat alles hem niets kon schelen, "hij ging gebukt onder zijn gebrek aan naastenliefde, aan zijn gebrek tot echte communicatie met mensen".[201]

Het feit dat hij gerespecteerd was, maar niet geliefd, stak hem meer naarmate het leven vorderde. En ten slotte was er Beyens hypochondrische aanleg die hem op de eigen kwetsbaarheid drukte.

Daar kwam bij dat Beyen sinds de jaren dertig begaan was met het menselijk lijden dat onlosmakelijk verbonden leek te zijn met "de Vooruitgang", en het kostte hem moeite te zeggen "dat het nu eenmaal de prijs is die voor de Vooruitgang wordt betaald". Die vooruitgang was immers "niet steeds te herkennen". Deze leek volgens hem "vaak niet op te wegen tegen het leed, dat gedragen wordt". De beperkte mogelijkheden hier op internationaal niveau daadwerkelijk verandering in te brengen, bezwaarden Beyen en maakten hem des te bewuster van het menselijk tekort, dat hij ook als zijn tekort ervoer. Enig houvast bood hier de gedachte dat "ons inzicht te beperkt is" en dat vijftig jaar niet lang genoeg is om een weloverwogen oordeel op te baseren.[202] Maar het was een onvoldoende verklaring voor Beyen, die probeerde zich "zorgvuldig rekenschap" te geven van wat hij deed en die de zin ervan wilde doorgronden.[203]

Het gevoel dat hij niet alle ambities had waargemaakt, ervoer Beyen aan het eind van zijn leven als een nederlaag.[204] Was het daarom dat hij in gesprekken steeds terugkwam op de roman *Lord Jim* van Joseph Conrad, waarin in de figuur Jim de wil om te schitteren en de praktijk van ernstig menselijk falen navrant worden verbeeld?[205]

Beyens peetvader Jean Guitton, en in hem het katholicisme, bood hem troost met de woorden: "Chacun de nos actes recèle une pensée inexprimée. Et c'est à la fin de notre vie que, considérant la chaîne obscure de nos actes, nous comprenons la pensée secrète de notre destin." Het is niet zonder betekenis dat Beyen met dit citaat zijn autobiografie *Het spel en de knikkers* afsloot, alvorens de hij ook op dat moment suprême het zo vurig verlangde antwoord niet te krijgen.[206]

Twee jaar later zou hij zijn boekje *De zin van het nutteloze* een soortgelijk, aan de filosoof S. Kierkegaard ontleend, motto meegeven: "Das Leben kann nur rückwärts

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 446

verstanden, muss aber vorwärts gelebt werden."[207] En dat de Godheid "door Tijd noch Eeuwigheid gemeten" is, was "Vondel's schoonste dichtregel", schreef hij in datzelfde boekje.[208]

4 TERUG NAAR HET BEDRIJFSLEVEN

VOOR AANDEELHOUDERS ÉN WERKNEMERS

Beyens pensionering luidde zijn terugkeer in naar de top van het Nederlandse bedrijfsleven. De oud-bankier, oud-minister en oud-ambassadeur was daar een gewild persoon. Het regen de nieuwe commissariaten en benoemingen tot president-commissaris. Zo kreeg hij die laatste functie bij de Nederlandse tak van Petrofina – wat hem tevens tot adviseur van het Belgische moederconcern maakte – en bij de Hollandsche Aannemingsmaatschappij. Verder werd hij commissaris van de Hollandsche Beton Maatschappij, van het verzekeringsconcern N.I.L.L.M IJ en de Westlandse Hypotheekbank. De commissariaten van de Rotterdamsche Bank en van het scheepvaartbedrijf Wm H. Müller & Co, die hij in overleg met minister Luns tijdens zijn ambassadeurschap in Parijs had mogen uitoefenen, werden na zijn terugkeer in Nederland omgezet in president-commissariaten.[209] Beyens geliefde Philips ontbrak merkwaardiggenoeg in dit rijtje, hoewel hij in een vroeg stadium belangstelling had getoond om bij dit concern opnieuw een commissariaat te bekleden.[210]

Beyen was de rol van commissaris en president-commissaris op het lijf geschreven. Hij had een duidelijke visie op het functioneren van commissarissen, en hij kon voortreffelijk een raad of een college voorzitten, onder meer door op het juiste moment de juiste toon te vinden.[211] Zijn werkzaamheden voor ondernemingen als Philips en Unilever in de jaren twintig, dertig en veertig zullen daar niet vreemd aan zijn geweest. Beyen stelde zich niet tevreden met de formele opvatting dat commissarissen 'voor en namens' aandeelhouders toezicht uitoefenen. Hij meende dat aandeelhouders, zeker bij open vennootschappen als grote banken en industrieën, niet meer als "de almachtige eigenaren" beschouwd moesten worden. Het doel van de vennootschap kon niet meer uitsluitend het winst maken voor aandeelhouders zijn. Het algemene nut van dergelijke ondernemingen moest volgens hem op de voorgrond staan. Natuurlijk moest de directie het bedrijf winstgevend maken. Dan kon het risicodragende kapitaal dat haar ter beschikking was gesteld, worden beloond en het aantrekken van kapitaal in de toekomst worden veiliggesteld. Dit mocht in Beyens opvatting echter niet gaan ten koste van de werknemers, "wier band met de vennootschap niet slechts die van 'gehuurde' krachten, maar die van 'medewerkers' moest zijn".[212] Deze denkbeelden sloten aan bij wat hij in de jaren twintig en dertig bij Philips en in de jaren veertig bij Unilever had geleerd, maar vooral ook bij zijn ideeën over vernieuwing van de maatschappelijke orde zoals hij die in die periode ontwikkelde.

Beyens visie op ondernemerschap had gevolgen voor de wijze waarop commissarissen toezicht moesten houden. De commissarissen, en dan in het bijzonder de pre-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 447

sident-commissaris, bevinden zich volgens hem dan ook regelmatig op aandeelhoudersvergaderingen "tegenover aandeelhouders die meer winst uitgekeerd willen krijgen dan de 'leiding' [...] met het oog op de bloei, de weerstandskracht, de duurzaamheid van het bedrijf nodig en wenselijk acht". En onder de 'leiding' bedoelde hij hier directie én commissarissen. Een commissaris kon er, zo meen de Beyen, niet meer van uitgaan dat hij zich uitsluitend op de belangen van de aandeelhouders moest richten. Een centrale vraag die een commissaris zich steeds meer moest stellen, was hoe de deelneming van de werknemers in het bedrijf geregeld moest worden. Voor Beyen stond één ding vast: zowel aandeelhouders als werknemers willen dat het bedrijf zo goed mogelijk wordt geleid. Belangentegenstellingen zouden dan niet hoeven voor te komen, behoudens bijzondere omstandigheden, zoals ernstige problemen in het bedrijf, modernisering of een fusie.[213]

De rol van president-commissaris was in Beyens ogen vooral die van verbindingsman tussen raad van commissarissen en directie, maar ook die van vertrouwensman van beide colleges. Belangrijk was niet zozeer te weten wanneer men moest ingrijpen, maar juist wanneer men dat moest nalaten. "Voor de president-commissaris is de drang tot actie minder sterk. Zijn eerste plicht is inderdaad te presideren."[214]

Toen Beyen de kans kreeg zijn opvattingen aan de praktijk te toetsen bleken de omstandigheden voor zo'n rustige, ontspannen taakvervulling meestal aanwezig. Maar zeker als president-commissaris van de Rotterdamsche Bank kwam hij niet onder krachtig ingrijpen uit.

IDEALE COMMISSARIS

Zijn nieuwe carrière in het bankwezen zal Beyen de meeste voldoening hebben gegeven. Hij deel de immers een lange geschiedenis met de Rotterdamsche Bank, zoals de Rotterdamsche Bankvereeniging in 1947 weer was gaan heten, en de bank was hem dierbaar geworden[215]. In 1927 was hij er als dertigjarige lid geworden van de hoofddirectie, een verbintenis waar in 1935 door zijn vertrek naar de Bank voor Internationale Betalingen (BIS) in Bazel een eind aan was gekomen.[216] Het contact met de leiding van de Rotterdamsche Bank was daarna echter blijven bestaan. Vooral met H.L. Woltersom – die kort na Beyen in 1929 in de directie van de bank was opgenomen en in de jaren dertig op de voorgrond was getreden als leidend directeur, als een straffe potentaat zelfs, die harde bezuinigingsmaatregelen niet schuwde[217] – onderhield Beyen een hechte band. Woltersom zorgde ervoor dat Beyens toenmalige echtgenote Nelly, die tijdens de oorlog met haar kinderen in Nederland woonde, geen gebrek aan geld had. Hij was ook persoonlijk betrokken bij de afwikkeling van Beyens financiële en vooral belastingzaken in Nederland.[218]

Met Woltersom, die na de bevrijding zijn vooraanstaande positie bij de bank had weten te behouden, ondanks kritiek dat hij in de oorlog met de Duitse bezetters in de Organisatiecommissie voor het bedrijfsleven (de 'Commissie-Woltersom') had samengewerkt[219], bereikte Beyen voor jaar 1946 overeenstemming over het vervullen van een

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 448

commissariaat.[220] Commissarissen en aandeelhouders konden zich hierin vinden.[221] Gelijktijdig met Beyen werden Philips-directeur P.F.S Otten en oud-minister M.P.L. Steenberghe tot commissarissen benoemd. Hiermee verbreed de de bank het terrein waarop commissarissen zich bewogen. Tot dan toe waren deze voornamelijk uit Rotterdamse scheepvaart- en handelsondernemingen gerekruteerd. Een bredere blik was gewenst om slagvaardig te kunnen opereren in een tijd van economische herstel en vernieuwing. Met Beyen kwam het internationale bankwezen aan bod, Otten was een vooraanstaand vertegenwoordiger van de innovatieve Nederlandse exportindustrie en Steenberghe had zijn sporen verdiend in de politiek.[222] Extra plezierig was dat de drie op vriendschappelijke voet met elkaar stonden. Dit zou gunstig kunnen uitwerken bij het aanpassen van de bank aan de nieuwe tijd.

Langlopende financiering van industriële ontwikkeling – een oude wens van Beyen uit zijn Werkfonds-tijd in de jaren dertig – zou hier bijvoorbeeld goed in passen, net als het aantrekken van spaargelden en het aanbieden van diensten voor particulieren. Toch verzette de Rotterdamsche Bank – in lijn met de meeste andere Nederlandse handelsbanken – haar bakens slechts schoorvoetend.[223]

Door zijn verblijf in Washington als uitvoerend directeur bij Wereldbank en IMF kon Beyen zich in die eerste periode als commissaris slechts beperkt laten gelden. Bij de meeste vergaderingen, die gemiddeld eens in de drie maanden werden gehouden, moest hij verstek laten gaan. Was hij er wel, zoals in de vergadering van eind januari 1950, dan was zijn inbreng groot en werd de directie door hem bestookt met verzoeken om opening van zaken te geven.[224]

Na de onderbreking van het commissariaat gedurende Beyens ministerschap stelde Wolters om – intussen president-commissaris, maar tot zijn dood in 1960 onbetwist de 'sterke man' van de Rotterdamsche Bank[225] – in november 1956 voor de inmiddels oud-bewindsman weer binnen te halen. Hij verwees daarbij naar "een traditie" bij de bank: als een commissaris aftreedt omdat hij minister is geworden, wordt hij na zijn aftreden uitgenodigd zetel opnieuw te bezetten. Commissarissen en de directie konden zich in Woltersoms plan vinden, en in februari 1957 benoemden de aandeelhouders Beyen bij acclamatie.[226]

Het was de derde keer dat Beyen werd opgenomen in de gelederen van de bank, memoreerde Wolters om warm tijdens de eerste vergadering van commissarissen en de directie die Beyen daarna meemaakte.[227]

Een betere commissaris kon de Rotterdamsche Bank zich niet wensen. Beyen was van alle relevante bancaire markten thuis en had nu ook politieke ervaring opgedaan.[228] Zijn ambassadeurschap in Parijs verhinderde echter, net als tijdens zijn Wereldbank- en IMF-tijd, dat hij als commissaris tot volle ontplooiing kwam, al was zijn inbreng nu groter dan toen hij in Washington verbleef. Hij maakte van de vergaderingen in zijn ambassadeursperiode – tot voorjaar 1963 – de helft mee. Op een van de bijeenkomsten die hij moest verzuimen (18 januari 1961) werd zijn zoon Has benoemd tot onderdirecteur.[229]

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 449

PRESIDENT

Na Beyens ambassadeurschap kwam zijn commissariaat bij de bank in een hogere versnelling. Dat had op zich zelf geen om en een droevige achtergrond. Kort na elkaar waren de president-commissarissen Woltersom, H.M. Hirschfeld en W.N.H. van der Vorm, van wie zeker de eerste te twee Beyen na had den gestaan, in het bancaire harnas gestorven. Na het overlijden van de laatste werd Beyen begin 1963 als opvolger benoemd en kreeg hij vanuit die functie vanzelfsprekend een plaats in de selecte groep die als een soort dagelijks bestuur van de commissarissen optrad. Deze commissie van toezicht, ook aangeduid als het comité uit commissarissen, overlegde maandelijks met de directie en moest onder meer goedkeuring geven aan het verlenen van grote kredieten. Het deed Beyen goed toen hij in de commissarissenvergadering van 8 mei 1963 uit handen van K.P van der Mandele de speciaal vervaardigde nieuwe voorzittershamer van de raad van commissarissen kreeg, die de plaats moest innemen van het exemplaar dat bij het bombardement in de meidagen van 1940 verloren was gegaan. Van der Mandele was in 1927 bij Beyens intrede in de hoofddirectie van de bank immers zijn 'senior' geweest. Verder toonde Beyen zich ontroerd in de voetsporen te treden van zijn drie illustere voorgangers.[230]

Hij kreeg niet veel gelegenheid om onbekommerd van de eer te genieten, al leek Beyen wel de tijd te nemen om op zijn eigen wijze aan zijn nieuwe bestaan te wennen. Hij was na zijn vertrek uit Parijs weer even 'zoek'. Society-journalist Thomas Lepeltak, schrijver van het 'Stan Huygens' Journaal' in *De Telegraaf*, wist Beyen echter op te sporen: "Hij woont rustig in het Kurhaus-hotel en vertelde me daar gisteren: 'Ik wil liever niet meer praten over de tijd die achter me ligt. Daar heb ik al genoeg over moeten zeggen. Trouwens, de tijd die voor me ligt, ligt in de privésfeer, zodat ik daar ook niet graag over praat'."[231]

Dat van die privésfeer was natuurlijk niet helemaal waar. Het eeuwfeest van de bank stond, weliswaar georganiseerd en wel, voor de deur. Maar ingrijpender was dat het einde van de Rotterdamsche Bank als onafhankelijke financiële instelling nabij was. En bij beide gelegenheden zou de president-commissaris in het volle licht staan.

Beyen presideerde met zijn charme en zwier het galadiner dat de honderdjarige Rotterdamsche Bank in juni 1963 aanrichtte in het zojuist voltooide Rotterdamse Hilton-hotel – symbool van herwonnen kracht van de verwoeste stad. Zijn gasten uit binnen- en buitenland waren onder de indruk van Beyens redenaarstalent en het gemak waarmee hij zijn talen sprak. En misschien ook wel van de vele decoraties op zijn rokkostuum, waardoor hij in de ogen van sommigen op "een kerstboom" leek. Degene die hij met het meeste plezier zal hebben begroet, was de eregast: prins Bernhard.[232].

AMRO-FUSIE – IDEAAL WORDT WERKELIJKHEID

Was het eeuwfeest al in kannen en kruiken voordat Beyen president-commissaris werd, dat lag anders bij de fusie met de Amsterdamsche Bank. Bij de gesprekken die zich daarover op initiatief van de Amsterdamsche Bank in 1964 ontwikkelden, was

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 450

Beyen direct betrokken. Hij was al sinds eind jaren twintig voorstander van deze krachtenbundeling. In het voorjaar van 1929 had Beyen als lid van de hoofddirectie van de Rotterdamsche Bankvereeniging (Robaver) met de toonaangevende directeur van de Amsterdamsche Bank, A.J. van Hengel, al een plan besproken om bij de banken buitenlandse activiteiten te laten ontwikkelen. Gedacht werd aan het opzetten van gezamenlijke vestigingen in Parijs, Londen en New York. Beyen bracht dit idee op verzoek van Van Hengel zijdelings ter sprake in de vergadering van de directie. Maar al snel bleek dat de rest van de directie van de Robaver haar zelfstandigheid niet wilde prijsgeven. Men vond met name het moment verkeerd. De bank was immers aan het bijkomen van slechte tijden. Haar aandelenkoers bevond zich nog lang niet op het gewenste niveau, zodat de gelijkwaardigheid van de beoogde partners ver te zoeken zou zijn.[233]

Beyen bleef het samen gaan van beide banken niettemin een goede zaak vinden. Zo liet hij eind jaren dertig, toen hij president van de Bank voor Internationale Betalingen in Bazel was, weten dat een verdere bankconcentratie in Nederland wel zeer gewenst zou zijn.[234] De Nederlandse banken waren te klein om zich internationaal te manifesteren.

Hij leek op zijn wenken te worden bediend, want ruim een jaar na die uitspraak werd in de zomer van 1939 bekend dat de Robaver en de Amsterdamsche Bank het jaar daarop zouden fuseren. De zaak werd in het najaar van 1939 afgeblazen, formeel wegens de oorlogssituatie die in Europa was ontstaan. Maar in Amsterdam was men blij dat deze uitlevering aan 'Rotterdam' niet doorging.[235]

Toen een naoorlogse Rotterdamse toenadering in 1945 ook was mislukt[236], bleven nieuwe pogingen lange tijd uit. Wel versterkten de partijen zich – de Amsterdam-sche Bank door de overname van de Incasso-Bank in 1948, en de Rotterdamsche Bank door inlijving van de Nationale Handelsbank in 1960.

De jaren zestig zouden het bancaire landschap in Nederland echter grondig wijzigen en de Rotterdamsche Bank en de Amsterdamsche Bank in elkaars armen drijven. De Nederlandsche Handel-Maatschappij was de aanstichter. Deze bij uitstek internationaal georiënteerde handelsbank wilde zich na het verloren gaan van overzeese vestigingen in Indonesië nu in het binnenland krachtiger ontplooien. Uiteindelijk werd als partner de Twentsche Bank aan zich gebonden, wat de Algemene Bank Nederland opleverde. De Amsterdamsche Bank, die ook nog met de Nederlandsche Handel-Maatschappij om de tafel had gezeten, besefte dat zij als gevolg van de fusiekoorts van de Nederlandsche Handel-Maatschappij een te kleine speler dreigde te worden, en benaderde begin 1964 de Rotterdamsche Bank. Ook deze wilde natuurlijk niet alleen achterblijven in de wetenschap dat alleen grote spelers toekomst hadden, hoezeer ook werd gehecht aan de Rotterdamse identiteit en hoezeer men ook vertrouwen had in de snelle ontwikkeling van Rotterdam als economisch centrum. Met de Amsterdamsche Bank deelde de Rotterdamsche Bank de overtuiging dat nu schaalvergroting geboden was – zeker gezien de concentratietendens in het Europese bedrijfsleven en de

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 451

Beyen en Bernhard in 1963 bij het eeuwfeest van de Rotterdamse Bank. Links Gretel.

toenemende internationalisatie van het economische en financiële verkeer. Wel bleef aan Rotterdamse kant de vrees bestaan dat men wel eens zou kunnen bezwijken onder het Amsterdamse gewicht. Zo waren voor jaar 1964 vier grote Nederlandse banken twee aan twee met elkaar in onderhandeling en ontstonden begin juni kort na elkaar twee nieuwe combinaties: de ABN (Algemene Bank Nederland) op 4 juni en een week later de Amro Bank (Amsterdam-Rotterdam Bank) – de eerste in feite een overname, de laatste een fusie.[237]

Hoewel een overname van de Rotterdamsche Bank door de Amsterdamsche Bank het meest voor de hand had gelegen gezien de posities van bei de banken op dat moment, en het ook de goedkoopste oplossing zou zijn geweest, koos men voor een holdingconstructie. Daarmee werd de indruk vermeden dat de Rotterdamsche Bank werd opgeslokt. Dat was de daaraan verbonden 2,5 miljoen gulden aan extra kosten wel waard. Beyen sprak zich als president-commissaris op 10 juni 1964 tijdens de met spoed bijeengeroepen vergadering van commissarissen en directie van de Rotterdamsche Bank instemmend uit over de voorgenomen fusie, wat niet verwonderlijk was gezien zijn pleidooi voor het samengaan van beide banken in het verleden. Hij meende nu dat het fusievoorstel "ook op grond van het algemeen belang verdedigbaar" was. En hij kreeg de andere commissarissen daarin gemakkelijk mee.[238]

De nagestreefde gelijkwaardigheid tussen beide banken was zichtbaar in de raad van commissarissen van de holding. Deze kreeg twee voorzitters: Beyen en zijn

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 452

Amsterdamse tegenhanger en "oude vriend" prof. G.M. Verrijn Stuart, die in de jaren vijftig op verzoek van – toen minister – Beyen de Nederlandse delegatie had geleid bij de onderhandelingen voor het Verdrag van Rome. "Doublures schijnen nu eenmaal mijn lot te zijn", zou Beyen vier jaar later in zijn memoires schrijven, verwijzend naar zijn van tijd tot tijd tumultueuze gedeelde ministerschap met Luns, maar dit keer verliep de samenwerking vlekkeloos. Beiden zaten elkaar volstrekt niet dwars.[239] Ook de gedeelde muzikale belangstelling (Verrijn Stuart was een voortreffelijke pianist) zal een goede verhouding hebben bevorderd. Bovendien was bepaald dat Beyen na het aftreden om leeftijdsredenen van Verrijn Stuart in 1966 de touwtjes alleen in handen zou krijgen.[240]

CONCENTRATIE VAN ECONOMISCHE MACHT?

Beyen rest te bij de daadwerkelijke doorvoering van de fusie nog wel een lastige klus: het terugbrengen van het aantal commissarissen voor de nieuwe bank. Dat zouden er zonder ingrijpen tussen de veertig en vijftig zijn. Zowel uit de gelederen van de commissarissen van de Amsterdamsche als die van de Rotterdamsche Bank werden voorstellen tot afslanking gedaan.[241] Deze hadden een tweledige achtergrond. Men meende met de inkrimping te kunnen inspelen op kritiek dat de economische macht in Nederland geconcentreerd was bij een beperkt aantal mensen. Deze zouden in de praktijk een hecht netwerk vormen omdat ze in de top van bedrijfsleven en banken steeds met elkaar te maken hadden.[242] Hoe minder commissarissen, hoe minder aanleiding tot een dergelijke verdachtmaking, luidde de redenering. Het tweede argument was dat een grote raad van commissarissen niet slagvaardig zou kunnen optreden en zijn controlerende en toezichthoudende werk niet naar behoren zou kunnen verrichten. De gevolgen voor het publieke oordeel over de structuur van het vennootschapswezen en over het instituut raad van commissarissen in het bijzonder zouden "bedenkelijk" zijn.[243]

Beyen schaarde zich in een brief aan de commissarissen van de Rotterdamsche Bank achter het initiatief, al hechtte hij weinig geloof aan het verhaal over de vrees voor machtsbundeling, dat hij "overdreven" noemde. Wel vond hij het verstandig dat de maatschappelijke bezorgdheid over krachtenbundeling van topfiguren uit het Nederlandse bedrijfsleven in de raad van commissarissen van de nieuwe bank werd weggenomen, al was het maar om "politiekerepercussies van hoogst ongewenste aard" te voorkomen. Overigens deelde hij de mening dat een college van vijftig mensen niet kon beraadslagen.[244]

Hij vroeg zijn commissarissen dan ook in te stemmen met de vorming van een raad van commissarissen van vijftienleden. Deze moesten worden gerekruteerd uit de selecte groep commissarissen die bij beide banken in nauw contact met de directie over de koers van de bank frequent overlegpleegden. Voor de commissarissen die buiten de boot vielen zou een minder vaak vergaderende raad van advies moeten komen. Beyen vond dit een zo elegant mogelijke oplossing, die een nauw contact tussen de

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 453

nieuwe bank en vertegenwoordigers uit de verschillende sectoren van het bedrijfsleven zou bestendigen.[245]

Op de vergadering van 7 juli 1964, waar het idee ter tafel kwam, werd de sierlijkheid van Beyens voornemen niet door iedereen gewaardeerd. Niet de minste commissarissen trokken de zin van een raad van advies in twijfel, onder anderen Rijkens en W. Goudriaan. Na een heftig debat kreeg Beyen de commissarissen, op Goudriaan na, over de brug. Bij de Amsterdamsche Bank gingen alle commissarissen akkoord, waarmee de organisatiestructuur van de nieuwe bank vaststond. Zo kon Beyen op 19 november 1964 in het Amsterdamse hoofdkantoor de eerste vergadering van de raad van commissarissen van de Amro Bank presideren. Op de eerste vergadering van de raad van advies op 25 januari 1965 in het Rotterdamse Hilton-hotel was hij echter verhinderd.[246]

Hoe problematisch de vormgeving van de fusie was, bleek in 1967, toen B. ter Haar, lid van de raad van advies van de Amro Bank en topman van Thomassen & Drijver-Verblifa, van president-commissaris Beyen een tik op de vingers kreeg. Ter Haar had tijdens een besloten causerie gezegd dat het samengaan van beide banken een stuk goedkoper had gekund, maar dat de gevoeligheden van de "Rotterdammers" dit hadden verhinderd. De berichtgeving over Ter Haars opvattingen in een aantal kranten trof de top van de Amro Bank alsof een open zenuw werd beroerd. Beyen schreef hem dat het een oud-commissaris van de Rotterdamsche Bank onwaardig was dit soort informatie te verspreiden en onderstreepte dat "[e]r nooit sprake van [was] geweest, dat de Amsterdamsche Bank de Rotterdamsche Bank zou overnemen (of omgekeerd)". Beyens woede zakte toen Ter Haar berouw toonde. Ter Haar mocht zijn positie in de raad van advies behouden.[247]

Het zijn opnieuw voorbeelden van de 'methode-Beyen': zeggen waar het op staat, in goed overleg tot overeenstemming komen, waar nodig compromissen sluiten en de zaken niet op de spits drijven zolang het afgesproken doel niet in het geding komt. In de eerste jaren na de fusie was zo'n optreden van groot belang voor de nieuwe bank "Zijn diplomatieke gaven, maar bovenal zijn uitzonderlijk groot gevoel voor humor, zorgden ervoor dat juist in de beginfase, toen de ex-concurrenten als collega's moesten samenwerken, de stemming goed bleef, ook als er latente spanningen waren", memoreerde de raad van bestuur dankbaar na Beyens overlijden in 1976.[248]

UITKIJKPOST

Beyen was commissaris en president-commissaris van de Rotterdamsche Bank en de Amro Bank in een tijd van ingrijpende ontwikkelingen – niet alleen voor de bank, maar ook op economisch en maatschappelijk gebied. De bank maakte definitief de sprong van bank voor het bedrijfsleven naar algemene bank. De particuliere spaarder, belegger en lener was als klant ontdekt, wat uitbreiding van het aantal vestigingen en van het personeelsbestand betekende. Het binnengehaalde kapitaal was welkom voor de financiering van het Nederlandse 'economische wonder', dat sinds het eind van de

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 454

jaren vijftig bezig was zich te voltrekken. De terughoudendheid die de handelsbanken in de jaren dertig en ook in de jaren vlak na de Tweede Wereldoorlog hadden gevoeld om zich grootscheeps met kredietverlening aan het bedrijfsleven bezig te houden, werd afgelegd.[249]

Beyen zag het vanuit de "uitkijkpost", die zijn functie als president-commissaris van een grote bank was, met welgevallen aan.[250] Oude wensen werden werkelijkheid: een regering die sturend optrad op economisch gebied en de industrialisering stimuleerde, een bankwezen dat bereid was daar zijn geld in te steken, welvaart die brede lagen van de bevolking ten goede kwam. Zo had hij het op het dieptepunt van de depressie in de jaren dertig voor ogen gehad, zo had een uitweg uit de crisis er indertijd uit moeten zien. Het was dan ook vanzelfsprekend dat Beyen, die economische eenwording immers zag als de voorwaarde voor welvaart in Europa, voor jaar 1967 ingenomen was met het plan van de Amro Bank en een aantal grote banken in Europa om een Europese bank voor middellangekredieten op te richten. De mededeling die directeur C.F. Karsten daarover in de raad van commissarissen deed, begroette hij met enthousiasme. En Beyen verloochende zijn verleden niet toen hij de hoop uitsprak dat deze 'Eurobank' een band met de Bank voor Internationale Betalingen (BIS) in Bazel zou aangaan. Helaas voor de Amro Bank en voor Beyen raakte het plan, nog voor het kon worden uitgevoerd, in moeilijkheden.[251]

Als president-commissaris was Beyen een steun en toeverlaat van de directie, zoals in de zomer van 1966 bleek, toen de bank wegens dreigende internationale liquiditeitsproblemen besloot het verstrekken van kortlopende buitenlandse kredieten in te krimpen, ook al zou dit de balans van de bank nadelig beïnvloeden. Beyen schaarde zich met zijn gezag als voormalig internationaal bankier achter deze op het eerste gezicht onaantrekkelijke ingreep, vond dat de directie een verstandig besluit had genomen en loodste het voorstel soepel door de raad van commissarissen.[252]

Overigens was de periode 1964-1968[253], waarin Beyen president-commissaris van de Amro Bank was, ondanks de dynamische veranderingen een relatief zorgeloze tijd voor de fusiebank en haar bestuur. Misschien lag het daaraan dat het absenteïsme in de raad van commissarissen zodanige vormen aannam dat het presidium, bestaande uit Beyen en Verrijn Stuart, zich gedwongen voelde een brandbrief aan de collega-commissarissen te schrijven om hen op hun verplichtingen te wijzen.[254]

ZIEKTE

Beyens zeventigste verjaardag, op 2 mei 1967, ging wat de bank betrof niet ongemerkt voorbij. "Zelden heeft iemand in zo'n periode een dergelijke rijke variëteit van activiteiten ontplooid en dat dan ook nog met zo'n brillantie", schreef de raad van bestuur in een gelukwens. "Het is als een musicus, die eerst alle instrumenten van het orkest in solo heeft gespeeld en ten slotte ook nog dirigeert." Natuurlijk was de musicus Beyen hierdoor getroffen. In een 'Waarde vrienden'-brief aan de directie gaf hij hoog op van de "vriendschap" die hem in zijn jaren bij de bank had omringd.[255]

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 455

Beyen schreef dit niet zomaar. Hij meende dit. De persoonlijke verhouding tussen hem en andere leidinggevenden bij de Rotterdamsche Bank, en later bij de Amro Bank, liet weinig te wensen over.

Men ontmoette elkaar ook wel buiten de bancaire sfeer. Beyen nam bijvoorbeeld van tijd tot tijd deel aan de maandelijkse diners waarvoor bankdirecteur en ex-minister van Economische Zaken Van den Brink een gezelschap van tien mensen uit verschillende geledingen van de samenleving uitnodigde, maar altijd met een schilder of een schrijver erbij. In zo'n kring was Beyen volgens Van den Brink, die net als Beyen grote belangstelling voor kunst had, "zeer de moeite waard" om de brede belangstelling en grote kennis die hij etaleerde, en niet in de laatste plaats om zijn grappen – die ook bij die gelegenheid vaak ten koste van anderen werden gemaakt.[256]

PRIVÉ-ZAAK

Er is tijdens zijn bankcommissariaat maar één echt punt van wrijving tussen Beyen en de directie geweest. Het betrof de persoonlijke kwestie van zijn overgang naar het rooms-katholicisme, een zaak die kort voor de fusie speelde. Karsten, de toenmalige leiden de directeur in de hoofddirectie van de Rotterdamsche Bank, nam het Beyen kwalijk dat de ze hem daarover niets had verteld. Beyen was overrompeld. Hij vroeg Karsten verbaasd wat dit met zijn commissariaat te maken had. En hij kreeg het voor die tijd puur Nederlandse antwoord dat de mensen in dit land daarop letten, en dat de directie er daarom van op de hoogte had moeten zijn. Katholieken waren in die tijd nog schaars in de top van het Nederlandse bankwezen.[257] Beyens lange afwezigheid uit Nederland zal hem hier ongetwijfeld parten hebben gespeeld, al zal hij te goeder trouw ook gedacht hebben dat hij zich voor zijn gelooofskeuze niet behoefde te verantwoorden. Dat hij zich daardoor in een of ander maatschappelijk kamp had geschaard, kwam waarschijnlijk niet bij hem op, en was in zijn geval natuurlijk ook niet zo. Het was een zuivere privé-zaak, zo hield hij Karsten voor, maar deze was hierdoor niet overtuigd en vond dat hij het desondanks had moeten weten.[258]

Beyens zeventigste verjaardag betekende dat het einde van zijn functie als president-commissaris in zicht kwam. Dat was vastgesteld voor eind februari van het jaar daarop. De laatste maanden was hij door een ernstige ziekte, die hem in het ziekenhuis deed belanden, niet in staat geweest zijn functie uit te oefenen. Zelfs de laatste vergadering van de raad van commissarissen die in februari 1968 onder zijn leiding gehouden zou worden en waar afscheid van hem zou worden genomen, kon hij niet meemaken. Beyen werd als president-commissaris opgevolgd door J. Meynen, eveneens oud-minister, oud topman van de AKU en net als Beyen overtuigd Europeaan.[259]

Er volgden nog twee jaar in de raad van advies, die op een bijzondere wijze werden afgesloten. In de laatste vergadering die Beyen bijwoonde, in februari 1970, meldde president-commissaris Meynen, tot vreugde van alle aanwezigen, dat Beyens zoon Has kandidaat was voor een post in de raad van bestuur. Nog acht jaar zou een Beyen in de top van de bank vertegenwoordigd zijn.[260]

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 456

5 MOEILIJKE LAATSTE JAREN

NADAGEN

Beyens afscheid van de Amro Bank betekende het definitieve afscheid van het werkende bestaan. Dit bepaalde hem meer dan ooit bij de ouderdom. Hij zag daar al een tijdje tegenop. "Ik ben het niet eens met de mensen die zeggen dat het zo prettig is om oud te worden", schreef hij Bernhard een paar maanden nadat hij in de zomer van 1963 als 66-jarige uit Parijs in Nederland was teruggekeerd. "Op zichzelf is het niet plezierig als je zwakke plekken zich steeds merkbaarder maken en je sterke er niet sterker op worden. Maar het is wel een troost dat je verlangzaamde tempo het mogelijk maakt goede dingen rustiger en intensiever te genieten en sommige goede dingen te ontdekken waaraan je voorbij liep zonder ze op te merken."[261]

Zolang Beyen de eerste jaren na zijn pensioneringnog belangwekkende functies uitoefende, had dat genieten de overhand en leek het ongemak van de ouderdom nog mee te vallen. Hij was nog steeds iemand wiens oordeel men op prijs stelde en die men graag raadpleegde. Dat gold niet alleen het bedrijfsleven, waar vooral zijn financiële kennis en ervaring gevraagd was. Ook elders werd veelvuldig een beroep op hem gedaan. Zo werd Beyen na het einde van zijn ambassadeurschap wegens zijn kennis en ervaring op het gebied van Europese eenwording president van de Association pour l'Étude des Problèmes de l'Europe. De zeer sinds 1958 in Parijs gevestigde onafhankelijke organisatie hield tweemaal per jaar een 'Table Ronde' met markante deskundigen over Europese problemen.[262] Verder werd hij voorzitter van de raad van advies van Common Market, een vanuit Den Haag verspreid internationaal maandblad over Europese integratie en economische ontwikkeling.[263]

Ook de Wereldbank, waar hij na de Tweede Wereldoorlog bewindvoerder was geweest, wist hem te vinden. De bank vroeg hem eind 1963 om het jaar daarop een missie van elf man te leiden om een onderzoek te doen naar de economische toestand in Marokko. De rest van de internationale expertgroep overtrof hem zo in specifieke deskundigheid dat Beyen even dacht dat hij "in de verkeerde trein was gestapt". Maar als intermediair tussen de Engels en Frans sprekenden in zijn gezelschap en als contactpersoon met de koning bleek hij toch van nut in de drie maanden dat het onderzoek duurde. Hij liet zich aan het eind van het verblijf in Marokko dan ook met "veel plezier" decoreren door de jonge koning Hassan II, voor wie Beyen grote bewondering had opgevat.[264]

Bijzonder gestreeld was Beyen toen thesaurier-generaal jhr. E. van Lennep hem in 1965 uitnodigde lid te worden van de Adviescommissie voor Internationale Monetaire Vraagstukken – een terrein waarop hij zich lange tijd niet meer intensief had bewogen. Het was een prestigieus gezelschap met onder anderen prof. J. Tinbergen, prof. H.J. Witteveen en prof. J. Zijlstra. Nog één keer zette hij zijn visie uiteen op het terrein dat zijn hart had. Het betrof de kwestie van de zogeheten speciale trekkingsrechten. Deze moesten voorzien in het dreigende gebrek aan monetaire reserves op de wereld.

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 457

Hij vond de zeggingskrachten, die door het International Monetaire Fonds zouden moeten worden uitgegeven, gevaarlijk omdat deze speciale reservevaluta dreigden te worden toegewezen op grond van de economische toestand van de ontvangende landen. Dit was volgens Beyen "een verdeling als het ware van brood naar gelang van de honger en niet van de koopkracht", en dat zou uiteindelijk wel eens niet kunnen helpen. Onopgelost bleef de vraag – en hier gebruikte hij een van zijn geliefde medische metaforen – of "de symptomen waaraan de patiënt lijdt, niet ook na de operatie althans gedeeltelijk zullen terugkomen, omdat niet al hun oorzaken door de ingreep zijn weggenomen". Hoe fundamenteel zijn kritiek ook was, Beyen uitte zich met enige schroom. Hij deed dit in een uitvoerig brief aan voorzitter Van Lennep, maar het was volgens hem niet de bedoeling dat zijn kritische opmerkingen het werk van de commissie zouden ophouden. De brief werd dan ook niet behandeld en heeft geen rol in de discussie gespeeld.[265]

Beyen was duidelijk "in zijn nadagen", ervoer de latere directeur van De Nederlandsche Bank A. Szász, die als secretaris de vergaderingen van de commissie bijwoonde. Beyen besefte volgens hem dat hij niet opkon tegen coryfeeën als Witteveen en Zijlstra: "Die voerden de boventoon. Beyen stelde wel eens een vraag, maar hield geen lang betoog." Hij was in de commissie niet meer dan "een schaduw" van de geestige man die hij ooit was.[266] Het leek alsof Beyen al een voorschot had genomen op de 'oude dag', die volgens hem de moeilijkheid met zich meebracht "dat je niet meer de plicht hebt je gedachten naar voren te brengen en zo nodig te verdedigen". Het waren 'nutteloze', hoewel niet altijd 'zinloze' dingen geworden.[267] Het vuur leek eruit.

EEN 'HUISKE' IN WASSENAAR

Na terugkeer uit Parijs hadden Beyen en zijn vrouw een klein huis betrokken aan de Ridderlaan in Wassenaar, dat ze in de herfst van 1962 hadden gekocht. Beyen noemde het tegenover Bernhard "mijn huiske". Het had, zo meldde Beyen de prins, "afmetingen, die je zullen doen denken, dat ik een filiaal van Madurodam in Wassenaar heb willen oprichten. Maar dat is precies wat we zochten. We kunnen er onze heel goede vrienden ontvangen".[268] Beyen doelde daarmee natuurlijk in de eerste plaats op de prins zelf, maar die wist de weg naar Wassenaar tot Beyens verdriet maar sporadisch te vinden. Na een bezoek van Armgard, begin 1965, liet Beyen de prins weten "zo dankbaar te zijn, als je ons ook eens zoudt komen opzoeken".[269]

In de herfst van dat jaar hoopte Beyen dat de prins zijn toezegging gestand zou doen met prinses Beatrix en haar verloofde Claus von Amsberg bij Gretel en hem te komen eten[270], maar het kwam er niet van. In maart van het jaar daarop zouden Beatrix en Claus trouwen, maar na die "overmatig drukte" zou Bernhard toch eens in Wassenaar langs moeten komen, "om het dichterlijk uit te drukken: met de komst van de lente", schreef Beyen ook namens zijn vrouw. Maar de prins gaf kennelijk de voorrang aan andere besognes. "Ik zie je bijna nooit meer anders dan in de krant", moest Beyen in het voorjaar van 1966 tegenover Bernhard van het hart. "Dit is geen verwijt,

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 458

want ik weet hoe druk je leven is. Maar Gretel en ik hopen toch, dat je eens naar ons huiske zult komen kijken. Ik heb net een nieuwe voordeur laten maken, en ik kan je dus waardig ontvangen."[271] In het najaar van 1966 was het eindelijk zover, helaas zonder Beatrix en Claus, wat het geluk van Beyen en Gretel zou hebben vervolmaakt. Maar de Beyens waren Bernhard dankbaar "voor de avond die je ons geschonken hebt", zo schreef Beyen op 1 januari 1967 in zijn nieuwjaarswens aan de prins.

Beyen was zich er al langer van bewust dat het contact met zijn prinselijke vriend minder frequent was geworden dan bijvoorbeeld in de ministerstijd, toen Bernhard regelmatig in de ministeriële residentie aan Plein 1813 binnenwipte.[272] Hij bleef het er moeilijk mee hebben. De jaarlijkse diners van de 'dassenclub' van Bernhards meest vertrouwde vrienden konden dit gemis niet compenseren.

Misschien dat de regelmatige ontmoetingen met Bernhards moeder, prinses Armgard, Beyen het gevoel gaven toch nauw met de prins verbonden te zijn. Zo vierden Gretel en hij tot hun "grote vreugde" in gezelschap van Bernhard en de prinsessen Armgards tachtigste verjaardag mee[273] – een hoogtepunt voor Beyen in zijn langdurige warme relatie met de prinses en eigenlijk ook in die met de prins.

Bernhard hield echter een speciale plek voor Beyen in zijn hart. Toen Beyen eind 1968 zijn autobiografische boek *Het spel en de knikkers* publiceerde, was de prins bereid op paleis Soestdijk een speciaal gebonden exemplaar van de memoires in ontvangst te nemen. Het was voor Beyen een belangrijk moment, waarvan hij ook zijn twee zoons, Has en Pim, getuige liet zijn. Beyen schertste dat hij zo zijn "eerste en laatste kievitsei" aan de prins wilde overhandigen "als symbool van de vriendschap die ik van u [Bernhard] mocht ondervinden".[274] Naderhand schreef hij de prins: "Waar het mij om ging, was, zoals je zo goed begrepen hebt, om bij deze afronding van mijn werkzaam leven, uitdrukking te geven aan mijn dankbaarheid voor onze vriendschap. Het is een grote voldoening voor mij dat dit is gelukt doordat je er mij op zo beminnelijke wijze de gelegenheid voor gaf."[275] Het leek alsof voor Beyen alles in het teken stond van zijn band met de prins.

Er waren nog twee opvallende aanwezigen bij de plechtigheid: radiopionier Willem Vogt en AVRO-verslaggever J.J. van Herpen. Dat had een bijzondere reden. In een vraaggesprek voor de radio van Van Herpen met Vogt had de radioman van het eerste uur eerder verteld hoe Anton Philips in de jaren twintig de toen zeer jonge Beyen naar hem had toegestuurd om te onderhandelen over radio-uitzendingen van het Concertgebouworkest. Dit had uitgever Ad. Donker, ook op Soestdijk aanwezig, geholpen om Beyen over te halen zijn herinneringen op te schrijven.[276] Beyen zelf was dit nooit van plan geweest, maar hij kon het niet anders dan met Donker eens zijn dat zijn leven vele bijzondere en betekenisvolle historische momenten kende die het waard waren geboekstaafd te worden. Hij moest bij het schrijven voornamelijk op zijn geheugen afgaan. Een dagboek had hij nooit bijgehouden: "Ik bewonder mensen die dat wel doen".[277]

Volgens Beyen had de symbolische handeling van de prins bovendien bijgedragen

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 459

Beyen presenteert Bernhard zijn memoires *Het spel en de knikkers*.

aan "de zo gunstige publieke ontvangst", die hij overigens "niet [had] verwacht".[278] Het boek, waarin Beyen zijn bijzondere loopbaan beschreef, en dat als ondertitel *Een kroniek van 50 jaren* meekreeg, ontving ruime aandacht. En dat had zeker niet alleen met de uitstraling van de prins te maken. Beyen beoefende het in Nederland weinig gebruikte genre van de memoires[279] en deed dat met een levendige schrijfstijl, waarin hij de anekdote niet schuwde. De *Nieuwe Rotterdamse Courant* achtte het belang zo groot dat de krant er op vier achtereenvolgende dagen uitgebreid passages uit publiceerde.[280] Dat nam niet weg dat hoofdredacteur J.L. Heldring in zijn bespreking van *Het spel en de knikkers* concludeerde dat het niet het briljante boek was geworden dat men van een man als Beyen had kunnen verwachten. Hoe interessant zijn waarnemingen over mensen en situaties ook waren, "wanneer de lezer het boek uit heeft, dan heeft hij het gevoel dat de man Beyen hem toch ontsnapt is".[281] Beyen liet Heldring per omgaande weten dankbaar te zijn voor de kritiek, "die niet alleen gerechtvaardigd is, maar die blijk geeft van een belangstelling voor mij en mijn geschrijf, die mij veel goed heeft gedaan". Het boek liet inderdaad veel ongezegd, maar de schrijver had het niet anders gewild.[282]

Dat Beyen zijn privé-leven uit de kroniek had gefilterd en het boek op zijn loopbaan had geconcentreerd, is te billijken. De lezer zou behalve een citaat van zijn peetvader Jean Guitton dan ook geen regel aantreffen over Beyens overgang naar het rooms-katholicisme of over zijn huwelijks- en gezinsleven. Het ontbreken van zijn

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 460

hartstochtelijke verdediging van de gouden standaard in de jaren dertig en de turbulente affaire - Hofmans waarop zijn ministerschap was doodgelopen, is Beyen echter aan te rekenen omdat ze zijn carrière teniet deden. Het waren kennelijk herinneringen die hij liever wegstopte dan ze in de publiciteit nog eens aan de orde te stellen.

Heldring, met wie Beyen in een 'tableronde' zat, kreeg later toch nog een beetje zijn zin. Hij inspireerde Beyen tot diens laatste boek, *De zin van het nuttelooze* (1970), over de periode die voorafging aan zijn werkzame leven, dat hij in *Het spel en de knikkers* had beschreven.[283] Het werd een verhaal met jeugdherinneringen, een *Rarekiek van de 19e eeuwse jaren der 20ste eeuw*, zoals de ondertitel luidde, maar ook een boek waarin Beyen zich meer blootgaf. Hoewel hij aanvankelijk tegen Heldring had opgemerkt dat het voorspel onbelangrijk was – waarop Heldring had tegengeworpen dat alles uit een vervlogen tijd belangrijk is[284] – deed het schrijven van het boekje Beyen duidelijk plezier. Oud worden behelsde, naast de vele bezwaren, ook de mogelijkheid "terug te zien", zo stelde hij in het voorwoord vast, en dat beviel hem: "[I]k vertel het voor mijn eigen genoegen en in zekere zin tot mijn eigen verbazing".[285]

Zo kwam er toch nog een tweede 'kievitsei', en nu echt Beyens laatste. Maar dit werd niet persoonlijk aan de prins aangeboden, al werd Bernhard wel van het scheppingsproces op de hoogte gesteld met de woorden " who can account for what memory will do, all of a sudden, to an old man?"[286]

ONGEDURIGE ZWERFTOCHT

Kort na het schrijven van deze jeugdherinneringen – Beyen was toen 73 – namen Beyen en Gretel een besluit dat een grote vergissing zou blijken te zijn. Ze verhuurden hun huis in Wassenaar voor drie jaar en verhuisden in de loop van 1971 naar Salzburg. Beyen wilde "iets nieuws" beginnen en hij beschouwde het voor zichzelf beter het plan op dat moment door te zetten dan "af te wachten tot ik hoe langer hoe minder kan doen".[287]

Het opgeven van het "dierbare huis" ging "niet zonder hartzeer", maar Beyen wilde nog aan een toekomst bouwen. Dit zou hem nieuwe vitaliteit geven, meende hij. "Je blijft niet jonger, maar je merkt het niet zo sterk dat je oud wordt en hoe je oud wordt", schreef hij de prins. En er kwam nog een verwant argument bij: "[B]eiden zagen wij tegen de Hollandse bejaardenflat met service op, die toch, bij de dienstbodenschaarste voor de meesten onvermijdelijk is."[288]

Beyen onderkende dat er aan de zeer inter-Europese verhuizing nadelen zaten. Zo werd de kans dat hij zijn vriend, de prins, vaker zou zien dan op het jaarlijkse 'dassendiner' er vanzelfsprekend niet groter op. "Ik hoop in ieder geval, dat we niet alle contact verliezen zullen", schreef Beyen aan Bernhard.[289] "De hoofdzaak is dat jullie gelukkig zijn", antwoordde de prins, en hij voegde er geruststellend aan toe: "en we zullen elkaar toch heus wel meer zien dan bij het club-diner".[290]

Bernhard leek de situatie goed te taxeren. Beyen voelde zich die laatste jaren in Wassenaar steeds minder gelukkig. Zijn rol in Nederland was uitgespeeld, en hij zag

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 461

Beyen met zijn schoondochter Sammy Brunet.

ertegen op de rest van zijn leven te slijten met wandelingen op het koninklijke landgoed De Horsten bij Wassenaar – hoezeer Gretel en hij daar ook dagelijks van genoten – en het bezoeken van recepties en diners. Hoewel Beyen en Gretel de beslissing samen namen, ging het in de eerste plaats van hem uit. Gretel had Oostenrijk al lang geleden achter zich gelaten en voelde zich in Wassenaar misschien wel voor het eerst van haar leven echt thuis in een eigen huis, dat niet een tussenstop was naar een volgende post.[291]

Beyens besluit is niet los te zien van het feit dat zijn veel jongere vrouw nog in de bloei van haar leven was. Hij wilde samen met haar van het leven genieten, hun leven samen ten volle uitbuiten, zoals ze steeds volkomen op elkaar betrokken waren geweest. Het buitenland zou dan meer te bieden hebben dan Nederland, waar hij de laatste vijfendertig jaar slechts een korte periode had gewoond. Maar het moest natuurlijk wel Europa zijn, en in zekere zin lag Salzburg in het hart daarvan.

De verhuizing bracht niet het gewenste geluk, en werd zelfs een ramp. Ze had in etappes plaats: voor jaar 1971 naar een klein appartement in Salzburg in afwachting van het gereedkomen van de definitieve behuizing. Het leven was er minder duur dan in Nederland, en ook het muziekleven was er zeer de moeite waard – twee redenen die bij Beyen voor Salzburg hadden gepleit –, maar de Beyens voelden zich in Oostenrijk niet zo thuis en opgenomen als ze hadden gehoopt. Salzburg had zijn belofte van aangename retraite-stad waar een oud-minister op waarde werd geschat, niet waarge-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 462

maakt. Na nog geen jaar hielden Beyen en Gretel het voor gezien en begon een zwerftocht langs hotels in Zwitserse en Franse kuuroorden, tot in de loop van 1973 het moment kwam waarop ze de keuze moesten maken naar Nederland terug te keren, of definitief elders hun heil te zoeken.[292]

Het werd het laatste, en dat kwam vooral door Beyens teruglopende gezondheid, die hem gevoelig maakte voor het weer. Problemen met de bloedsomloop dwongen hem regelmatig kuuroorden te bezoeken. Het lopen en vooral het staan kostten moeite, hij leed aan ernstige duizeligheden, en het reizen begon hem zwaar te vallen. Tot zijn droefenis moest hij als gevolg daarvan vanaf 1971 steeds verstek laten gaan bij het 'dassen-diner'. "Ik ben nu eenmaal een oud ventje, al ziet men dat niet sterk aan mij", liet hij Bernhard weten. Zelfs het vijftwintigjarig regeringsjubileum van koningin Juliana in september 1973 moest Beyen om gezondheidsredenen aan zich voorbij laten gaan. Een speciale actie die Bernhard op touw wilde zetten om zijn vriend toch de receptie in het Paleis op de Dam te laten meemaken, moest Beyen afwijzen.[293]

De lichamelijke aftakeling manifesteerde zich voor hem het schrijnendst bij het musiceren. Beyen verkocht zijn geliefde Guarneri-cello, omdat hij hem niet meer goed kon bespelen. Hij kocht een kleiner instrument, maar het feit dat musiceren steeds moeilijker ging, brak zijn hart. Hij had zich voorgenomen tot aan het eind van zijn leven, tot zijn dood, te spelen. Tragisch was dat dat niet zou lukken, en dat hij dat zag aankomen.[294]

Duidelijk was dat het wisselvallige en natte Nederlandse klimaat hem geen goed zou doen. Tijdens een lang verblijf in de zomer van 1973 in Divonne-les-Bains bij het Meer van Genève besloten Beyen en Gretel zich in Cannes te vestigen, al knaagde het heimwee naar vrienden en het leven in Nederland.[295] Ze vonden er boven de stad een appartement in een park "met een glorieus uitzicht over de zee", dat in de lente van 1974 werd betrokken.[296] Het leek een ideale plek voor de Beyens, buiten de stad, net als de Country Club bij Washington en het 'huiske' aan de Wassenaarse Ridderlaan, en toch op stand.

Het "heerlijke klimaat" deed Beyen goed, al bleef hij lijden onder zijn kwalen. Hij was snel vermoeid, wat het ondernemen van lange reizen en het bijwonen van plezierige bijeenkomsten vrijwel uitsloot. Hij hield zich daarom noodgedwongen hoofdzakelijk bezig met "het lezen van kranten uit verschillende landen en het pogen een indruk te behouden van wat er in de wereld gebeurt". Het beeld dat voor hem oprees was een wereld waarin "ontzettend veel" gebeurde, "en helaas heel weinig, dat gunstig is". Ondanks deze verzuchting, behield de scherpte en ironie een plaats in Beyens correspondentie met Bernhard. "De herinnering aan de crisissen waar ik iets minder ver van afstond, doet mij wel eens vraagtekens plaatsen naast de uitspraken van de hedendaagse groten, die bovendien door de ontwikkeling van de 'publiciteit' voortdurend van zich moeten laten horen. Willem de Zwijger zou geen plaats meer gevonden hebben in de tegenwoordige politieke wereld." Uit foto's in Nederlandse kranten maakte Beyen op dat de prins met plezier een nieuwe levensfase had betreden: "[D]e taak van

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 463

chef van een prinselijke volksstam gaat je blijkbaar heel goed af."[297]

Beyen bleef ondanks zijn zwakke lichamelijke gesteldheid verlangen naar Nederland, "het heimwee naar Holland [was] geenszins weg". In de loop van 1975 zou het moeten lukken. Natuurlijk zou hij dan allereerst Bernhard willen spreken. "Wat had ik je graag op je verjaardag in het gezelschap van de trouwe vrienden weergezien!" schreef Beyen begin mei van dat jaar nog spijtig aan zijn "zeer dierbare vriend Bernhard". Maar in oktober had dan toch op Soestdijk de ontmoeting met de prins plaats, waar in Cannes zo lang naar was uitgezien.[298]

INGETOGEN LAATSTE WENS

"We maken het heel goed, al word ik er niet jonger op", meldde Beyen eind 1975 aan Bernhard.[299] Het waren moeilijke jaren voor hem, waarin hij veel aan ouderdomskwalen leed. Toch hoopte hij het jaar daarop opnieuw naar Nederland te komen. Beyen zóu begin 1976 die reis naar het noorden maken, al was het een reis van een zieke en zwakke man. En hij zou niet meer met Gretel naar hun appartement aan de Rivièra terugkeren, maar onverwachts in een Haags ziekenhuis overlijden.[300]

Hoezeer hij en Gretel aan elkaar geklonken waren geweest, bleek aan het sterfbed. Gretel probeerde haar in de dood weggelijden de man terug te halen door steeds "Wimusch, Wimusch!" te roepen, terwijl ze zich aan hem vastklampte.[301] Alsof ze het niet kon accepteren dat hij, die meer dan dertig jaar niet van haar zij de was geweken, dat de man die het leven met haar als "een geweldige roman"[302] had omschreven, haar nu voorgoed verliet. Het gebeurde echter onverbiddelijk. Aan het bevriende echtpaar Zijlstra zou Gretel schrijven: "Till the last second the closetie between us was not broken." Ze bleef achter in "this terrible emptiness".[303]

Het laatste afscheid was een heel particuliere aangelegenheid. Beyen had bepaald dat zijn lichaam ter beschikking van de medische wetenschap moest worden gesteld en dat er geen begrafenis of crematie zou plaatshebben. Het was een einde zoals hij dat met Gretel had afgesproken. Zijn laatste wil zou ook haar laatste wil zijn. Wanneer zij zou overlijden, zou hetzelfde moeten gebeuren.[304] Het was hun persoonlijke wens zo ook in de dood verbonden te zijn als vol tooiing van hun "égoïsme à deux", zoals Gretel hun verhouding wel noemde.[305] Zijn kinderen, die van niets wisten, voelden zich overvallen en verbijsterd, te meer toen ook bleek dat het hun vaders wens was dat er geen herdenkingsbijeenkomst gehouden zou worden.[306]

Die ingetogen laatste wens was, hoe vreemd die ook op zijn omgeving overkwam, echter wel in overeenstemming met het teruggetrokken leven dat Beyen was gaan leiden. Sinds hij Gretel leerde kennen, had de verhouding met haar zijn leven beheerst. Daarna kwam de cello, en op de derde plaats zijn werk. Zijn kinderen kregen, soms tot hun woede, bij lange na niet de aandacht die deze drie prioriteiten opeisten. Beyen had minder interesse voor hen, en dat hebben ze hun vader altijd kwalijk genomen. Hij vond het belangrijk dat ze maatschappelijk slaagden, maar hij wist niet goed hoe hij met hen om moest gaan en gesprekken met hen moest voeren.[307]

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 464

Ook de buitenwereld moet verrast zijn geweest. Het levenseinde van een man van formaat verdiende toch enige markering? Die redenering was aan Beyen niet besteed. Hoe belangrijk zijn werk voor hem ook was – en een plaats direct na de cello was geen geringe – hij had zich nooit laten voorstaan op zijn prestaties. Hij deed wat gedaan moest worden en wat volgens hem in zekere zin zelfsonontkoombaar was. Hij vond het plezierig erkenning te krijgen voor zijn rol, maar hij vond het weinig chic zich ervoor op de borst te kloppen. Ondanks alle aandacht die hem steeds te beurt viel en die hij als vanzelfsprekend ervoer, ondanks zijn brille en ondanks de vele toespraken die hij hield, had hij niet een onbedwingbare behoefte te schitteren in de openbaarheid of in het uitgaansleven. Liever was hij het middelpunt van een kleine kring.

Wel maakte hij zich publiekelijk kwaad als hij vond dat zijn handel en of zijn uitspraken verkeerd in de krant waren gekomen. Daarbij speelde mee dat Beyen, anders dan velepolitici eigen is, geen gevoel had voor de omgang met journalisten om zijn politiek te 'verkopen'. En hij had zeker niet de neiging de resultaten van zijn beleid mooier voor te stellen dan ze waren om gunstige krantenkoppen te krijgen. Hij eiste simpelweg weergave van de feiten zoals ze waren. Bij de zeer niet op de publiciteit gerichte houding – die mogelijk ook voortkwam uit het doorleefde besef dat er, ondanks mooie resultaten, altijd te kortkomingen bleven bestaan – paste een bescheiden uitvaart of, zoals Beyen en zijn vrouw meenden, helemaal geen uitvaart. Rouwadvertenties en de in het Frans gestelde rouwkaart moesten volstaan.

Journalisten waren Beyen echter niet vergeten. Zijn dood inspireerde krantenredacties in binnen- en buitenland tot herdenkingsstukken, waarin vooral zijn betekenis voor de Europese eenheid werd onderstreept. De volledigste typering gaf K.M. Schreiner in *NRC Handelsblad*. Hij memoreerde behalve Beyens Europese inspanning ook diens morele worsteling met de vraag waarom er ondanks de vooruitgang zo veel menselijk lijden is. Beyens gedachte dat een mensenleven te kort is om hierover te oordelen, verdiende volgens Schreiner "nog steeds serieuze overweging". " Johan Willem Beyen Dies at 78. A Leader in the Unity of Europe" gaf de *The New York Times* als kop mee aan een artikel dat Beyen neerzette als sloper van handelsmuren en tariefbarrières in Europa en hem kenschetste als "an architect of European unity after World War II". "J.W. Beyen gestorben. Ein 'Europäer der ersten Stunde'", stond in de *Neue Zürcher Zeitung* boven een necrologie, die niet alleen inging op het belang van de door Beyen voorgestane supranationaliteit, maar ook diens gemaakte onderscheid tussen patriottisme en nationalisme besprak. Wie het verschil tussen beide kent, heeft geen moeite meer zich een Europese identiteit aan te meten, zo werd als een van Beyens uitspraken in herinnering geroepen. En *Le Monde* herdacht hem als degene die een groot aandeel had "à la construction européenne et spécialement à la 'relance' de 1955 qui aboutit au Marché commun".[308]

Beyen zal er van tevoren geen idee van hebben gehad hoeveel moeite het nog zou kosten gevolg te geven aan zijn wilsbeschikking. Het ziekenhuis weigerde aanvankelijk medewerking, omdat men niet geloofde dat Beyen het serieus kon hebben ge-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 465

Het echtpaar Beyen (links) met het echtpaar Zijlstra.

meend. Gretel moest hemel en aarde bewegen om het stoffelijk overschot van haar man naar een universiteit te krijgen en dreigde zelfs de hulp van Bernhard in te roepen.[309] Uiteindelijk accepteerde het anatomisch laboratorium van de Leidse universiteit het lichaam.[310] Het was een einde dat Beyen als liefhebber van absurde situaties en verhalen, zou zijn bevallen.

6 TEN SLOTTE

VAN MACHTHEBBER NAAR DIENAAR

Het verlies van zijn ministerschap had Beyen meer aangegrepen dan hij had verwacht. "Ik heb het vreselijk gemist toen het voorbij was", zei hij later in een vraaggesprek.[311] Dat had niet in de eerste plaats te maken met aanzien. Nee, het ging om de bevoegdheid beslissingen te nemen en over grote belangen, om het uitoefenen van macht met als doel dingen gedaan te krijgen. Beyen beschouwde in zijn carrière het ministerschap als "[h]et waardevolst", omdat het de enige periode in zijn leven is geweest dat hij "tot op een bepaald punt alleen verantwoordelijkheid dragen kon". "Omdat ik kon doen wat ik wou."[312] Dit gevoel van macht, dat hij waarschijnlijk in zijn herinnering overdreef, was hoe dan ook na 1956 voorbij. Het moet voor hem een soort verlies van persoonlijke soevereiniteit zijn geweest. In alle functies die daarna kwamen, was hij uitvoerder en dienaar van het beleid dat anderen hadden uitgestippeld. Natuurlijk

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 466

kon hij invloed uitoefenen, een beetje meesturen zelfs, maar als het erop aankwam, moest hij zich schikken en paste hem op beslissende momenten slechts terughoudendheid. Dat viel Beyen zwaar en temde de vrije, creatieve geest van de artiest die in hem huisde.

Hoe mooi en prestigieus de posities ook waren die hij daarna bekleedde, het gevoel de wereld te kunnen veranderen, verbeteren zelfs, dat Beyen tijdens zijn ministerschap moet hebben gehad, zal hem hebben verlaten. Het regeringscommissariaat voor Duitse aangelegenheden was een functie van formaat, maar kende tegelijkertijd de beperkingen van de Haagse politiek. Het grote gebaar dat de vastgelopen verhoudingen tussen de traditioneel zo verbonden buurlanden had kunnen opklaren, bleef uit omdat het kabinet lange tijd bleef vasthouden aan het idee dat Duitsland de volle prijs moest betalen voor het leed Nederland aangedaan.

Het was verrassend dat zijn opvolger Luns en het kabinet de zedelijke taak toevertrouwden aan Beyen, van wie nog steeds gezegd werd dat hij Tsjechisch goud aan de nazi's had verkwanseld en die er tijdens de oorlog ook nog eens van was verdacht nazi-sympathieën te koesteren.[313] Bovendien werd, net als bij de onderhandelingen tijdens zijn ministerschap over Europese eenwording, zijn onderhandelingsvastheid in twijfel getrokken. En inderdaad kwam Beyen bij de onderhandelingen met Duitsland over de *Generalbereinigung* weer regelmatig onder zware kritiek van premier Drees en anderen te staan. Hij zou te veel weggeven, te veel begrip voor Duitsland hebben.

Beyen ergerde zich daaraan, en zag dat heel anders. De typische kenmerken van het Nederlandse onderhandelen waren niet aan hem besteed. Beyen beoefende de kunst van het onderhandelen anders dan in Nederland gebruikelijk was: "Je moet je in de gedachtengang van de ander kunnen inleven en een redelijk aantal dingen toegeven. Ik heb me altijd verlaten op mijn intuïtie. Ik kan het onmogelijk voorbereiden. Ik heb nooit een papier bij me, ze zeggen dat ik nooit stukken lees. Ik vind dat je observatievermogen belemmerd wordt als je van te veel feiten kennis neemt. Het maakt dat je de menselijke kant van het spel niet meer ziet."[314] En kort voor zijn pensionering uit diplomatieke dienst merkte hij op: "Wij Hollanders kunnen niet onderhandelen; we brengen nooit de moed op op het juiste ogenblik toe te geven."[315]

Beyen was als vertegenwoordiger van Nederland in de onderhandelingen met Duitsland gebonden door instructies van het kabinet, meer dan hij dat als minister was geweest. Was het daarom dat hij er niet in slaagde de besprekingen met Duitsland tot een definitief goed einde te brengen? Dat is zeker ten dele het geval. Beyen moet hebben beseft dat de Nederlandse positie zwakker was dan de ferme geluiden uit Den Haag suggereerden. Het slimmigheidje om na de oorlog geannexeerd Duits gebied te ruilen tegen de al zo lang gewenste voordelige oplossing voor het territoriale geschil in het Eems-Dollardgebied kon na de ellende van de bezetting nog zo redelijk lijken, het werkte niet. De argumentatie van de Duitse tegenpartij wierp een even effectieve dam op tegen de Nederlandse verlangens als ze dat tot dan toe steeds had gedaan. Voor

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 467

een oplossing was daarom des te meer creativiteit vereist, en dat leek Beyen wel toevertrouwd. Maar hier stuitte hij op de in basalt uitgevoerde afweer van zijn tegenspeler prof. Kaufmann, die het gelijk geheel aan zijn kant zag, van geen wijken wist en weinig ontvankelijk was voor de 'methode-Beyen'. Ook in het buitenland was onderhandelingskramp geen onbekend verschijnsel.

Dat toch een begin van een modus vivendi werd bereikt, waarbij op Beyens initiatief een flexibele 'agree to disagree'-formule werd gevonden over het precieze verloop van de politieke grens in Eems en Dollard en afspraken werden gemaakt over gezamenlijk beheer van het gebied, is daarom een prestatie. Het zou zelfs de opmaat zijn van de oplossing die pas vele maanden nadat Beyen het Duits-Nederlandse toneel had verlaten om ambassadeur in Parijs te worden, werd aanvaard en die een normalisering van de betrekkingen tussen Nederland en Duitsland inluidde.

Alle reserves in het kabinet ten spijt, was Beyen wel degelijk de juiste man voor de onderhandelingen geweest. Het feit dat Luns zelf met 'hard onderhandelen', waarbij van tijd tot tijd de hakken stevig in het zand werden gezet, er in de allesbepalende Eems-Dollardkwestie niet meer uit kon slepen dan een 'onaffe' en dus tijdelijke regeling, rechtvaardigt die conclusie. Met de combinatie van een duidelijk gesteld doel – betere relaties met Duitsland, werkbare afspraken voor Eems en Dollard – en pragmatische flexibiliteit had Beyen een begin gemaakt met het loswrikken van stenen in de muur van naoorlogs bilateraal onbegrip tussen Nederland en Duitsland. Het was hem ongetwijfeld van pas gekomen dat hij eerder bij de Europese onderhandelingen in multilateraal verband geen enkel probleem met het accepteren van Duitsland als partner had gehad. Opnieuw had Beyen, nu in zijn rol van afgevaardigd onderhandelaar, de weg naar overeenstemming geëffend en de richting aangegeven. De uitwerking en voltooiing werden, evenals bij de door hem in gang gezette ontwikkeling naar de Europese gemeenschappelijke markt, het werk van anderen.

FRANKRIJK

Ook het ambassadeurschap was in wezen een dienende functie. Daar was Beyen zich van bewust. Grote daden werden niet meer van hem verwacht, besefte hij. Rapportages, van tijd tot tijd adviezen, soms kon hij vermetelheid tonen door ongevraagde adviezen te geven, maar daar hield het dan ook mee op. De vrijheid die hij als hoofd van een geolied lopende ambassade genoot om zijn gang te gaan, verzachtte veel van het verlies aan invloed. Hij had alle gelegenheid vanuit zijn luisterrijke ambassade de Franse natie en het Franse leven te observeren.

Het feit dat hij kort na zijn aantreden begin 1958 getuige was van het aan de macht komen van generaal De Gaulle, deed Beyen plotseling weer belanden in de 'front seat' van de Europese geschiedenis. Hij bleek ook hier een scherp waarnemer. Met de opkomst van het nazisme in de jaren dertig als ijkpunt deed hij verontrust verslag van stromingen in de Franse strijdkrachten die het in zijn ogen zo beschaafde land vele stappen terug in de tijd zouden kunnen doen belanden. Hoe weinig democratisch

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 468

Beyen het optreden van De Gaulle ook vond, hij was ervan overtuigd dat alleen de generaal deze dreigende catastrofale ontwikkeling kon afwenden. En de vraag wat er na een eventuele geslaagde moordaanslag op De Gaulle zou gebeuren, vervulde hem daarom jaar op jaar met grote bezorgdheid.

Misschien kwam hier de grote waardering van Beyen voor de generaal uit voort – een waardering die wederzijds leek te zijn, gezien de wijze waarop De Gaulle met Beyen omging en de voorkeursbehandeling die de laatste meende te genieten. Misschien dat Beyen daardoor ook meer kansen zag om met de generaal te onderhandelen over een topstructuur voor het verenigde Europa dan zijn minister Luns. Want dat het daaraan ontbrak, leed volgens hem geen twijfel. De pogingen van De Gaulle en diens omgeving om de bestaande supranationale besluitvorming binnen de Europese Gemeenschappen terug te draaien of op z'n minst te neutraliseren en de nationale staten weer het laatste woord te laten hebben, stuitten daarentegen op felle kritiek van Beyen, hoezeer deze ook begreep dat 'supranationaliteit' tegen alles inging waar de Franse staat met zijn 'grandeur' voor stond.[316] Het was alsof in zijn eigen vlees werd gesneden. Hij bleef ervan overtuigd dat Europa uiteindelijk supranationaal zou zijn, of er niet zou zijn. 'Renationalisatie' was hem een gruwel. Dit fundamentele meningsverschil belemmerde zijn omgang met De Gaulle echter niet.

Na zijn afscheid als ambassadeur ging Beyen het handelen van de generaal kritischer beoordelen. Vooral De Gaulle's denken in termen van onafhankelijkheid, souvereiniteit en vrijheid zag Beyen steeds meer als een slecht teken, zeker voor de toekomst van de Europese eenheid. De situatie leek kritiek te worden na de eerste afwijzing van De Gaulle in 1963 van het Britse verzoek tot aansluiting bij de Europese Gemeenschappen en vooral na de Franse boycot van de Europese ministerraden uit protest tegen uitbreiding van meerderheidsbesluiten. Maar Beyen zag zijn geesteskind daardoor nog niet bezwijken: "De voorbeelden uit het verleden hebben geleerd, dat men over internationale organisaties de doodsklok niet te spoedig moet gaan luiden."[317] En zijn fascinatie met De Gaulle bleef onverminderd groot. In Beyens memoires *Het spel en de knikkers* kreeg niemand zo veel aandacht als de generaal.

DENKEN OVER HET EINDIGE LEVEN

Het ambassadeurschap, zijn laatste functie vóór zijn pensioen gerechtigde leeftijd, gaf Beyen ruim tijd tot het overdenken van zijn leven tot dan toe. Parijs, dat hem en Gretel zo dierbaar was, nodigde er als het ware toe uit. Wandelend door 'zijn' Zevende Arrondissement en de 'Rive Gauche' nam hij "het mensdom in al zijn aspecten, al zijn standen, al zijn leed en al zijn vreugde" waar.[318] En hij nam zo zichzelf ook waar. Wat had hij in het leven gewild? Waar hadden zijn prioriteiten gelegen? Wat was ervan terechtgekomen? Zeker, hij was zielsgelukkig met Gretel, die voor hem sinds hun eerste ontmoeting midden jaren dertig in Bazel steeds op de eerste plaats had gestaan. Hij had zijn cellospel tot hoog niveau kunnen ontwikkelen en er zijn ziel in kunnen leggen. Hij had een briljante loopbaan gehad, en meer dan dat: hij had resultaat bereikt.

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 469

Europa en de Europeanen waren, zoals het hem voor ogen had gestaan, de weg naar eenheid en welvaart ingeslagen. Zijn kinderen waren goed terechtgekomen. Kortom, een rijk leven. Toch was hij juist in die periode dat hij minder verantwoordelijkheid droeg, zich er meer dan ooit van bewust dat er in zijn leven iets miste, dat er iets knaagde aan zijn ziel.

De grote levensvragen drongen zich op. Waartoe was er geleefd, wat was de bestemming? Maar ook zijn eigen tekortschieten werd onder de loep gelegd: waarom was het contact met anderen zo onvolkomen geweest, waarom was er zo weinig geduld geweest? En ook het klaarblijkelijke onvermogen om de armoede en ellende van zo velen op de wereld uit te bannen, benauwde hem. Waarom dit falen ondanks alle inspanning om een betere wereld te scheppen? Het waren vragen die Beyen zich al langer stelde. Was hij niet altijd een zoekend mens geweest, hoe briljant, narcistischen zelfverzekerd hij ook overkwam?

In Parijs vond hij troost in het rooms-katholicisme. Zoals meer kunstenaars en intellectuelen – in Nederland onder anderen Frederik van Eeden, J. Huizinga, Jan Toorop – bekeerde hij zich, als afstandelijke protestant, tot de roomse moederkerk, en liet hij zich daarvoor zelfs dopen. Het gaf de speelse en fantasierijke Beyen het fundament waar hij kennelijk behoefte aan had, de vaste grond die hij als denker over het leven en de wereld ontbeerde. Daar kwam bij dat het rooms-katholicisme niet alleen waarde hecht aan de geest en aan het denken, maar ook aan de zinnen, en dat moet de musicus Beyen zeker hebben aangetrokken. De zeer persoonlijke keuze maakte echter geen einde aan zijn rusteloosheid. Hij bléef een zoekend mens.

Het "genieten" van een "welverdiende rust" na zijn pensionering was aan Beyen dan ook niet besteed, al leek de koop van een knus huis in Wassenaar daar wel op te wijzen. Hij had het nog nooit zo druk gehad.[319] Er volgde nog een oogsttijd van een vijftal goedbetaalde jaren, die voornamelijk gevuld werd met de uitoefening van (president-)commissariaten. In deze periode ging voor hem een lang gekoesterde wens in vervulling met de fusie van de Rotterdamsche Bank en de Amsterdamsche Bank, waar hij nauw bij betrokken was.

Maar op zijn zeventigste, definitief aan het einde van zijn werkzame bestaan, bleek Nederland toch te eng, net als het 'huiske' in Wassenaar, hoe blij Gretel en hij daar ook mee waren. Als man van de wereld wilde hij het gezapige van de oude dag voor blijven, groots blijven leven en zijn jongere vrouw, zijn *dame du monde*[320], blijven boeien. En Nederland was, zeker toen Beyen geen verantwoordelijkheid meer droeg, niet het gewenste decor voor een laatste grote gebaar in het laatste bedrijf van zijn bestaan. Hij verwachtte in het buitenland de geestige en gevierde man van weleer te kunnen zijn.

De zoektocht naar een passende omgeving voor het slothoofdstuk van de 'roman' van zijn leven met Gretel verliep moeizaam. Het leven in Salzburg viel tegen, een terugkeer naar Nederland kwam niet in aanmerking, omdat Beyens teruglopende gezondheid onder het wisselende klimaat zou kunnen lijden, en na nog enig heen en weer

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 470

trekken streken Beyen en Gretel neer aan de Franse Rivièra. De optimistische toon van de brieven aan Bernhard uit deze onrustige tijd kon niet verhullen dat het leven hem zwaar was gaan vallen. Ook het minder vaste handschrift wees daarop.

Beyen miste het contact met zijn vrienden, met Bernhard in de eerste plaats, en met diens 'dassenclub'. In zijn brieven aan de prins is van Beyens kant sprake van een grote aanhankelijkheid, van een innige vriendschap, die tot verdriet van Beyen bij lange na niet de respons kreeg waar hij zo op hoopte. De prins voelde zeker ook grote vriendschap jegens Beyen en hij waardeerde diens loyaliteit en zou bijvoorbeeld nooit vergeten hem schriftelijk of per telegram te feliciteren met zijn verjaardag. Maar Bernhard ging pragmatischer met zijn vriend om dan Beyen lief was. Een frequenter contact, zoals Beyen dat wenste, paste niet in het drukbezette prinselijke bestaan, wat de vriendschap eenzijdig en ongelijkwaardig maakte.

Dat gaf de verhouding ook iets tragisch. Beyen vlei de de prins tot in het beschamende toe en smeekte bijna om aandacht en om een bezoek van Bernhard. Alleen in Londen tijdens de oorlog en gedurende Beyens ministerschap was sprake van een gelijkwaardiger verhouding. Toen waren de prins en Beyen bondgenoten met gezag op terreinen die hen beiden aan het hart gingen en waarop ze hun invloed lieten gelden: de toekomst van het naoorlogse Nederland, de toekomst van Europa, en tijdens Beyens ministerschap ook de affaire-Hofmans.

Het cement van hun relatie was een in Nederland ongebruikelijke internationale kijk op de dingen en onconventioneel denken, en die gedeelde eigenschappen kwamen goed van pas in die twee periodes, hoe sterk die ook verschilden. Na het ministerschap leek voor Bernhard het belang van Beyen minder geworden, wat niet wil zeggen dat de prins zijn oudere vriend niet van tijd tot tijd ter wille was, zoals bij het in ontvangst nemen van Beyens memoires. Maar Beyens voortdurende en van tijd tot tijd klagende roep om aandacht van de prins doet merkwaardig aan voor een man van de wereld die gewend was vooral zijn eigen gang te gaan. Kwam het door Beyens ijdelheid of was hij zo gefascineerd geraakt door Bernhard dat het leven zonder de prins minder de moeite waard was?

Beyen had weinig echte vrienden. Zijn leermeesters Trip, Anton Philips, Colijn, en Van Hengel waren, net als Paul Rijkens en Marcus van Blankenstein, meer vertrouwelingen geweest dan vrienden, hoe na ze Beyen ook stonden. Als 'echte' vriend golden behalve de prins eigenlijk nog maar vier mensen: Theo van der Beugel, de vader van E.H. van der Beugel, de Amsterdamse AMVJ-dominee J. Eijkman, Philips-topman Frans Otten en Marie Anne Tellegen. In het eerste geval ging het om gemengenheid tussen een oudere en een jongere vriend, in het tweede om een relatie tussen twee levenslustige mensen die elkaar herkenden in het maken van grappen en plezier, maar die vooral begaan waren met het sociale leed in de jaren dertig, en in het derde om een verhouding tussen twee hoogbegaafde en gevoelige tijdgenoten die werkten aan een nieuwe tijd en die elkaar niet alleen in dat streven, maar ook persoonlijk naston den. En de laatste vriendschappelijke relatie was er een tussen oude getrouwe bondgenoo-

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 471

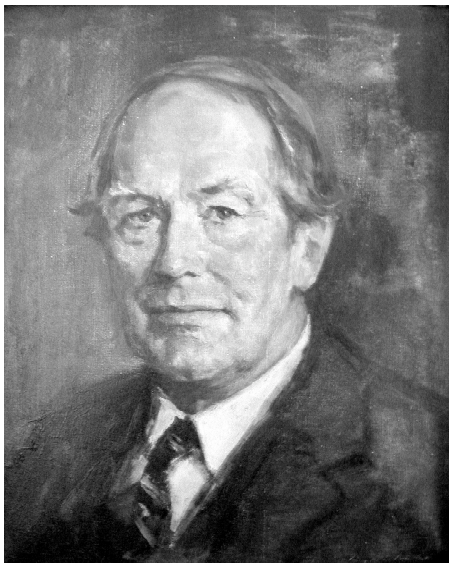

Portret van Beyen, geschilderd door Sierk Schröder.

ten. Maar de prins was Beyen verreweg het dierbaarst.[321]

Hoewel zijn vertrek uit Nederland bedoeld was om een laatste nieuwe impuls aan zijn leven en dat van Gretel te geven, slaagde Beyen er steeds minder in het leven naar zijn hand te zetten. De ouderdom, die hij zo lang mogelijk had willen ontlopen, of op z'n minst op afstand willen houden, haalde hém in. Illustratief in dat verband zijn de verwikkelingen rondom het portret dat Sierk Schröder in juni 1967 van hem schilderde. Het werd vooral door Gretel afgewezen omdat haar man er te oud op zou staan. Schröder zou Beyen die maand drie maal portretteren, maar een jongere man kwam niet op het doek te staan.[322]

Zijn bestaan vernauwde zich tot het leven met Gretel, bezoeken aan Nederland daargelaten. Het was een leven dat minder bood dan hij, en vermoedelijk ook zij, had verwacht. Zijn teruglopende gezondheid liet geliefde activiteiten als reizen, wandelen en bovenal musiceren nog nauwelijks toe. Beyen volgde nog wat er in de wereld gebeurde, maar licht hoofdschuddend. Hij maakte er geen deel meer van uit, zou dat ook niet kunnen.

Zo leefde de Europeaan en wereldburger Beyen zijn laatste jaren in een isolement. In die omstandigheid zou hij ook sterven, ironisch genoeg in Nederland, dat hij juist had verlaten om grootser te kunnen leven. En met achterlating van een bizar testament: geen herdenking, geen mis en geen graf. Hij verraste daarmee voor de laatste keer iedereen, zoals schouwburgbezoekers overvallen zouden worden door een groot

09Beyen Hoofdstuk 6 HE 2 29-03-2006 15:36 Pagina 472

artiest die na een succesvol optreden geen behoefte heeft aan een open doek. Deze narcistische en ijdele man, deze kunstenaar, deze pragmatische bankier, die vriend en vijand verstelde deed staan door gepassioneerd op zoek te gaan naar Europese eenheid om een welvarende samenleving voor iedereen te verwezenlijken, koos bewust voor een sober einde zonder publiek.